

Liever verleid dan opgeleid

Auteur: Pieter Overeem

Studentnummer: 5749425

Studie: Master Communicatie, Beleid & Management

Eerste begeleider: Patricia Wijntuin

Tweede begeleider: Madeline Winnubst

Universiteit Utrecht – Bestuurs- en
Organisatiewetenschap

03-07-2019

Voorwoord

‘‘Je hebt het toch niet weer omgegooid?’’

Die vraag kreeg ik zelfs nog in mei bij een van de laatste scriptiebijeenkomsten. Ik had intussen blijkbaar een reputatie opgebouwd dat ik zo nu en dan wel eens van onderwerp veranderde. In retrospectief moet ik zeggen dat dat niet onterecht was. Na met ongeveer vier of vijf onderwerpen te hebben geflirt, beloofde ik er uiteindelijk aan eentje mijn trouw. Al zou ik nu zeggen dat al die onderwerpen ook wel weer met elkaar te linken waren. Enfin, ik zal niet ontkennen dat ik aan een gezonde dosis van wispelturigheid onderhevig was.

Nu een half jaar later kijk ik terug op een periode die ik zowel overschat als onderschat heb. In een figuur zal mijn houding tegenover dit scriptietraject er uit hebben gezien als de conjunctuurgolf van een gezonde economie. **Ik kijk terug op een periode waar feedback van Patricia mij de ene keer liet twijfelen, de andere keer inspireerde, nog een andere keer zelfs terneersloeg, maar mij altijd met meer vragen naar huis liet gaan.** Terugkijkend op een periode waar de grootste uitdaging niet de scriptie zelf was, maar de gepaarde eenzaamheid en de oproep tot zelfmotivatie. **Voor eenieder die dit leest en nog een scriptie zal moeten schrijven: volg een stage, niet omdat het leerzaam is, maar omdat het een garantie is voor menselijk contact en structuur.**

In dit scriptieonderzoek heb ik mijn passie voor maatschappelijke ontwikkelingen kunnen combineren met taal. **Mijn sociologische achtergrond ligt aan de basis van mijn interesse voor de maatschappij en mijn interesse van taal komt van het feit dat taal simpelweg subliem is? Of die interesse is gelegen in het feit dat ik mijn vader vroeger altijd Frans hoorde praten. Hoe dan ook, Patricia, bedankt voor je flexibiliteit om mij de ruimte te geven om over dit onderwerp te kunnen schrijven, evenals je feedback.**

Lieve familie, trouwe vrienden, beste studiegenoten. Bedankt voor jullie steun tijdens deze scriptietijd. Zonder jullie was het waarschijnlijk wel gelukt, maar was het ongezelliger, langduriger en moeilijker geweest.

En bovenal, bedankt Emma.

Veel leesplezier!

Samenvatting

De afgelopen jaren is een opkomst van verschillende populistische partijen zichtbaar in Europa. Ook in Nederland zijn populistische partijen niet meer weg te denken aan beide kanten van het politieke spectrum. Dit onderzoek kijkt naar hoe emotie een rol speelt in de manier waarop populistische politiek leiders zich presenteren. Onderzoek wijst uit dat de didactische methode om nog alles een keer uit te leggen minder goed werkt. Burgers willen namelijk liever verleid worden dan opgeleid (Auflick, 2016; De Jong, Pieper, & Rademaker, 2015; Demertzis, 2004). Vossen (2009) stelt dat populistische leiders hierop inspelen. Zij proberen de hoorder te overtuigen door te appelleren aan hun emotie. Emotie als overtuigingsmiddel benoemde Aristoteles (2014) al in 'Retorica' onder de noemer *pathos*. Er bestaat een breed scala aan stijlfiguren die door sprekers kunnen worden ingezet om te appelleren aan de emotie van de hoorder. In deze scriptie staat het gebruik van deze stijlfiguren centraal. De toespraken van de links populistische Lilian Marijnissen en de rechts populistische Thierry Baudet zijn daartoe geselecteerd en geanalyseerd. De volgende vraag staat centraal staat:

Hoe zetten Nederlandse links en rechts populistische politieke partijen retorische middelen in om emoties op te wekken bij de kiezer?

Om deze vraag te beantwoorden zijn zowel inzichten gebruikt vanuit de huidige literatuur over populisme als de werken van klassieke retorici, zoals Aristoteles, Cicero en Quintilianus. Het empirische gedeelte van deze studie heeft invulling gekregen door gebruik te maken van een retorische tekstanalyse.

De resultaten van dit onderzoek hebben laten zien dat de stijlfiguren van Baudet voornamelijk bijdragen aan twee zaken. Hij gebruikt deze om meer emotie te geven aan het benadrukken van een crisis. Daarnaast helpen de stijlfiguren bij het zichzelf presenteren als vermogend leider. De stijlfiguren die hij hier voornamelijk voor gebruikt zijn de inclusief 'we', de concretisering, de metafoor en de enumeratie. Voor Marijnissen geldt dat de stijlfiguren ten dienste staan van haar poging om over te komen als één van haar hoorders, de gewone man of vrouw. Dit komt tot uiting door het gebruik van stijlfiguren die haar volkse stijl en het duidelijke taalgebruik aanvullen (Vossen, 2009). Hiervoor maakt zij voornamelijk gebruik van de *fictio personae*, de antithese, de inclusief 'we' en de anekdote.

Inhoud

Voorwoord.....	2
Samenvatting.....	3
1. Exordium.....	6
1.1. Narratio.....	6
1.2. Propositio.....	8
1.3. Quae usque venit.....	11
2. Argumentatio.....	12
2.1. Populisme: het definiëren van het ondefinieerbare.....	12
2.1.1. De complexiteit van populisme.....	12
2.1.2. Het huidige wetenschappelijke debat.....	17
2.1.3. Democratische paradoxen.....	18
2.1.3.1. Democratische paradoxen: het boundary-problem.....	18
2.1.3.2. Democratische paradoxen: de beperking van self-government.....	19
2.1.4. Rechts populisme.....	21
2.1.5. Links populisme.....	23
2.1.5. Populistische taal en stijl.....	24
2.2. Retorica: de kunst van het overtuigen.....	26
2.2.1. Aristoteles' ethos, pathos en logos.....	26
2.2.2. Logos.....	28
2.2.3. Ethos.....	29
2.2.4. Pathos en emotie.....	29
2.2.5. Ethos & Pathos.....	31
2.2.6. Elocutio.....	32
2.2.7. Stijlfiguren.....	33
2.2.7.1. Tropen.....	34
2.2.7.2. Schema's.....	34
2.2.8. Analyseschema.....	35
3. Partitio.....	37
3.1. Onderzoeksmethode.....	37
3.2. Deelnemers.....	38
3.2.1. Thierry Baudet.....	38
3.2.2. Lilian Marijnissen.....	39
3.3. Materiaal.....	39
3.3.1. Materiaal – Lilian Marijnissen.....	40
3.3.2. Materiaal – Thierry Baudet.....	40
3.4. Analyseschema en aandachtspunten.....	41

3.5. Voorbeeldanalyse.....	45
4. Confirmatio et refutatio.....	45
4.1. Toelichting analyse.....	46
4.1.1. Tropen en schema's.....	46
4.1.2. Het verhaal van Baudet en Marijnissen.....	46
4.1.3. Onderzoeksvragen en eerste observaties.....	50
4.2. Het gebruik van stijlfiguren – tropen.....	51
4.2.1. De tropen van Thierry Baudet.....	51
4.2.1.1. Het verhaal van Baudet: het benadrukken van een crisis.....	51
4.2.1.2. Het verhaal van Baudet: het vermogen om het volk te leiden.....	52
4.2.2. De tropen van Marijnissen.....	54
4.2.2.1. Het verhaal van Marijnissen: als één van de mensen.....	54
4.2.2.2. Het verhaal van Marijnissen: duidelijk taalgebruik.....	55
4.3. Het gebruik van stijlfiguren – schema's.....	56
4.3.1. De schema's van Thierry Baudet.....	56
4.3.1.1. De stijl van Baudet – het benadrukken van een crisis.....	56
4.3.1.2. De stijl van Baudet – het vermogen om het volk te leiden.....	58
4.3.2. De schema's van Lilian Marijnissen.....	60
4.3.2.1. De stijl van Marijnissen – zichzelf presenteren als één van hen.....	60
4.3.2.2. De stijl van Marijnissen – duidelijk taalgebruik.....	61
4.4. Het gebruik van stijlfiguren als onderdeel van het verhaal: een overzicht.....	62
5. Conclusio et peroratio.....	64
Literatuur:.....	69
Bijlagen.....	74
A: Aantal stijlfiguren per politiek leider.....	74
B: Codering van stijlfiguren.....	76
C: Stijlfiguren uitleg.....	78

NB: De scriptie is opgebouwd zoals een klassieke redevoering opgebouwd hoort te zijn. *Exordium* betekent inleiding. *Narratio* duidt op de aanleiding. *Propositio* betekent (probleem)stelling. *Quae usque venit* staat voor 'dat wat nog komt', ook wel de leeswijzer van het onderzoek. *Argumentatio* duidt op het theoretisch kader. *Partitio* staat voor de methode. De *confirmatio et refutatio* staan voor het bewijs en weerlegging en gaan over de empirische bevindingen. De *conclusio et peroratio* representeren de conclusie en discussie.

1. Exordium

1.1. Narratio

Populisme lijkt hét nieuwe modewoord te zijn. Sinds een aantal jaar is er een toename van populistische politieke partijen zichtbaar op mondiaal niveau. In Europa vinden populistische partijen en leiders steeds meer aanhang. Het Vlaams Belang komt als winnaar uit de Belgische regeringscrisis en komt als grootste uit de Europese Parlementsverkiezingen (Belga, 2018). Het Oostenrijkse FPÖ heeft in twee decennia het aantal stemmen op hun partij bijna zien verdrievoudigen (Hulsenboom, 2017). In Italië bestaat het kabinet momenteel uit twee populistische partijen, Lega Nord en de Vijfsterrenbeweging (Leijendekker, 2018). Ook in Nederland kwam Geert Wilders' Partij voor de Vrijheid met 20 zetels, als een na grootste partij uit de verkiezingen in 2017. De in de Verenigde Staten aan de macht gekomen Donald J. Trump is eveneens in rap tempo opgekomen. Uiteraard kan de nieuwste Nederlandse politieke partij, Forum voor Democratie, niet ongenoemd blijven. Zij wonnen op 20 maart 2019 de Provinciale Statenverkiezingen als nieuwkomer. Vanuit het niets schoten ze omhoog naar de grootste partij in de Eerste Kamer. Wat bijvoorbeeld Donald Trump, Geert Wilders en Jörg Haider (FPÖ) gemeen hebben, zijn hun felle uitspraken tegen moslims of immigranten. Volgens deze leiders zijn dit mensen die de natie onveilig maken.

Deze ontwikkelingen worden snel door de media als populistisch bestempeld. De vraag is of hier niet een onjuiste definitie van het woord populisme aan ten grondslag ligt (Mudde & Kaltwasser, 2018; Rooduijn, 2019). Zo wordt de term populisme gebruikt voor het weren van moslims of immigranten om de natie niet in gevaar te brengen, terwijl dit eerder getuigt van nationalisme of nativisme (Rooduijn, 2019). Stewart (1969) benoemt populisme zelfs als een vorm van nationalisme.

Echter, niet alle populistische partijen overlappen met nationalisme of spreken zich fel uit tegen moslims of immigranten. Buiten Europa is al een tijd een ontwikkeling van het aantal populistische leiders en partijen in Latijns Amerika te zien. Dit zijn bijvoorbeeld Hugo Chavez en Nicolás Maduro in Venezuela, en Evo Morales in Bolivia (Inglehart & Norris, 2016; Rovira Kaltwasser, 2013). Deze partijen zijn van een veel inclusievere aard ten aanzien van immigranten dan de partijen die hierboven zijn benoemd (Mudde & Kaltwasser, 2013). Niettemin worden deze ook door zowel de wetenschap als de media als populistisch bestempeld (Mudde & Kaltwasser, 2013).

Wat al deze partijen en leiders, van Chavez tot Trump, met elkaar gemeen hebben is een houding van anti-establishment. Deze houding uit zich in het feit dat deze politieke

partijen vertrouwen en zeggenschap bij het eerlijke volk neerleggen in plaats van bij de gevestigde corrupte politieke orde (Inglehart & Norris, 2016, p. 6). Alles wat zich afspeelt in de achterkamertjes moet in de openheid om zo transparante politiek te bewerkstelligen. Hierin komen de verschillende leiders en partijen in overeen. Ze zetten allemaal het eerlijke volk, tegenover de corrupte elite. Hier ligt de essentie van de meest gangbare definitie van populisme in de wetenschap. Mudde (2004) stelt populisme als ideologie, die de eerlijke mensen en de corrupte elite tegenover elkaar plaatst als homogene groepen, en politiek ziet als uiting van de algemene wil van de mensen.

Ondanks dat al deze partijen het volk tegenover de elite zetten, hebben ze een breed scala aan uiteenlopende visies en standpunten. Populisme komt op verschillende manieren in de praktijk terug en wordt gecombineerd met links en rechts gedachtegoed. Om te zien hoe populisme in de maatschappij zichtbaar wordt, moet het onderscheid tussen rechtse en linkse vormen van populisme worden bekeken. Bij menig rechts populistische partij (bv. PVV of FPÖ) staat nativisme centraal. Dat wil zeggen dat de mensen van een land een eenheid zijn, die ongeschonden moet blijven, wat betekent dat er geen mensen van andere culturen of landen welkom zijn (Inglehart, & Norris, 2016, p. 7). Links populistische partijen gebruiken vaak het socialisme of het Marxisme en diens inclusiviteit als uitgangspunt (Mudde & Kaltwasser, 2018). Er wordt uit gegaan van een overkoepelende relevantie van een klassenstrijd in de maatschappij, en de daarmee gepaard gaande onrechtvaardigheden (Aslanidis, 2015).

In Nederland is het combineren van nativisme en socialisme met populisme eveneens zichtbaar. De Socialistische Partij (hierna: SP) is al veelvuldig bestempeld als links populistisch (zie bijv. Rooduijn, Brug, & Lange, 2016). De SP combineert haar socialistische gedachtegoed aan het populisme. Het Forum voor Democratie (hierna: FVD) is pas sinds 22 september 2016 politiek actief, en zou als rechts populistisch kunnen worden gezien. Hoewel hier nog geen onderzoek naar is gedaan, zal dit onderzoek uiteenzetten waarom het FVD rechts populistisch is. Deze combinatie blijkt uit het feit dat zij zich fel keren tegen immigranten, de natie centraal stellen en dat ze zich afzetten tegen de gevestigde politiek, ook wel het partijkartel (Forum voor Democratie, 2019).

Zowel in Nederland als in andere Europese landen is een toename van populistische politieke partijen zichtbaar. Opkomst van populistische partijen is voor een deel te verklaren aan de hand van de huidige literatuur over populisme. Zo kan een populistische beweging

correctief werken voor de liberale democratie. Wanneer er te veel rust op de liberale pilaar, ten opzichte van haar democratische pilaar biedt dat ruimte voor een populistisch geluid. Dit wil zeggen dat er op een dergelijk moment te veel focus is op de *rule of law*. Deze rule of law beschermt de rechten van de mens en het onrechtmatig uitoefenen van macht door de staat of anderen (Abts & Rummens, 2007). De liberalie pilaar ‘emphasizes the equality of individuals and attributes rights indiscriminately’ (Abts & Rummens, p. 410). Populisten stellen vervolgens dat de democratische pilaar ondergeschikt is aan deze liberale pilaar. Ze beargumenteren dat de rule of law die ieders rechten dient te beschermen vooral in het voordeel valt van een selecte groep die privileges geniet en hun macht ziet vergroten. Dit resulteert in het in gevaar komen van de volkssoevereiniteit. Dit betekent, aldus populistisch gedachtengoed, dat de politiek niet meer legitiem is. De hoogste vorm van autoriteit ligt namelijk niet meer bij de mensen (Abts & Rummens, 2007). Donald Trump (2017) benoemde het terugwinnen van volkssoevereiniteit in zijn inauguratierede:

‘Today we are not merely transferring power from one Administration to another, or from one party to another – but we are transferring power from Washington, D.C. and giving it back to you, the American People.’

Daarnaast zijn er macro-sociologische ontwikkelingen te benoemen die een effect hebben gehad op de opkomst van populisme (Mudde, 2004). Deze opkomst kan worden begrepen vanuit de *mass society thesis* van de socioloog Émile Durkheim (Durkheim, 2018). Deze stelt anomie als keerzijde van een modernere samenleving. Dat wil zeggen dat er disconnectie en ‘normlessness’ onder en tussen de mensen is (Hawkins, Read, & Pauwels, 2017, p. 269). Anomie komt van het Grieks *a-nomos* en betekent letterlijk ‘geen wet’. Het ontbreken van bijvoorbeeld georganiseerd werk (nu juist *division of labour*) of traditionele religie, zorgt voor een versplinterde, geatomiseerde samenleving, met gevoelens van onvrede en onmacht tot gevolg. Zo staat het aantal mensen dat lid is van een vakbond op het laagste punt sinds 1990 en is het aantal kerkgangers lager dan ooit (CBS, 2018). Populistische bewegingen spelen hier op in door mensen het gevoel te geven dat ze gehoord worden, ergens bij horen en een identiteit hebben. Deze overstijgende maatschappelijke ontwikkelingen, zoals secularisering, globalisering of modernisering, zullen verder niet aan bod komen. Dit onderzoek kijkt namelijk naar het microniveau: hoe taal en emoties een rol spelen in hoe populistische politiek leiders politiek bedrijven.

1.2. Propositio

Hoewel de theoretische oorzaak bekend lijkt, blijft de populariteit van populistische partijen abstract. Allicht wordt de liberale pilaar sterker geaccentueerd ten opzichte van de democratische pilaar en zorgen modernisering, globalisering of secularisering voor populariteit. Maar wat vertelt dit ons? Hoe geven populistische politieke bewegingen vervolgens concreet invulling in het overtuigen van kiezers? Vossen (2009) stelt dat de taal van populistische leiders een smaakversterkend effect heeft en kan bijdragen aan de populariteit van populistische leiders. Hoe beargumenteren Thierry Baudet (FVD) en Lilian Marijnissen (SP) hun standpunten? Is de inhoudelijke boodschap minder relevant dan de emotie die daarbij komt? Is de emotie de boodschap (Auflick, 2016)? Uit het onderzoek dat is gedaan naar de taal van populistische leiders blijkt dat er veelal een volkse stijl wordt gehanteerd (Vossen, 2009). Deze stijl wordt ingezet om authenticiteit uit te stralen en mensen het idee te geven dat hun mening wordt vertaald door iemand die ook van de markt, de bar of de voetbalkantine is. Hoewel onderzoek dus een volkse taalstijl voorstelt, staat Baudets 'Uil van Minerva' hier ver van af. Zoals gezegd kan de volkse stijl als smaakversterker fungeren, maar dit is geen noodzakelijk aspect van populistische retoriek.

Het gaat er dus niet per se om of de taalstijl die populistische leiders gebruiken volks is of niet. De Jong, Pieper en Rademaker (2015, p. 35) stellen: "veel burgers willen tegenwoordig liever verleid worden dan opgeleid en veel politici geloven niet meer in hun rol van opvoeder." Het volk wil niet weten hoe het zit; ze willen proeven wat goed smaakt en horen wat goed klinkt. George Lakoff (2009) stelt dat de framing van problemen sterker appelleert aan het publiek dan de logica van problemen. Dit heeft alles te maken met emotie. Aerts ondersteunt deze opvatting en stelt dat er sprake lijkt te zijn van een "emotiecultuur" en zegt dat er "meer ruimte is voor emotionele elementen in doelstelling, presentatie en middelen" (2003, p. 22). Het 'emotionaliseren' van de politiek en samenleving zorgt ervoor dat politici makkelijker emotie tonen en hun tranen laten vloeien. Dit is geen nieuw fenomeen, want klassieke retorici, zoals Aristoteles en Cicero, gaven al het belang aan van pathos (kortweg: emotie) als middel tot overtuiging (Aristoteles, 2014). Het is de kunst de emotie te benoemen, te beschrijven en de oorzaken ervan te kennen (Kennedy, 2003). Aristoteles schrijft dat pathos als overtuigingsmiddel kan worden gebruikt "... waardoor mensen een ommekeer doormaken en daardoor tot verschillende oordelen komen, die gepaard gaan met pijn of genot" (II.III, 1, 101). Het gaat niet zozeer om wat er wordt gezegd, en waar (in de rede), maar voornamelijk hoe (Cicero in Braet, 2007).

Hoewel veel wetenschappers er van bewust zijn dat de taal van populisme niet gericht is op de inhoud of de reden maar op het *hoe*, is het onderzoek dat werkelijk de vorm ontleedt van het taalgebruik beperkt. Hier vindt dit onderzoek haar wetenschappelijke relevantie. Alleen benoemen dat de taal bijvoorbeeld simplistisch is, helpt ons slechts verder tot op een bepaalde hoogte. Daarentegen zien we dat verschillende populistische leiders, waaronder Thierry Baudet, juist allesbehalve simplistische taal gebruiken. Ook heeft onderzoek nauwelijks aandacht besteed aan hoe taal vervolgens (bijvoorbeeld) simplistisch wordt gebruikt. Welke middelen worden gebruikt om de vorm op een bepaalde manier te presenteren, te verpakken en te beschrijven. Hier komt de retoriek van de sprekers te pas: wat voor stijlfiguren gebruiken zij om hetgeen ze vertellen aantrekkelijk en aanlokkelijk te maken? Daarmee ligt de focus van deze studie niet op *populistische* retoriek (wat zeggen populistten inhoudelijk), maar eerder op retorische stijl van *populisten* (hoe zeggen populistten wat ze inhoudelijk zeggen. Hieruit ontspruit de volgende onderzoeksvraag:

Hoe zetten Nederlandse links en rechts populistische politieke partijen retorische middelen in om emoties op te wekken bij de kiezer?

De volgende theoretische deelvragen zijn hierbij opgesteld:

1. *Hoe verschillen links en rechts populisme van elkaar?*
2. *Wat zijn emoties (pathos)?*
3. *Hoe kan retorica worden ingezet om emoties op te wekken?*

Daarnaast zullen de volgende empirische deelvragen worden getoetst:

4. *Op welke manier dragen de retorische middelen van Thierry Baudet bij aan zijn verhaal om emoties op te wekken bij de kiezer?*
5. *Op welke manier dragen de retorische middelen van Lilian Marijnissen bij aan haar verhaal om emoties op te wekken bij de kiezer?*

De maatschappelijke relevantie wordt gevormd doordat deze studie inzicht biedt in de retorische middelen die populistische leiders gebruiken. Hierdoor kan deze studie helpen met het ontdekken van de aanwezigheid van populisme in de maatschappij en begrip te creëren ten aanzien van hoe populisme vorm krijgt in de huidige Nederlandse samenleving. Door helderheid te geven in de taal en stijlfiguren die zij gebruiken, wordt hier een grote stap in gezet, juist omdat taal en emotie zulke belangrijke overtuigingsmiddelen zijn, zoals de klassieke retorici al stelde. Omdat de media verschillende fenomenen onder dezelfde noemer

‘populisme’ laat vallen, is het onderscheid tussen links en rechts populistische leiders relevant. Door inzicht te krijgen in de retorica en taal die ze gebruiken, kan er specifiek worden gekeken naar hoe links- en rechtspopulisme in de maatschappij zichtbaar zijn.

1.3. Quae usque venit

Dit onderzoek is als volgt opgebouwd. Allereerst zal in een theoretisch kader de term populisme worden ontleed. Deze analyse biedt ruimte om zowel links als rechts populisme te duiden, hun verschillen te benoemen en te kijken waar deze overeenkomen. In dit onderdeel wordt gepoogd een brug te slaan naar Thierry Baudet en Lilian Marijnissen en hoe zij zich verhouden tot de Nederlandse politiek. In het tweede deel van het theoretisch kader zal de kunst van de welbespraaktheid, de retorica, worden uitgediept. Hierin zullen de klassieke werken van onder andere Aristoteles, Quintilianus en Cicero worden besproken. De driedeling van de retorische overtuigingsmiddelen ethos, pathos en logos wordt inzichtelijk gemaakt, waarna het accent zal liggen op pathos. Deze klassieke teksten zullen worden verbonden aan moderne teksten over retorica. Het theoretisch kader wordt afgesloten met een toelichting van de emotie-opwekkende middelen die in het empirische gedeelte worden gebruikt als toetsing.

Alvorens de resultaten worden besproken, zal in het methodedeel de retorische tekstanalyse verder worden toegelicht. Het analyseschema met de gekozen emotie-opwekkende stijlfiguren zal worden toegelicht en verantwoord. Tevens worden Thierry Baudet en Lilian Marijnissen voor het voetlicht gebracht en zal worden besproken welk materiaal er is geanalyseerd, namelijk partijtoespraken. Aan het eind van deze studie worden de conclusies besproken en zal er worden gereflecteerd op dit onderzoek.

2. Argumentatio

In dit theoretisch hoofdstuk wordt een aantal concepten uitgediept. Allereerst zal er worden gekeken naar het begrip populisme (§ 2.1.1 & § 2.1.2.). Het huidige debat geeft de verschillende knelpunten van populisme weer die besproken worden in paragraaf 2.1.3. Vervolgens wordt er gekeken naar hoe rechts en links georiënteerd politiek gedachtegoed verbonden wordt aan het populisme (§ 2.1.4. & 2.1.5.). Tot slot wordt het hoofdstuk over populisme afgerond door te kijken naar de taal en stijl van populistische politiek leiders (§ 2.1.6.). Deze paragraaf dient als verbinding tussen het volgende deel van het theoretisch kader, namelijk de retorica.

In deel twee wordt de klassieke retorica besproken, zoals die beschreven is door Aristoteles, Quintilianus en Cicero (§ 2.2.1). De klassieke retorica zal de drie persuasieve middelen behelzen, met een focus op ‘pathos’ en emotie. Toch zullen ook ‘ethos’ en ‘logos’ niet onbenoemd blijven vanwege de nauwe verbondenheid tussen deze persuasieve middelen (§ 2.2.2. – § 2.2.5.). Afsluitend zal er worden gekeken naar emotie-opwekkende middelen van zowel klassieke als contemporaine retorica (§ 2.2.6.). Hier zal het onderscheid tussen tropen en schema’s worden gemaakt (§ 2.2.7. & 2.2.8.). Deze stijlfiguren zullen de basis leggen voor het analyseschema dat zal worden gebruikt in het empirische gedeelte van deze studie (§ 2.2.9.).

2.1. Populisme: het definiëren van het ondefinieerbare

De retorica van populistten staat centraal in dit onderzoek: welke stijlfiguren gebruiken populistten voor wat ze inhoudelijk zeggen. Daarmee ligt de focus in mindere mate op de populistische retoriek zelf, i.e. het inhoudelijke verhaal van populistten. Desondanks is voor het begrip van hoe populistten hun inhoud verwoorden en verpakken, het noodzakelijk om te begrijpen wat die inhoud op de eerste plaats is. De stijlfiguren en retorica staan namelijk ten dienste van het verhaal dat (populistische) politiek leiders proberen te verkondigen. Voordat kan worden begrepen hoe stijlfiguren aanvullend zijn op het verhaal, moet dus op de eerste plaats het verhaal *an sich* duidelijk zijn. Daarvoor is het van belang om het begrip populisme te ontleden en te kijken naar waar het verhaal dat populistische leiders vertellen op gestoeld is.

2.1.1. De complexiteit van populisme

Hoewel populisme het nieuwste modewoord lijkt, zijn de eerste tekenen van populisme (*avant la lettre*) al langer zichtbaar. De negentiende-eeuwse Russische partij Narodniki

(Nederlandse vertaling: de mensen) wordt nu in retrospectief als populistisch bestempeld. Ook de *People's party* uit 1892 opkomend voor de Amerikaanse boeren en pleitend voor graduele inkomstbelasting en directe verkiezing van senatoren krijgen dit stempel (Aslanidis, 2015, p. 2). Eveneens vallen de uit de jaren '50 Argentijnse Peronisten en de Franse Poujadisten vaak onder deze noemer. In het huidige politieke klimaat worden Thierry Baudet, Lilian Marijnissen, Marine Le Pen of Donald Trump ook als populistisch getypeerd. Het bestempelen van al deze verschillende leiders en partijen als populistisch is opmerkelijk, aangezien het ideologisch gezien zeer verschillende politieke fenomenen zijn (Aslanidis, 2015, p. 2). In het geval van Trump stelt Mudde (2018) dat hij niet puur populistisch is, omdat hij juist leiding geeft aan een partij die sterke elitaire en pluralistische tradities heeft en een pijler van de politieke status quo vormt. De term kent weinig overeenstemming in het publieke debat. Dit geeft de complexiteit aan van het lukraak gebruiken van deze *Zeitgeist*-achtige term die iedereen veelvuldig benoemt als verklaring voor alles (Baker, 2019).

Ondanks deze beperkte eenduidigheid wat betreft de term populisme in het publieke debat, lijkt er meer consensus over te bestaan in de huidige wetenschap (Mudde, 2018; Mudde & Rovira Kaltwasser, 2018). Dat is niet altijd zo geweest. Hieronder volgt een kort overzicht van hoe er werd gedacht over de term populisme door de jaren heen. In de jaren 80 en begin jaren 90 van de vorige eeuw werd er gefocust op de (macro)sociologische elementen van populisme (zie bijv. Connif, 1982; Dornbusch & Edwards, 1991). Populisme werd gezien als een fenomeen dat een sterke overlap bezat met socialisme (Drake, 1982; Connif, 1982). Wat daar uit voort kwam, was dat er vanuit een economische bril naar populisme werd gekeken. Verschillende wetenschappers hebben het over de macro-economie van populisme, macro-economisch populisme of de economische context van populisme (bv. Connif, 1982; Dornbusch & Edwards, 1991; Drake, 1982; Kaufman & Stallings, 1991). Kaufman en Stallings (1991, p. 16) definiëren populisme, nog specifiekere dan anderen toentertijd, als volgt: "it involves a set of *economic policies* designed to achieve specific *political goals* (cursief in origineel). Deze politieke doelen betroffen het mobiliseren van de werkende midden- en lage klasse, de steun van kleine bedrijven en het isoleren van oligarchen, buitenlandse bedrijven en grote industriële elites.

Naast het economisch populisme, zag Margaret Canovan (1982) dat populisme op veel verschillende manieren werd gedeut binnen de macro-sociologische kaders. Op vele plekken werd populisme op andere manieren ingekleurd, omdat de macrocontexten en sociale problemen verschillend waren. Vanuit het idee om dit te structureren vond zij zeven soorten

populisme: boerenpopulisme, revolutionair intellectueel populisme, plattenlandspopulisme, populistische dictatuur, populistische democratie, reactionair populisme en populisme van politici (p. 551). Hoewel deze structurering verheldering beoogt, ontstaan er ook genoeg vraagtekens door. Het geeft bijvoorbeeld geen fundamentele kenmerken van het grondbeginsel populisme.

Om te ontrafelen wat de fundamentele kenmerken van populisme zouden kunnen zijn, werd in de loop van de jaren 90 populisme op een andere manier benaderd. Zo zag Dorna (1998) charismatisch leiderschap als de essentie van populisme. Hoewel ze hier weinig directe aanhangers door kreeg, zagen veel andere wetenschappers charisma wel als belangrijk onderdeel van populisme (Vossen, 2009). Vossen (2009, p. 442) beschrijft charisma als een van de smaakversterkers van populisme en stelt dat het charisma blijkt uit het vermogen van de leider “om te voldoen aan de paradoxale eis om enerzijds het gewone volk te verstaan en te belichamen en anderzijds dit volk de weg te wijzen en zijn problemen op te lossen.” Om dit te bewerkstelligen presenteren veel populistische politiek leiders zich als buitenstaander, die alleen naar de voorgrond treden vanuit het idee dat er een crisis is.

Een andere omslag die inging op de fundamentele karakteristieken van populisme was het zien van populisme in het licht van democratie. Ironisch genoeg keerde Margaret Canovan (1999) terug op haar schreden en stelde populisme tegenover de twee gezichten van democratie (dit komt nog uitgebreid aan bod in § 2.1.2.1. & § 2.1.2.2.). Hierin beschreef ze verschillende losse elementen van populisme zoals die uiteindelijk zijn opgenomen in definitie van populisme die momenteel de meeste aanhang geniet. Net zoals Taggart (1996) drie jaar eerder deed, onderstreepte ze het belang van het bevechten van de gevestigde orde en de elite, als onderdeel van populisme. Daarnaast voegde Canovan (1999, p. 5) het idee van een *united people* toe. Dat stelt het volk als een homogene groep voor, met één wil. De eerste beginselen van een bruikbare definitie van populisme waren gelegd.

Deze nieuwe kijk op populisme mondde uit in de door Cas Mudde gepresenteerde definitie van populisme in 2004. Deze definitie heeft de dominante positie in de huidige literatuur over populisme gekregen (Moffitt & Tormey, 2013, p. 383). In zijn artikel definieert hij populisme als een ‘dunne’ ideologie die de maatschappij in twee homogene en antagonistische groepen verdeelt: de *pure people* tegen de corrupte elite en dat politiek een uiting is van de *volonté générale* (algemene wil) van de mensen (Mudde, 2004, p. 543) (cursief in origineel). Dit wil zeggen dat zowel de mensen als de elite één groep zijn en dat

binnen de twee groepen geen verschillende opvattingen bestaan. Deze beschrijving staat haaks op zowel het pluralisme, wat uit gaat van de maatschappij als ‘heterogeneous collection of groups and individuals with often fundamentally different views and wishes’ (Mudde, 2004, p. 544), als op het elitisme, wat juist gehoor wil geven aan de morele elite ten opzichte van de amorele mensen.

Mudde bestempelt populisme als dunne ideologie. De terminologie ‘dik’ en ‘dun’ in relatie tot ideologie, is als eerste geïntroduceerd door Michael Freedon (1998, p. 750) die een dunne ideologie definieert als ‘one that arbitrarily severs itself from wider ideational contexts, by the deliberate removal and replacement of concepts’. Volgens Freedon geven dunne ideologieën slechts op een gedeelte van de maatschappelijke vraagstukken antwoord. Mudde definieert zijn benadering van populisme ook als dunne ideologie, omdat het een specifieke en gelimiteerde set van ideeën bezit, en dus niet ‘dik’ is als klassieke, alomvattende -ismen zoals socialisme of liberalisme (2004, p. 544). Populisme als dunne ideologie geeft niet antwoord op alle grote politieke vragen. Het voordeel van het bestempelen van populisme als dunne ideologie, is dat deze te combineren is met dikke ideologieën. Dit helpt ons begrip in hoe links en rechts populisme wordt vorm gegeven. Zo combineert de SP haar socialistische gedachtegoed, als dikke ideologie, met het populisme, als dunne ideologie. Aan de andere kant van het spectrum combineert FVD het populisme met een dikke ideologie als nativisme.

Hoewel de definitie van Mudde de meeste steun heeft, is het voor het overzicht belangrijk om kort in te gaan op een aantal andere geformuleerde definities van populisme. Taggart (2000) conceptualiseert populisme aan de hand van zes karakteristieken. Allereerst benoemt hij dat populistische partijen of bewegingen zich vijandig gedragen tegen de representatieve politiek. Deze ‘representatieve politiek’ zien we bij FVD terug als ‘partijkartel’ en ‘gevestigde politieke orde’. Een tweede kenmerk noemt Taggart (2000) het door de populistische partijen refereren aan de *mythical heartland*. Hoewel hij hier tamelijk vaag over blijft, stelt deze term een harmonieuze gemeenschap uit het verleden voor, die nu niet meer bestaat. Het ontbreken van kernwaarden beschrijft hij als derde kenmerk van populisme. Dit bezit overeenkomsten met het definiëren van populisme als ‘dunne’ ideologie door Mudde (2004), namelijk: het geeft niet antwoord op alle politieke vragen. Het vierde kenmerk van populisme is het waarnemen van een crisis door populistische leiders en vervolgens het benoemen van de urgentie om deze te op te lossen door op hen te stemmen. Taggart (2000, p. 100) beschrijft als vijfde kenmerk dat populisme ‘destined to be self-

limiting” is. Dit komt door “een sterk geloof in een charismatisch of in ieder geval daadkrachtig leiderschap enerzijds en de afkeer van institutionalisering en organisatie anderzijds” (Vossen, 2009, p. 455). Het laatste kenmerk is dat populisme als een kameleon is. De door Canovan (1982) hierboven beschreven vormen van populisme zijn hier een voorbeeld van. Populistische partijen en bewegingen kunnen zich op verschillende plekken in diverse contexten manifesteren. Afhankelijk van waar vraag naar is, zorgt de populistische partij voor een antwoord.

Naast de conceptualisering van populisme door Taggart, definiëren Ruzza en Fella (2011) populisme ook op een andere manier. Zij gebruiken een drieledigheid in hun definitie, namelijk: ideeën, stijl en beleid. Hierbij zijn de kernideeën van alle populistische bewegingen, partijen en leiders hoofdzakelijk gefocust op anti-establishment en antipolitiek (Ruzza & Fella, 2011, p. 5). Dit resulteert in het zien van de maatschappij als tweedeling tussen de eerlijke mensen tegen de corrupte elite. De stijl gaat over de linguïstische stijl die de populisten gebruiken, waar het accent ligt op het anti-elitaire karakter. Het laatste kenmerk van populisme vinden Ruzza en Fella in het beleid. Het beleid wordt namelijk gekenschetst door symbolen van inclusie en exclusie. Dit betreft een *quasi-tribal form* van politiek, waarbij de *tribe* moet worden beschermd (Ruzza & Fella, 2011, p. 5).

Zowel Ruzza en Fella (2011) als Taggart (2000) accentueren andere dingen in hun definiëring van populisme. Het verschil tussen Taggart (2000) en Mudde (2004) is zichtbaar in het spectrum theorie-praktijk. Waar de definitie van Mudde (2004) het fundament van populisme weergeeft, reikt Taggart (2000) met zijn zes kenmerken van populisme een praktischer handvat aan. Hoewel Taggart het idee van de mythical heartland tamelijk abstract houdt, zijn de andere kenmerken helderder waar te nemen in de maatschappij en kunnen deze eenvoudiger gebruikt worden als toetsing dan de conceptualisering van populisme van Mudde (2004). Wanneer we de definiëring van populisme door Mudde (2004) vergelijken met die van Ruzza en Fella (2011) valt tevens de minimalisering op. De definitie van Mudde (2004) lijkt sterk op het eerste aspect van populisme van Ruzza en Fella (2011), namelijk ideeën. Ruzza en Fella voegen daar echter nog twee kenmerken aan toe, de stijl en het beleid. Dit zijn, net als bij Taggart (2000), praktische invullingen van populisme. Dit gaat over de discursieve, linguïstische stijl van hoe populistten zich profileren in hun taal en de manier waarop ze het eerste punt van ideeën terug willen zien in concrete veranderingen middels beleid. Het voordeel van de definitie van Mudde is diens minimale karakter. Hierdoor is het

grondbeginsel van populisme zichtbaar en kan daarvanuit worden gekeken naar hoe het zich verhoudt tot de verschillende vormen die zichtbaar zijn in de maatschappij.

2.1.2. Het huidige wetenschappelijke debat

Hierboven is beschreven dat het leeuwendeel van de huidige wetenschap zich schaart achter de definitie van populisme door Mudde (2004) (Abts & Rummens, 2007; Aslanidis, 2015; Hawkins & Kaltwasser, 2017; Kaltwasser, 2013; Moffit & Tormey, 2013; Mudde, 2010; Mudde & Kaltwasser, 2018; Vossen, 2009). Er bestaat momenteel voornamelijk consensus over wat Heidegger de ontische inhoud van populisme zou noemen (Moffitt & Tormey, 2013, p. 384), i.e. de specifieke invulling van politiek en de term populisme zoals die hier boven is gedefinieerd. De drie aspecten van populisme, namelijk de eerlijke mensen, de corrupte elite, en politiek als uiting van de algemene wil van de mensen, komen terug in (bijna) elk wetenschappelijk artikel over populisme, met uitzondering van bijvoorbeeld Taggart (2000) en Ruzza en Fella (2011).

De bestaande wetenschappelijke verschillen betreffen de ontologische status van dit begrip (Moffitt & Tormey, p. 384). Dit gaat over het meer abstracte niveau van de politiek en de manier waarop de maatschappij is geconstrueerd (Mouffe, 2005, p. 8-9). In het licht van deze ideeën is het belangrijk om populisme te zien in relatie tót. Zo kunnen we het niet over populisme hebben, zonder te kijken naar democratische modellen, onze conflicterende concepties van democratie en de vraag wat het werkelijk voor burgers betekent om soeverein te zijn (Baker, 2019). Populisme dient dus in relatie tot democratie te worden gezien. Hiervoor worden twee paradoxen van democratie voor het voetlicht gehaald om vervolgens te kijken naar hoe populistische leiders antwoord geven op deze paradoxen.

Daarnaast ontbreekt er eenduidigheid over de genus van populisme: is populisme bijvoorbeeld een ideologie, politieke stijl of wereldblik (Aslanidis, 2015; Betz, 2002; Mudde, 2018)? Het werken met een bepaald genus heeft voornamelijk invloed op de manier waarop het empirische gedeelte van een studie wordt ingevuld. Populisme als ideologie leent zich bijvoorbeeld methodologisch voor een kwantitatieve contentanalyse (Rooduijn, 2019). Zo lenen verschillende genera zich voor verschillende onderzoeken. Hoewel dit een relevant methodologisch punt is, zal dat voor deze studie niet van belang zijn. In dit onderzoek wordt er namelijk gekeken naar de retorische stijl(figuren) van populistten, en niet zozeer naar de vraag hoe populistisch beoogde populistten zijn.

In de volgende paragraaf zal verder op deze ontologische punten worden ingegaan. In deze paragrafen worden respectievelijk de volgende zaken besproken: het grenzenprobleem van democratie en het probleem van *self-government* binnen democratie. Na het bespreken van deze ontologische punten ligt er een goede basis om te kijken naar welke invulling populisme krijgt in de maatschappij. Hier zal in paragraaf 2.1.4. aandacht worden geschonken door te kijken naar populisme in combinatie met rechts politiek gedachtegoed en in paragraaf 2.1.4. door te kijken naar populisme in combinatie met links politiek gedachtegoed.

2.1.3. Democratische paradoxen

Hierboven is een begin gemaakt met een theoretische verduidelijking van waar het verhaal dat populistische leiders vertellen op gefundeerd is. Zo is er een overzicht gegeven van hoe populistische leiders het volk en de elite tegenover elkaar zetten als homogene groepen. Daarbij moet politiek te allen tijde een uiting zijn van de wil van het volk. Wat hierbij nog onduidelijk is, is hoe dit vervolgens een plek kan krijgen in de huidige Nederlandse democratische samenleving. Hiervoor is het nodig om te kijken naar de tegenstrijdigheden die schuilen achter dit begrip democratie. Het zijn deze tegenstrijdigheden die populistische leiders onderdeel maken van hun verhaal. Voor deze tegenstrijdigheden hebben ze een oplossing, waardoor populistische leiders vervolgens kans zien om op te komen. Hieronder worden de twee paradoxen van democratie besproken, waarna overzichtelijk wordt gemaakt hoe de SP en FVD dit implementeren in hun verhaal.

2.1.3.1. Democratische paradoxen: het boundary-problem

Zoals net is beschreven is het onmogelijk om populisme los te zien van democratie. De gerenommeerde politicoloog Robert Dahl schrijft veel over democratie. Hij merkt twee dilemma's op die inherent zijn aan een democratie: het *boundary-problem* en de beperkingen van *self-government* (Kaltwasser, 2013). Deze twee zullen voor het voetlicht worden gebracht om vervolgens te kijken naar hoe populisme omgaat met deze problemen.

De complexiteit van het boundary-problem zit in hoe we moeten definiëren wie *the people* zijn. Dahl (1989) stelt dat dit zelfs een voorwaarde is voor het functioneren en het überhaupt kunnen bestaan van een democratie. De oplossing die hij aandraagt is even complex als de kwestie zelf. Het volk moet bestaan uit alle volwassenen van de gemeenschap (Dahl, 1989, p. 129). Op de oppervlakte ligt het eerste probleem al bij wanneer iemand volwassen is. In veel landen is iemand volwassen bij het bereiken van de leeftijd achttien, maar waar is dat op gebaseerd? Zo zijn er normatieve, theoretische en empirische argumenten die het problematische karakter van deze definitie duiden (zie bijv. Kaltwasser, 2013; Linz &

Stepan, 1996; Møller & Skaaning, 2011; Näsström, 2011). Het normatieve aspect van het probleem ligt in het feit dat wanneer landgrenzen specificeren wie er mag deelnemen in de democratie, er een probleem bestaat voor mensen die tijdelijk niet in hun eigen staat zijn (vluchtelingen) of mensen die geen staatsburgerschap hebben in het land dat ze leven (Kaltwasser, 2013). Deze mensen zijn uitgesloten van het democratische proces. Het theoretische aspect van het probleem ligt gelegen in het feit dat ‘de mensen’ niet kunnen kiezen, voordat iemand kiest wie ‘de mensen’ zijn (Jennings, 1956).

De populistische reactie op het democratische dilemma van wie het volk is, beantwoordt zij op verschillende manieren. Een veel gebruikte manier in Europa is dat het volk wordt gedefinieerd aan de hand van cultuur en etniciteit, de socioculturele benadering. Dit neigt veelal naar het nationalisme of nativisme. Wanneer dit wordt gedaan, worden de grenzen tussen (rechts) populisme en nationalisme vager. In theorie onderscheiden populisme en nationalisme zich door de manier waarop het volk wordt gezien. Bij populisme staat het volk-als-machtelozen tegenover de elite, terwijl bij nationalisme het volk-als-natie tegenover de *outgroups* van die natie (De Cleen, 2017). Overeenkomst vinden populisme en nationalisme in het feit dat het volk als soeverein wordt gezien. In sectie 2.1.4. wordt verder ingegaan op rechts populisme en diens verhouding met nationalisme.

Een tweede reactie is om het volk als moreel en eerlijk te zien en deze tegenover de elite neer te zetten (net zoals de door Mudde beschreven definitie van populisme). Deze eerste reactie is vooral zichtbaar in Europa en de tweede voornamelijk in Latijns Amerika (Mudde, 2004). Voor de partijen die in dit onderzoek centraal staan, gaat dit niet helemaal op. De SP gaat sterk uit van een wij-zij op basis van de eerlijke mensen versus de corrupte elite, en FVD in beginsel ook. FVD combineert echter wel de eerste reactie van het volk afgebakend op basis van cultuur of etniciteit met de laatste definitie van het eerlijke volk versus de elite.

2.1.3.2. Democratische paradoxen: de beperking van self-government

Het tweede ontologische punt over de beperking van self-government gaat in op de complexe relatie tussen de constitutie en volkssoevereiniteit. Hiervoor moet er worden gekeken naar de paradoxale kern van de constitutionele democratie (Canovan, 1999; 2002; 2004; Mény and Surel, 2002; Papadopoulos, 2002). Abts en Rummens maken hierbij gebruik van het *two-strand model*. Dit gaat uit van een constitutionele democratie die rust op twee pilaren: de liberale pilaar en de democratische pilaar. De liberale pilaar gaat uit van de anonieme ‘rule of law’ die de rechten van alle mensen beschermt tegen het onrechtmatig uitoefenen van macht van de staat of anderen. De staat is niet de hoogste macht, maar de wet. Middels verschillende

instituties wordt deze macht gecontroleerd. Deze pilaar ‘‘emphasizes the equality of individuals and attributes rights indiscriminately’’ (Abts & Rummens, 2007, p. 410). Het zijn minderheidsrechten en de scheiding der machten waar deze pilaar op rust. Daarentegen stelt de democratische pilaar dat deze universele wet (rule of law) minder eerlijk is dan die lijkt, omdat de praktijk ons leert dat de wet vaak bepaalde groepen van privileges voorziet en hen in macht versterkt. Politieke legitimiteit ontstaat wanneer de hoogste vorm van autoriteit daarom bij de mensen ligt, en niet bij de wet. De wil ligt bij de meerderheid en de minderheden wordt niet gehoord en volksoevereiniteit is het hoogste goed.

In de huidige samenleving hebben verschillende landen, waaronder Nederland, een dergelijke constitutionele democratie. Hierin wordt gepoogd om deze twee pilaren op een zo goed mogelijke manier te combineren, in balans te brengen en elkaar te laten controleren. Dat wil zeggen: enerzijds een zekerheid van individuele rechten, en anderzijds democratische leiding door (de afgevaardigden van) de mensen. Wanneer die balans naar een disbalans neigt te verschuiven, dus wanneer de liberale pilaar steviger staat dan de democratische pilaar, dan zien populistische bewegingen kans om op te komen. Populistische partijen zullen dan zeggen dat de stem van het volk niet meer gerepresenteerd wordt. Wat er vervolgens gebeurt is fundamenteel voor het begrip van de relatie tussen democratie en populisme:

‘‘Populism then gives voice to the desire to restore power to the people by referring to the democratic pillar of constitutional democracy. Populism thus challenges constitutional democracy from within, in the name of democracy itself’’ (Abts & Rummens, 2007, p. 410)

Populisme reageert dus op de volgende tegenstrijdigheid binnen de liberale pilaar: hoe meer de bestuurders van instituties steeds meer de rechten van het volk moeten beschermen, hoe meer macht zij krijgen voor het maken van wetgeving en beleid (Dahl in Kaltwasser, 2013, p. 475). De schaduwzijde hiervan is dus de beperkte mogelijkheid voor de burgers om deze instituties te controleren en ervoor te zorgen dat deze instituties vanuit de wil van het volk blijven handelen, wat immers het fundament van de democratie is. Doordat er meer en meer macht bij een beperkt aantal individuen en groepen komt te liggen, en minder bij het volk, wordt het probleem van wie de bestuurders nog kan controleren blootgelegd. Dus de kritiek van populisme geeft het fundamentele democratische probleem weer van hoe we de bestuurders moeten controleren (Kaltwasser, 2013; Mudde & Kaltwasser, 2018, p. 1670). Mudde en Kaltwasser (2018) beschrijven populisme als een ‘‘illiberal democratic response to

undemocratic liberalism'' (p. 1670). Dit wil zeggen dat populisme een reactie is die te sterk focust op de democratische pilaar tegen een maatschappij die te sterk focust op de liberale pilaar. De idee dat populisme ondemocratisch is, is niet waar. Integendeel, het is een volledige focus op de democratische pilaar met het meerderheidsprincipe en volkssoevereiniteit als hoogste goederen.

Op de beperking van self-government reageren de SP en FVD verschillend. Beide willen de bestuurders (onderdeel van de elite) vervangen door de mensen van het volk (Kaltwasser, 2013). Hier ligt volgens hen de oplossing van de beperking van hoe we de controleurs kunnen controleren. Wanneer degene die de controle hebben onderdeel zijn van de het volk, dan valt het probleem weg van of zij de macht die ze hebben uitoefenen in het voordeel van de wil van het volk of in het voordeel van de elite. Het probleem is echter dat de elite de instituties zo heeft ontworpen dat het een uitdaging is om de macht van hen af te nemen. Daarom wil FVD bijvoorbeeld aanpassingen doen aan het hele constitutionele raamwerk om het baantjescarrousel van de bestuurlijke elite open te breken. Praktisch willen ze bijvoorbeeld veranderen dat er voor publieke functies open sollicitaties komen (FVD.nl). Daarnaast willen ze referenda weer toevoegen aan de constitutie. Thierry Baudet geeft soms ook aandacht aan een volledige herziening van de constitutie, zoals links populistische partijen dat ook doen in Latijns Amerika (Kaltwasser, 2013). Via een tweet maakte hij kenbaar dat het ''de hoogste tijd [is] om het College voor de Mensenrechten op te heffen (Baudet, 2017).'' Op hun website verwoordden ze dat om de soevereiniteit terug te krijgen, organisaties die de soevereiniteit ondermijnen willen ''hervormen of ontmantelen.'' De SP focust daarentegen voornamelijk op verandering binnen de bestaande constitutie. Uit de afgelopen drie partijcongressen blijkt dat de punten die ze maken om verandering te realiseren binnen de huidige kaders passen en voornamelijk toevoegingen en aanpassingen zijn hierop. Het voornaamste punt van de SP is dat het rechtvaardig en gelijkwaardig gebeurt, zoals verwoord op hun website.

2.1.4. Rechts populisme

Hierboven is antwoord gegeven op hoe populistische partijen omgaan met de twee paradoxen van democratie. Hoe FVD of de SP omgaan met het boundary-probleem of de beperking van self-government is fundamenteel onderdeel van het verhaal dat ze overdragen. De theoretische kern van het verhaal van populistische partijen is nu overzichtelijk gemaakt. Daarom kan er nu specifieker in worden gegaan op hoe FVD haar rechtse gedachtegoed combineert met populisme en de SP dat doet met haar linkse gedachtegoed. Wanneer dit is

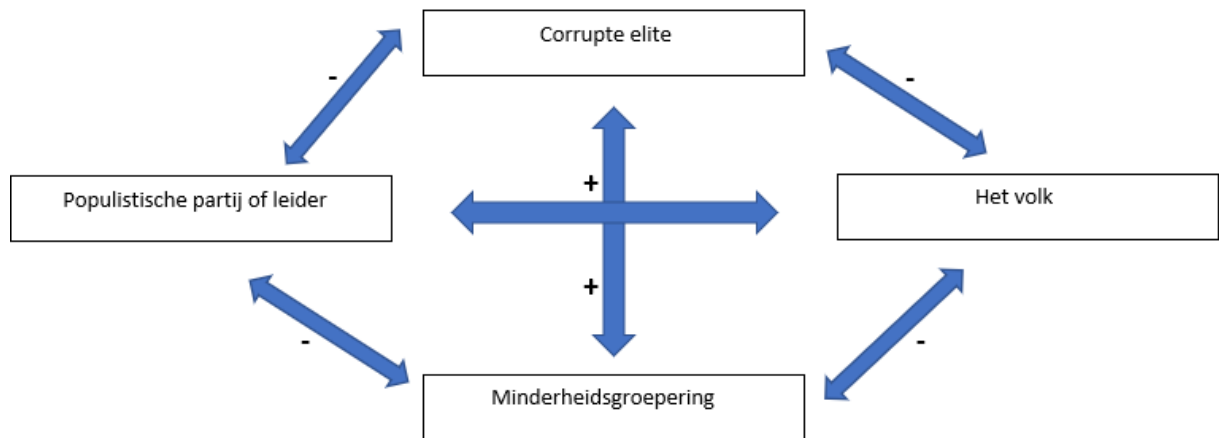
beschreven, is het verhaal dat beide populistische partijen proberen over te brengen in theorie verhelderd. Allereerst wordt hieronder rechts populisme besproken, waarna in paragraaf 2.1.5. links populisme voor het voetlicht wordt gehaald.

Bij rechts populistische partijen wordt het populisme vaak gecombineerd met nativistisch gedachtegoed. Zo doet de FPÖ in Oostenrijk dit door populisme te combineren met nativisme. In Oostenrijkse context mondt dat uit in campagneslogans als ‘Weens bloed – te veel islam doet niemand goed’ (Hellinga, 2017). Dit is een zichtbaar fenomeen: rechts populisme wordt vaker gecombineerd met nativisme (Abts & Rummens, 2007; Kaltwasser, 2013; Mudde & Kaltwasser, 2018; Publica, 2015; Rooduijn, 2019; Wodak, 2014). Deze combinatie houdt theoretisch het volgende in: er wordt gepoogd de verticale lijn van populisme te verbinden met de horizontale lijn van nativisme. Hierbij stelt de verticale lijn de antagonistische relatie tussen de mensen en de elite voor. De horizontale lijn representeert de antagonistische relatie tussen de natie en diens inwoners en de buitenstaanders (Rooduijn, 2019). Mudde (2018, p. 1677) voegt daar aan toe:

‘By combining populism and nativism, populist radical right parties are able to advance a frame according to which “the pure people” are the natives and the (native) establishment is corrupt because of its alleged alliance with the aliens.’

Het volgende model, geïnspireerd op een model van de politicoloog Krouwel (2017) en de tot nu toe beschreven literatuur (van o.a. Abts & Rummens, 2007; Aslanidis, 2015; Mudde, 2004; Hawkins & Kaltwasser, 2017), geeft weer hoe de verschillende relaties tot elkaar verhouden. De blauwe lijnen met een plusteken geven homologieën weer: zaken die samengaan. De blauwe lijnen met een minteken geven antagonismen weer: zaken die botsen.

Figuur 1. Twee homologieën en vier antagonismen

De corrupte elite en de minderheidsgroepering, die de elite wil steunen, geeft de eerste homologie weer. De tweede homologie is de populistische partij of leider en het volk. Zoals hierboven eerder beschreven zullen rechts populistische partijen proberen om de corrupte elite en de minderheidsgroepering aan elkaar te verbinden en als het kwaad te zien, terwijl zijzelf aan het volk het goede nieuws verkondigen. Zoals de figuur laat zien, vanuit het perspectief van een rechts populistisch gedachtegoed, is het volk niet tevreden met de corrupte elite alsmede de minderheidsgroepering (in Europa vaak immigranten of moslims). Dit probeert de populistische partij te benadrukken en uit te vergroten.

Deze figuur is tevens goed toe te passen op FVD. Zij beschrijven in hun standpunten dat (over immigratie) ‘de samenleving ... dit niet meer [kan] behappen, maar het partijkartel blijft maar doorgaan met het binnenhalen van ongehoorde aantallen kansarme immigranten’ (Forum voor Democratie, 2019). FVD stelt dat de samenleving iets niet meer kan, waar zij dus gehoor aan willen geven: zij scharen zich achter de samenleving. Daarnaast geven ze direct de homologie tussen het partijkartel (de corrupte elite) en de ‘kansarme’ immigranten weer. Het partijkartel zorgt er immers voor dat de ‘kansarme immigranten’ binnen gehaald blijven worden. Deze twee spannen samen, en daar moeten FVD en de samenleving zich tegen weren.

2.1.5. Links populisme

Onderzoek naar links populisme is van een beperktere grootte dan van rechts populisme (Rooduijn, 2019). Van de onderzoeken die naar links populistische partijen zijn gedaan, is het leeuwendeel gefocust op Latijns Amerika (Gidron & Bonikowski, 2013). Vanuit de opvatting van populisme als dunne ideologie, zoals ook hierboven is gedaan, wordt links populisme vaak gekoppeld aan socialisme of communisme (zie bijv. Abts & Rummens, 2007). De relatie

tussen socialisme en links populisme houdt in dat het volk geïnterpreteerd wordt als de socio-economische *underdog* (Mudde & Kaltwasser, 2013). De hardwerkende, eerlijke arbeiders of boeren (de werkende klasse) staan dan tegenover de corrupte elite die veel geld verdient (de bourgeois elite) (Abts & Rummens, 2007). Een onderscheid tussen links- en rechtspopulisme, is dat links populisme vaak inclusieve vormen aanneemt. Dit schijnt door in hun achterban van links populistische partijen: zij steunen vaker economische gelijkheid (Mudde & Kaltwasser, 2018, p. 1676). Mudde en Kaltwasser (2013, p. 167) stellen dat rechts populisme een exclusief karakter heeft en focust op de socioculturele dimensie (i.e. buiten sluiten van ‘outsiders’), terwijl links populisme een inclusief karakter heeft en focust op de socio-economische dimensie (i.e. de armen inclus).

De links populistische partij die in deze studie wordt geanalyseerd is de SP. Veelvuldig onderzoek heeft aangetoond dat deze partij links populistisch is (zie bijv. Akkerman & Mudde, 2014; Bos & Brants, 2014; Lucardie, 2007; Rooduijn, Brug, & Lange, 2016). Zelf schrijft de SP op hun website: ‘Het is altijd de strategie geweest [van de SP] om de meerderheid in de samenleving te mobiliseren tegen de minderheid van kapitaalbezitters en bazen’ (Van Heijningen, 2017). Dit past goed binnen de beschreven definitie van populisme van Mudde (2004) in combinatie met links gedachtegoed. Het volk (de meerderheid van de samenleving, de arbeiders) staan lijnrecht tegenover de corrupte elite (de kapitaalbezitters en bazen).

2.1.5. Populistische taal en stijl

Het theoretische fundament van het verhaal dat zowel links als recht populistische partijen proberen over te dragen is hierboven verhelderd. Daarop volgt de praktischere kant van het verhaal. Hieronder wordt duidelijkheid verschaft in hoe populistische leiders het theoretische verhaal dat ze hebben in de praktijk proberen over te dragen aan de toehoorder.

Verschillende wetenschappers attenderen ons op het gevaar van (rechts) populistische taal. Skidmore (2015, p. 21) schrijft bijvoorbeeld dat we moeten waken voor diens irrationaliteit en de *misuse of language*. Hij maakt zelfs de vergelijking met de propaganda van nazi-Duitsland en het gebruik van ‘propaganda’ vandaag de dag door verschillende politiek leiders (iets wat Thierry Baudet zelf ook deed in een tv-debat met Rutte: hij vergeleek ‘machtswellustelingen Juncker en Hitler’ met elkaar (Valk & De Koning, 2019)). Anderen hebben het over populistische taal als demagogische uiting (Feustel, 2018), of populistische retoriek als verdeeldheid-wekkende metaforen en symbolen (The Conversation, 2017). Hoewel de

aanname dat populistische taal sec gevaarlijk is onjuist is, laat het ons wel zien dat de taal die populistische leiders gebruiken een punt van aandacht is. De taal waarmee populistische bewegingen politiek bedrijven, is namelijk op zijn minst opvallend.

De taal en retorische stijl die populistische leiders gebruiken komt voort uit het feit dat zij het politieke podium hebben betreden omdat het niet anders kan. De enige reden waarom ze de politieke in zijn gegaan, is omdat het een tijd van crisis is. Baudet verwoordt dit helder tijdens het partijcongres van 14 januari 2017: ‘Het is nooit urgenter geweest dan nu. Het is nooit noodzakelijker geweest dan nu, dat mensen van goede wil de handen ineen slaan.’ Deze oorzaak brengt een bepaalde ernst met zich mee, wat doorschijnt in het taalgebruik van populistische leiders. Bestaande literatuur wijst eveneens uit dat populistische leiders een crisis waarnemen in de huidige samenleving, waardoor het noodzakelijk is dat zij daarvoor opkomen, omdat niemand anders het anders zal doen (zie bijv. Bos, Brug & Vreese, 2013; Mudde, 2004; Taggart, 2000).

Die urgentie en noodzakelijkheid van het oplossen van de waargenomen crisis wakkert de emotie van de toehoorder aan, speelt niet zozeer in op de feiten. De feiten zullen namelijk uitwijzen dat op zijn minst het woord ‘crisis’ al een hyperbool is. Dit is in lijn met wat Feustel (2018) schrijft. Populistische taal spreekt niet tot het verstand, maar speelt met (negatieve) emoties en stereotypen. Er wordt beroep gedaan op de emotie *phobos* (angst). In de praktijk wordt dit veelal ingevuld door gebruik te maken van het stijlfiguur, genaamd inclusief ‘we’ (Braet, 2007). Dit resulteert in het versterken van de verschillen tussen wij en zij. Het is menseigen om de wereld op te delen in goed en kwaad. Mensen koppelen vervolgens vaak het goede aan wij en het kwade aan zij. Hier wordt door populistische leiders op ingespeeld en dit wordt door hen uitvergroot. Dit neemt dan de vorm aan van wij, de eerlijke burgers, versus zij, de corrupte elite, de ongewenste immigranten of de gierige kapitaalbazen. Dit wordt goed zichtbaar in wat Lilian Marijnissen zei tijdens een partijcongres: ‘Is het onrealistisch om van grote bedrijven en van miljonairs te vragen of zij hun eerlijke deel aan belasting willen betalen? Net zoals u en ik.’ *Wij* betalen namelijk *eerlijk* belasting, terwijl *zij oneerlijk* zijn door niet hun eerlijke deel te betalen.

Daarnaast wordt het simplistische taalgebruik en een volkse stijl van populistische leiders veelal genoemd (Bos, Brug, & Vreese, 2013, Bischof, 2017; Taggart, 2000; Vossen, 2009). Dit versterkt het gevoel dat de populistische leider een van ons is, hij of zij bij het wij hoort, en niet bij het kwade zij. Een man of vrouw die onze taal spreekt kan er alleen maar een

van ons zijn. De eenvoudige taal is namelijk nodig om het volk te kunnen verstaan. Daarnaast is het gebruik van eenvoudige taal een uiting van de theoretische definitie van populisme, namelijk dat het volk eerlijk is en boven de corrupte elite staat. Dit zit namelijk in het feit dat een volkse stijl ‘‘verwijst naar de diepe overtuiging dat het volk in alle opzichten (dus ook in stilistisch opzicht) superieur is’’ (Vossen, 2009, p. 441). Deze volkse stijl en het eenvoudige taalgebruik sluit tevens aan bij een van de vier stijldeugden zoals Aristoteles die verwoordde, namelijk ‘duidelijkheid’.

In het eerste deel van dit theoretisch kader is antwoord gegeven op waar het verhaal dat populistische leiders vertellen op gefundeerd is. De samenleving wordt onderverdeeld in twee homogene groepen: de mensen en de elite. Als antwoord op de democratische dilemma’s formuleren de populistische leiders helder wie het volk is vanuit een socioculturele of socio-economische benadering. Daarnaast geven zij antwoord op hoe de beperking van het controleren van de bestuurders moet worden aangepakt, de beperking van self-government. Populistische partijen stellen een hervorming of herziening van het constitutionele raamwerk voor. Vanuit deze theoretische inzichten is gekeken naar de toepassing hiervan op de combinatie van rechts en links populistisch gedachtegoed. Het onderscheid tussen respectievelijk het exclusieve en het inclusieve karakter van deze stromingen kwam hierbij naar voren. Allerlaatst is er gekeken naar hoe dit verhaal concreet invulling krijgt in de taal die populistische leiders gebruiken. Populistische leiders maken vaker gebruik van eenvoudige taal om dichtbij het volk te staan en benoemen veelal de verschillen tussen het volk en de elite. Ze appelleren aan de (negatieve) emoties van mensen. Daarnaast moeten ze aan de eis voldoen om enerzijds het volk te verstaan, en anderzijds het volk te kunnen leiden en hun problemen op te lossen (Vossen, 2009). Het theoretische verhaal van populistische leiders zal als uitgangspunt dienen in de analyse van de toespraken en de reflecties daarop. In het volgende deel van dit theoretisch hoofdstuk zal verder op de taal en retorica worden ingegaan. Daarvoor zullen we eerst stilstaan bij de fundamentele van retorica, om vervolgens verder in te gaan op de implicaties hiervan. Hierdoor zal er een theoretische verdieping worden aangebracht in hoe de inhoud kan worden gepresenteerd door sprekers. Het gaat hier niet meer om de inhoud. De vorm staat centraal.

2.2. Retorica: de kunst van het overtuigen

Nu het theoretische verhaal van populisme verhelderd is, kan er worden gekeken naar wat voor middelen populistische leiders kunnen gebruiken om deze boodschap te verpakken. Dat

staat in deze theoretische sectie centraal. De kunst van de welbespraaktheid, de retorica, wordt uitgediept. Hierbij zullen de klassieke retorici en diens inzichten voor het voetlicht worden gebracht. Na een algemene toelichting op de retorica (§ 2.2.1.) zal er verder worden ingegaan op logos, ethos en pathos, de drie manieren tot overtuiging (respectievelijk § 2.2.2., 2.2.3. & 2.2.4.). Daarna wordt het tweede deel van de retorica besproken, namelijk de elocutio (verwoording) (§ 2.2.6.) Na deze theoretische bespreking zal er worden gekeken naar de praktische implicaties hiervan voor deze studie. Hiervoor zullen stijlfiguren worden besproken en zal een analyseschema worden opgesteld (§ 2.2.7. & 2.2.8.).

2.2.1. Aristoteles' ethos, pathos en logos

Retorica is simpelweg de kunst van het overtuigen: de poging van de een om de ander te beïnvloeden door middel van woorden (Leith, 2011). Retorica is alomtegenwoordig. Het zit in elke reclame die je ziet, de 'Yes we can'-campagne van Barack Obama en de presentatie van het regeerakkoord. De drieslag uit de vorige zin is bovendien ook een middel tot overtuigen.

Retorica is geen nieuw verschijnsel. Aristoteles beschreef retorica als een praktische vaardigheid en duidde het als een *tekhnē*, wat de oorsprong is van zowel het woord techniek als technisch (Leith, 2011). Het is een praktische vaardigheid die aan te leren is. Eerder al stelde Socrates dat "the rhetorician need not know the truth about things; he has only to discover some way of persuading the ignorant that he has more knowledge than those who know" (Leith, 2011, p. 27). Aristoteles stelde de drie middelen van overtuiging: ethos, pathos en logos. Hij beschreef deze als volgt:

"Overtuigingsmiddelen ... zijn er in drie soorten: die gelegen in het karakter van de spreker [*ethos*], die gelegen in het in een bepaalde gemoedstoestand brengen van de toehoorder [*pathos*], en die gelegen in de redenering zelf, die erop berusten dat ze iets aantonen of schijnen aan te tonen [*logos*]" (Retorica, I, 2, 27)

Deze drie verschillende methoden zijn apart te definiëren, maar zijn ook gerelateerd aan elkaar, voornamelijk pathos en ethos (zie bijv. De Jong, Pieper, & Rademaker, 2015, p. 10; Zappen, 1983, p. 72). In *Paradoxe sur le comédien* benoemt de Franse filosoof Denis Diderot deze verwevenheid: "De acteur die alleen over berekening en rede beschikt, is gevoelloos. Iemand die alleen maar emotioneel is, is lachwekkend" (De Jong, Pieper, & Rademaker, 2015, p. 10). De kunst is dus om de drie overtuigingsmiddelen gecombineerd goed te kunnen gebruiken.

Zoals in de inleiding al is beschreven, appelleren zowel populistische politici als niet-populistische politici steeds vaker aan de emotie van mensen. Aerts (2003) stelt dat er sprake is van een ‘emotiecultuur’ en zegt dat er ‘meer ruimte is voor emotionele elementen in doelstelling, presentatie en middelen’ (p. 22). Het ‘emotionaliseren’ van de politiek en samenleving zorgt ervoor dat politici makkelijker emotie tonen en hun tranen laten vloeien. Hoewel dit onderzoek zijn focus legt bij pathos (emotie), zal, juist door deze verwevenheid, elk van de drie persuasieve middelen worden toegelicht en uitgediept. Aristoteles duidt ethos en pathos als niet-argumentatieve middelen en logos als argumentatief middel. Omdat emotie een belangrijke rol in de politiek heeft (gekregen), zal de focus liggen op de niet-argumentatieve middelen, ethos en pathos.

2.2.2. Logos

Logos is de argumentatie die een spreker gebruikt in zijn rede (Zappen, 1983). Aristoteles schrijft in *Retorica* dat hij logos het liefst als enige middel tot overtuigen ziet (I, 2, 24). Ook Plato en Socrates zouden het liefst ethos en pathos buiten beschouwing laten (De Jong, Pieper, & Rademaker, 2015, p. 21). Over logos schrijft Aristoteles dat de ideale vorm is wanneer de toehoorders het gevoel hebben dat ze zelf tot de conclusie zijn gekomen, net voor het moment dat de spreker zijn punt zou willen maken (VIII, 2, 23). Hij ziet in dat logos niet als enige middel kan worden gebruikt tot overtuigen, ideale situaties zijn vaak niet voor niets ideaal:

‘‘Bovendien kunnen we sommige mensen, zelfs als we over de meest exacte wetenschappelijke kennis beschikken, niet gemakkelijk overtuigen door een betoog dat hierop stoelt. Een betoog dat berust op wetenschappelijke kennis is een vorm van onderricht, en dat is hier onmogelijk’’ (I, 2, 25).

Wanneer er gekeken wordt naar de huidige samenleving lijkt dit nog steeds relevant. Sterker nog, het is niet meer het geval dat logos het meest gewenste middel, waarbij ethos en pathos toch nodig zijn, zoals Aristoteles schrijft. Integendeel, logos lijkt minder relevant dan ooit te zijn, zie bijvoorbeeld Boris Johnson’s Brexit-campagne: ‘‘We send the EU £350 million a week, let’s fund our NHS instead. Vote leave’’ (Dearden, 2019). Drămnescu vindt zelfs dat zeven procent van de impact van een politicus door de argumentatie en inhoud komt, terwijl maar liefst 93 procent van de impact te danken is aan niet-argumentatieve middelen. Ook door de opkomst van populistische partijen is ‘‘het antwoord van de gevestigde orde om alles nog een keer uit te leggen, de didactische methode [logos], die in het verleden zo succesvol was

... nu vaak minder goed'' (De Jong, Pieper, & Rademaker, 2015, p. 35). Daar voegen zij aan toe: ''veel burgers willen tegenwoordig liever verleid worden dan opgeleid en veel politici geloven niet meer in hun rol van opvoeder'' (p. 35). Het is dus wellicht zelfs wenselijk dat logos niet meer centraal staat.

In een tijd van een beperkte relevantie van logos en juist een grotere relevantie van alternatieve 'feiten' en *fake news* ontstaat een voedingsbodem waar samenzweringstheorieën kunnen groeien. Vossen (2009) schrijft over populisme en diens smaakversterkers – ingrediënten die vaak aan het hoofdgerecht 'populisme' worden toegevoegd. Een belangrijke smaakversterker is de neiging tot samenzweringstheorieën. Populistische leiders springen hier behendig op in om dit soort verhalen te kunnen verkondigen. Ze hoeven niet te vertellen wat exact waar is, maar wat goed tot de verbeelding spreekt bij hun toehoorders.

2.2.3. Ethos

Ethos gaat over het karakter van de spreker. Het gaat zowel om de geloofwaardigheid van iemand als om zijn karakter. Zo schrijft Aristoteles: ''Fatsoenlijke mensen geloven we liever en gauwer, over alle onderwerpen in het algemeen, maar helemaal in kwesties waar geen exacte kennis van mogelijk is en waar plaats is voor twijfel'' (I.I, 2, 27). Aristoteles stelt dat de geloofwaardigheid een resultante is van de gehouden toespraak. Het gaat niet over een vooroordeel dat iemand al heeft over de spreker (bijv. 'zij is dokter, dus het zal wel waar zijn') (I.I, 2, 27). Over ethos stellen contemporaine retorica wetenschappers dat persuasieve sprekers moeten proberen ''to be righteous, incorruptible, honourable, honest, just and whatever else that constitutes or contributes to ethical nobility'' (Mbennah & Schutte, 2007, p. 51; Johanessen 1990). Zelf benoemt Aristoteles drie eigenschappen die de ethos van een spreker kunnen versterken: ''het gezonde verstand, voortreffelijkheid van karakter en goede wil'' (II.III, 1, 101). Moderne interpretaties van de werken van Aristoteles (en ook Cicero) stellen juist dat ethos tweeledig is: de eerste is dat een spreker met bepaalde kwaliteiten (bv. een dokter) de waarheid zal vertellen. Dan gaat het over een ethos op basis van een impressie van geloofwaardigheid (Wisse, 1989, p. 7). De tweede variant is om met de ethos de kwaliteiten van de spreker te laten omvatten die zichzelf en zijn betoog in een goed daglicht zetten. Hiermee wekt de spreker sympathie op bij zijn toehoorders (Wisse, 1989).

In het huidige politieke klimaat is ethos nog steeds relevant. Zowel Baudet als Marijnissen keren zich tegen de gevestigde politieke orde en diens ethos. De Jong, Pieper en Rademaker (2015) schrijven over deze politieke orde:

“Van oudsher hebben de insiders [d.w.z. de gevestigde politieke orde] zich beroepen op hun ethos, als deskundigen en dragers van waardigheid. Outsiders hebben mede daarom altijd het ethos van de zittende macht aangevallen: die speelde onder één hoedje in achterkamertjes, deugde niet, verrijkte zichzelf en was onoprecht.” (p. 35)

Eveneens in het licht van de afnemende relevantie van logos komt er meer ruimte voor ethos in de politiek. De kiezer wil dat iemand hem of haar vertegenwoordigt die autoriteit, authenticiteit en eerlijkheid uitstraalt. Naast hoe de spreker zelf over komt, is het eveneens belangrijk hoe de spreker inspeelt op de hoorder. Hier gaat de volgende sectie over.

2.2.4. Pathos en emotie

De letterlijke betekenis van pathos is gevoel of gevoelens. Aristoteles definieert gevoelens (pathos) als “aandoeningen waardoor mensen een ommekeer doormaken en daardoor tot verschillende oordelen komen, en die gepaard gaan met pijn of genot” (II.III, 1, 101). De kunst is het daarmee om als orator zo in te spelen op deze gevoelens dat mensen een ommekeer doormaken in het voordeel van de spreker. Quintilianus geeft de kracht van pathos helder weer:

“Bewijsvoeringen [logos] kunnen inderdaad bewerkstelligen dat de rechters onze positie de sterkste vinden, emoties [pathos] zorgen ervoor dat ze dat ook willen – en wat ze willen geloven ze ook. Zodra er iets als woede, welwillendheid, haat of medelijden in hen opgekomen is, hebben ze het gevoel dat het hun eigen zaak is die op het spel staat. Zoals wie verliefd is, niet over schoonheid kan oordelen omdat zijn geest voorschrijft wat ze moeten waarnemen, zo verliest een rechter die door zijn emoties in beslag wordt genomen, alle vermogen om een nuchter onderscheid te maken tussen waarheid en onwaarheid.” (in Braet, 2007, p. 53)

In zijn redevoering over pathos is Aristoteles scherp, maar blijft hij abstract. Om een ommekeer te maken stelt hij dat er een driedeling door de spreker dient te worden gemaakt. Het *hoe*, het *wie* en het *waarom* staan centraal. De Jong, Pieper en Rademaker spreken over “de gemoedstoestand van degene die de emotie voelt, de aanleiding voor de emotie, en degene tegen wie de emotie zich richt” (p. 18).

Als voorbeeld kunnen we het gevoel van angst nemen. Hoe zijn angstige mensen gestemd, voor wat voor mensen zijn angstige mensen bang, en om welke redenen? (II.III, 1, 101, 1378a25-1378a30). Populistische leiders weten hier haarfijn op in te spelen: zij hebben door hoe bange mensen zich voelen, en weten dat goed te verwoorden. Daarnaast benoemen

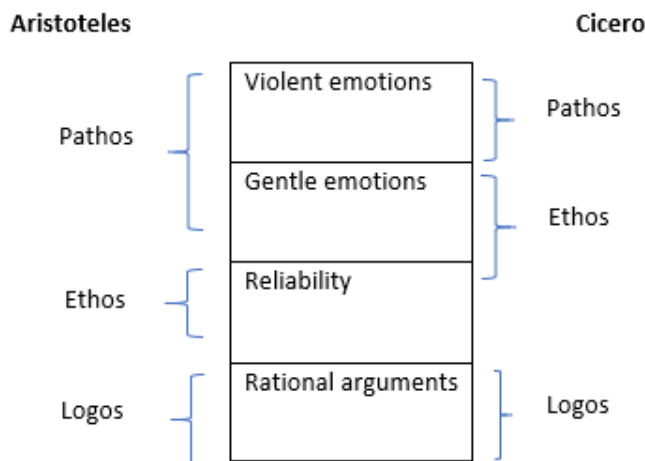
zij accuraat voor wie zij bang zijn, denk aan moslims of immigranten bij rechtspopulisme. Tot slot proberen zij te beargumenteren waarom: mensen zijn bang hun baan te verliezen en ervaren dreiging van terreur. Zij moeten dit zo levendig mogelijk proberen te vertellen en suggereren dat ‘het leed voor de deur staat’ (De Jong, Pieper, & Rademaker, 2015, p. 19).

Aristoteles geeft een praktische handreiking door ons te helpen in hoe gevoelens van de toehoorder moeten worden geïnterpreteerd en waar antwoord op moet worden gegeven. Hij beschrijft op fundamenteel niveau waar bijvoorbeeld boosheid vandaan komt en op wie men boos is. Hij legt ons echter niet uit hoe we vervolgens deze gevoelens kunnen opwekken bij onze toehoorder. Hij beschrijft wel middelen die gebruikt kunnen worden om te overtuigen, maar deze worden niet specifiek toegepast op het opwekken van emoties en pathos (V, 145-183).

Tot slot is het in acht nemen van de afkomst van het publiek eveneens een cruciaal element van pathos. Weet wie je voor je hebt, wat hen beweegt, waar ze vandaan komen en hoe oud ze zijn. Aristoteles maakt het onderscheid tussen jong en oud, afkomst, rijkdom of armoede en succes en macht (IV, 1388b35-1391b1).

2.2.5. Ethos & Pathos

Als we er van uitgaan dat ethos twee varianten bezit, te weten op basis van een indruk van geloofwaardigheid en op basis van sympathie, dan lijkt dat verwarrend. Is sympathie niet een emotie, een gevoel dat wordt opgewekt bij de toehoorders? Dat neigt erg naar pathos. Cicero beschrijft ethos als *ethos of sympathy*. Hiervoor moet wel duidelijk zijn hoe hij pathos definieert om een accurate vergelijking en onderscheid te kunnen maken. Hoewel hij in ‘De Oratore’ geen eenduidige definitie geeft, stelt hij wel dat het verschil tussen pathos en ethos ligt in intensiteit (Wisse, 1989). Pathos omvat heftige emoties (*vehement emotions*) en slaat op het prikkelen van heftige, ‘gewelddadige’ emoties, terwijl ethos karakterversterkend is en gericht is op sympathie (Wisse, 1989, p. 236-237). Hij benoemt haat, boosheid, angst, hoop, blijdschap, jaloezie en medelijden. Hier bestaat een overeenkomst met Aristoteles. Wanneer Aristoteles het over pathos heeft, noemt hij dergelijke emoties bij het beschrijven van pathos (II.III, 1377b15-1388b25). Het verschil tussen de twee: Aristoteles heeft het niet alleen over heftige emoties bij pathos, maar over alle emoties. Dit komt omdat Aristoteles ethos als iets rationeels ziet, niet in relatie met sympathie, maar geloofwaardigheid (Wisse, 1989, p. 241). Hoewel ethos en pathos ogenschijnlijk veel overlap hebben, bestaat er toch verschil: het hangt vooral af van welke klassieke filosoof je aanhaalt. Voor een duidelijker begrip de volgende figuur:

Figuur 2.

Aristoteles en Cicero over overtuigingsmiddelen. Wisse, 1989 (p. 242)

Zoals beschreven heeft Cicero het niet over de impressie van geloofwaardigheid wanneer hij het over ethos heeft. Echter in de figuur is te zien dat deze deels wordt gedekt door ethos, ondanks dat hij er niet over schrijft. May stelt dat dit noodzakelijk is, omdat ‘‘a lack of reliability would destroy sympathy’’ (in Wisse, 1989, p. 242).

Voor het huidige onderzoek zal de pathos zoals die geformuleerd is door Aristoteles centraal staan. In het analyseren van de toespraken is het van belang om met zowel heftige (violent) als subtiele (gentle) emoties rekening te houden. Wanneer het onderzoek de definitie van pathos zoals geformuleerd is door Cicero zou hanteren, beperkt het zich. Alleen de heftige emoties zouden dan kunnen worden geanalyseerd. Daarnaast zou dit ook empirische problemen met zich meebrengen. Er zou per geformuleerde zin moeten worden gekeken naar de emotie waar op wordt ingespeeld, wat zeer tijdsintensief is.

2.2.6. Elocutio

Naast de aandacht voor ethos, pathos en logos is ook de elocutio van belang. De elocutio, ofwel verwoording, is de moeilijkste taak van een orator. Zoals in de inleiding beschreven is stelt Cicero dat het wat en waar (in de rede) uiteraard relevant is, maar dat het uiteindelijk gaat om het *hoe*. Iedereen met een gezond verstand kan bedenken wat en in welke volgorde hij of zij iets wil vertellen, maar de grootste uitdaging is *hoe* datgene moet worden verteld en overgedragen. De verwoording is op te delen in vier stijldeugden, vier eisen die je kunt gebruiken als toetsing voor je betoog, namelijk: correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid (Braet, 2007, p.88).

De eerste deugd correctheid staat hier voor de manier waarop zinnen zijn opgebouwd. Daarnaast stelde de klassieke retorici dat het van belang is in woord- en zinsgebruik uitheemse woorden te vermijden, zoals anglicismen of straattaal (Braet, 2007). De deugd van duidelijkheid gaat simpelweg over de poging om begrepen te worden. Ook hierbij moeten in woord- en zinsgebruik moeilijke woorden worden vermeden en lengtes kort worden gehouden. Quintilianus (8.2.14) stelde: ‘‘Laat een zin nooit zo lang zijn dat het volgen ervan te veel concentratie zou eisen’’. De derde deugd aantrekkelijkheid gaat over het *hoe*. Iemand kan correct zijn door geen anglicismen te gebruiken of zo duidelijk zijn door geen moeilijke woorden te gebruiken. Echter, als het de duidelijke en correcte zinnen aan versiering ontbreekt, dan zal overtuigen lastiger worden. Voor deze deugd zijn vele ‘verfraaiingsmiddelen’ (Braet, 2007, p. 97) opgesteld, ook wel stijlfiguren. Deze stijlfiguren worden gebruikt om de rede te verfraaien, te versieren of op te leuken. De laatste deugd, passendheid, gaat over of de woorden en zinnen goed op elkaar aansluiten en bijvoorbeeld niet abrupt omslaan van formeel naar informeel. Ook let de passendheid van een rede op de context van de rede: sluit hetgeen dat wordt verteld in de rede aan bij het publiek, de gelegenheid, het onderwerp en de politieke stijl van de orator? (Braet, 2007).

Wat is er van deze vier stijldeugden zichtbaar in het licht van het huidige politiek-maatschappelijke klimaat? Eerlijkheid en accuraatheid hebben niet meer de hoogste prioriteit in het politieke verkeer (D’Ancona, 2017). Deze twee begrippen hebben plaatsgemaakt voor politiek op basis van emotie. Daardoor lijken de deugden correctheid en passendheid momenteel steeds verder zoek te zijn, zeker als we kijken naar verschillende populistische leiders. Zo stelde Donald Trump vorig jaar: ‘‘Why are we having all these people from shithole countries come here?’’ (Dawsey, 2018). Ook is dit in Nederland terug te zien. Wilders stelde: ‘‘Als wij nu niet optreden tegen de vergaande islamisering van Nederland, herleven de jaren dertig van de vorige eeuw. Alleen was het toen Hitler en nu Mohammed’’ (Jami & Wilders, 2007). Door een afnemende relevantie van correctheid en passendheid, genieten de deugden duidelijkheid en aantrekkelijkheid van een steeds groter podium, voornamelijk bij populistische leiders.

2.2.7. Stijlfiguren

Na een beschouwing van de klassieke retorica kan worden gekeken naar hoe pathos kan worden ingezet als overtuigingsmiddel: welke retorische middelen kan een orator gebruiken om emotie op te wekken bij zijn toehoorder? Zoals in paragraaf 2.2.4. is benoemd, zijn klassieke retorici tamelijk abstract over de concretisering van pathos als middel tot

overtuiging. Ondanks dat zal op basis van de literatuur, zowel klassieke als moderne retorica, een schema worden opgesteld van retorische stijlfiguren die emotie-opwekkend werken. In principe zijn alle stijlfiguren een onderdeel van het overtuigingsmiddel pathos, en daarmee emotie-opwekkend (Hoeken, 2005). Er bestaat een grote hoeveelheid aan stijlfiguren (namelijk honderden, zie bv. Braet, 2007; Lenham, 1991). In Tabel 7 (Bijlage B) zijn de gebruikte stijlfiguren van dit onderzoek te vinden. Hierover wordt zowel in paragraaf 2.2.8. als het methode hoofdstuk verder aandacht aan besteed.

Binnen het huidige onderzoek naar redevoering van Baudet en Marijnissen wordt er gekeken naar de door hen gebruikte stijlfiguren. Welke worden gebruikt om daarmee de toehoorder te overtuigen? Hiervoor wordt gebruikt gemaakt van het schema van Karreman en Van Enschoot (2013). Zij delen de stijlfiguren op in tropen en schema's. Respectievelijk zijn dit stijlfiguren die op te delen zijn in afwijking in de betekenis (bv. metafoor) en afwijking in de vorm (bv. rijm). De volgende sectie zal uitlichten wat deze zijn en hoe deze van elkaar verschillen. Het onderscheid in tropen en schema's is gemaakt door onder andere Quintilianus.

2.2.7.1. Tropen

Tropen zijn complexer te begrijpen voor de ontvanger dan schema's. Het vraagt denkwerk en cognitie van de ontvanger om te begrijpen hoe een bepaalde troep gebruikt wordt. Bij een troep gaat het om een vergelijking met iets anders. Karreman en Van Enschoot (2013) beschrijven dat bij tropen de afwijking zich in de betekenis bevindt. Zij stellen dat "een woord of begrip in de regel vergeleken wordt met iets anders" (p. 120).

Een voorbeeld hiervan is de zin: "de man was zo trots als een pauw". In deze zin wordt een duidelijke vergelijking gemaakt, gekoppeld door het woord 'als'. Hoe trots was de man? Hij was zo trots als een pauw. Er wordt hier beroep gedaan op het denkvermogen van de ontvanger. De ontvanger wordt geacht te weten dat een mannetjespauw zijn staart ontvouwd en daarmee zijn trots uit. Het is pas bij het begrip hiervan dat de voorbeeldzin kan worden begrepen. Dit is nog relatief eenvoudig, omdat zowel het vergelijkende materiaal wordt benoemd als het te omschrijven materiaal. Complexer wordt het wanneer louter het vergelijkende materiaal wordt beschreven om iets te omschrijven dat verder niet expliciet wordt benoemd, bijvoorbeeld: "de trotse pauw". Dit kan iemand zeggen om iemand anders te beschrijven. Hier wordt echter niet expliciet gesteld dat deze zin een man beschrijft. Hier wordt nog sterker beroep gedaan op de cognitie van de toehoorder.

2.2.7.2. Schema's

Waar het afwijkende bij een troop in de betekenis zit, is dat bij een schema niet het geval. Hier bevindt zich het afwijkende in hetgeen zich aan de oppervlakte presenteert (Karreman & Van Enschoot, 2013). Dit wil zeggen dat het meer gaat om hoe er met de woorden en zinnen wordt gespeeld. Er kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van een ‘‘bijzondere ordening van woorden of in de rijmklank van de gebruikte woorden’’ (Karreman & Van Enschoot, 2013, p. 120).

In advertenties wordt hier veelvuldig gebruik gemaakt. Het komt vaak voor dat je ‘snel’ naar ‘voorbeeld.nl’ moet gaan om de laatste aanbiedingen te scoren. ‘Snel’ en ‘.nl’ rijmen op elkaar. Of, pak een willekeurige titel van de stripboekenserie van Suske en Wiske en je hebt bijna altijd raak (‘De vinnige Viking, bokkige bombardon of sputterende spuiters’). Ook biermerk Heineken doet hieraan mee met ‘Heerlijk Helder Heineken’ (Karreman & Van Enschoot, 2013).

2.2.8. Analyseschema

De leer van overtuigen is een breed onderzocht thema. Zoals al beschreven in eerdere paragrafen lieten verschillende classicus zich al uit over dit onderwerp. Eeuwen terug waren er al experts die redetwisten over elk aspect van de retorica. Een van de (nog steeds) grote discussiepunten is het empirische gedeelte (Van Leeuwen, 2015). Door de grote hoeveelheid aan beschikbare stijlfiguren is dit een heikel punt. Alle checklists die er zijn hebben één ding gemeen: ze zijn geen van alle volledig (en pretenderen dat ook niet te zijn).

In dit onderzoek zal er gebruik worden gemaakt van een lijst met tropen en schema's zoals die is opgesteld door Karreman en Van Enschoot (2013). Deze dient als fundament voor het empirische gedeelte van dit onderzoek. Deze lijst komt inhoudelijk overeen met andere checklists zoals die van Verhagen (2001) of Braet (2007). Naast deze lijst zal op basis van de verweven inzichten van klassieke en moderne retorica evenals de theorieën over populisme waar nodig een stijlfiguur worden toegevoegd, indien dat relevant is voor dit onderzoek. De verdere verantwoording van het gebruik dit analyseschema en de gebruikte stijlfiguren zal in het methodedeel (*partitio*) verder aan bod komen. Hieronder bevindt zich een figuur van de stijlfiguren die gebruikt zullen worden.

Tabel 2

Stijlfiguren - opgedeeld in tropen en schema's

Tropen	Schema's
--------	----------

Allegorie	Allusie
Concretisering	Anafoor (herhaling)
Dubbelzinnigheid	Antithese (tegenstelling)
Ironie	Apostrofe
Metafoor in engere zin	Directe aanspreking
Metonymia, zoals	Ellips
- Maker voor het product	Emphasis (benadrukking)
- Materiaal voor het voorwerp	Enumeratie (opsomming)
- Pars pro toto	Eufemisme / litotes (Braet, 2007)
- Totum pro parte	Exclamatie (Braet, 2007)
Personificatie	Fictio personae (Braet, 2007)
Vergelijking met ‘als’	Geladen taalgebruik
Zelfcorrectie	Hyperbool
	Inclusief ‘we’ / aanspreking (Braet, 2007)
	Litotes (Braet, 2007)
	Paradox
	Parallellisme
	Praeteritio
	Quaestie (Braet, 2007)
	Retorische vraag
	Rijm / alliteratie & assonantie (Braet, 2007)
	Subiectie (Braet, 2007)
	Tricolon (drieslag)
	Understatement
	Vleien en prijzen (Quintilianus)

---

3. Partitio

In de methodesectie zal uitgebreid aandacht worden besteed aan de retorische tekstanalyse, de te analyseren figuren, te weten Thierry Baudet en Lilian Marijnissen, diens achtergrondsituaties, het te analyseren materiaal en het analyseschema. Daarnaast zullen voor de gemaakte keuzes wat betreft methodologie worden toegelicht en verantwoord.

3.1. Onderzoeksmethode

Deze studie is uitgevoerd middels een retorische analyse. Thierry Baudet en Lilian Marijnissen zijn geanalyseerd door te kijken naar de retorische middelen die door hen zijn gebruikt. De retorische analyse valt binnen de kwalitatieve tekstanalyse. Naast de retorische analyse valt binnen kwalitatieve tekstanalyse ook de functionele analyse, de coherentieanalyse, de argumentatieanalyse en de genreanalyse (Karreman & Van Enschtot, 2013). Binnen de retorische analyse is gekozen voor de persuasie-analyse.

Retorica-expert en hoogleraar Antoine Braet (2003) onderscheidt namelijk binnen de retorische analyse twee methoden: de argumentatie-analyse en de persuasie-analyse. Een voorbeeld van de argumentatie-analyse is de rol van de rechter in de rechtszaal. De rechter baseert zijn of haar oordeel op basis van de ‘pro- en contra-argumentatie voor een standpunt’. Het gevelde oordeel is een resultaat van een zorgvuldige afweging op basis van de voornamelijk feitelijk en zakelijk gepresenteerde argumenten. De andere analysevorm legt de basis voor het empirische gedeelte van deze studie. Deze persuasie-analyse laat de analysator niet focussen op hoe zakelijk, inhoudelijk of argumentatief sterk de standpunten zijn gepresenteerd. De analysator richt zich juist op de gebruikte beïnvloedingsmiddelen van de argumenteerder om het publiek aan zijn of haar kant te scharen (Braet, 2003). Dit komt in grote delen overeen met de door Finlayson (2007) ontwikkelde retorische politieke analyse. Hierbij wordt recht gedaan aan het persuasieve aspect van argumentatie, en daarmee een mindere focus op de inhoud ten opzichte van de vorm. Omdat de focus van dit onderzoek ligt op het *hoe* (elocutio) en niet op het *wat* (inhoudelijk), is de persuasie-analyse geschikter dan de argumentatie-analyse. In de persuasie-analyse staan pathos en ethos centraal. Er is dus niet gekeken naar logos, en de daarbij behorende argumentatie-analyse. Dit onderscheid maakte Aristoteles al door het categoriseren van argumentatieve middelen en niet-argumentatieve middelen. Het in het theoretisch kader geschetste concept logos behoort tot de eerste categorie. Pathos en ethos behoren tot de tweede vorm (Aristoteles, 2014).

3.2. Deelnemers

In dit onderzoek staan links en rechts populistische politiek leiders centraal. Hierbij is gekeken naar Lilian Marijnissen van de SP en Thierry Baudet van FVD. Het onderscheid tussen Marijnissen en Baudet – en daarmee links- en rechtspopulisme – is gemaakt, omdat dit inzicht kan bieden in de manier waarop de hedendaagse Nederlandse politiek invulling krijgt. Zoals beschreven laat de media zowel links als rechts populistische partijen onder de noemer ‘populisme’ vallen, zonder hier een onderscheid in aan te brengen. Het onderzoeken van de taal van links en rechts populistische leiders helpt bij het begrip in hoe deze twee van elkaar verschillen en hoe ze zichtbaar zijn in de maatschappij. Door concrete aspecten van de taal en retorica van links- en rechtspopulisme te kunnen benoemen, wordt het eenvoudiger om verschillende fenomenen als links of rechts populistisch te typeren.

3.2.1. Thierry Baudet

Thierry Baudet is geboren in Heemstede, Noord-Holland, op 28 januari 1983 en is nu de huidige voorman van FVD. De dertiger wordt door veel media beschreven als dynamisch en charismatisch. Hij is gepromoveerd en komt uit een hoog sociaaleconomisch milieu. Deze hoge sociaaleconomische klasse schijnt nog steeds door in de invulling van de activiteiten die hij onderneemt, zoals een onlangs verschenen essay in het tijdschrift *American Affairs Journal*. Hierin recenseert hij de acht werken van de Franse romanschrijver Michel Houellebecq. Hij beheerst meerdere talen, waaronder Frans. Baudet komt uit de Randstad uit een hoog socio-economisch milieu.

Zijn partij bestaat drie jaar en is daarmee de jongste politieke partij van Nederland. Desalniettemin slaan zij met de Provinciale Statenverkiezingen hun slag: in één klap de grootste partij in de Eerste Kamer in Nederland. Hoewel het onderzoek naar FVD nagenoeg absent is, presenteert Thierry Baudet zichzelf als rechts populistische politieke buitenstaander die tegen het partijkartel strijdt, de gevestigde politieke orde (Van Holsteyn, 2018). FVD kan worden gezien als een *birth party*. Krouwel en Lucardie (2008) beschrijven het concept van *birth party* die kan ontstaan wanneer ‘‘citizens without ties to established parties may decide to found a new party’’ (p. 43). Hoewel de grondstroming van waaruit FVD opereert niet helemaal helder is, is het dus voornamelijk een protestpartij die het huidige systeem vanuit binnenuit wil veranderen (FVD, 2019).

3.2.2. Lilian Marijnissen

Lilian Marijnissen is de opvolger van Emile Roemer, die op zijn plaats de opvolger van Jan Marijnissen is, de vader van Lilian Marijnissen. Ze komt dus uit een politieke omgeving. Op

11 juli 1985 is zij geboren in Oss, Noord-Brabant. Vier jaar later stond zij al op de verkiezingsposter van de SP. Haar vroege politieke ambitie blijkt uit het feit dat ze op haar 16^e al genoeg stemmen kreeg voor een zetel in de gemeenteraadsfractie in Oss. Ze moest alleen wachten tot haar 18^e om zitting te nemen in deze fractie (Bijlsma, 2017). Ze heeft een Master politieke theorie afgerond in Amsterdam (Bijlsma). Zij is sinds 13 december 2017 de voorvrouw van de SP.

Het fundament van deze politieke partij ligt in, zoals de naam doet vermoeden, het socialisme. Vanuit deze politiek-maatschappelijke stroming vloeien de partijstandpunten voort. Hierin ligt de focus op gelijkheid, rechtvaardigheid en solidariteit, of zoals Marijnissen het zelf verwoordt tijdens het partijcongres op 23 februari 2019: ‘‘Menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit!’’ Vanuit de speerpunten worden standpunten praktisch ingevuld door bijvoorbeeld te streven naar toegankelijk onderwijs voor iedereen, goede zorg voor iedereen en groei en welvaart eerlijk verdelen (SP, 2019). Ze schrijven dat ze ‘‘zich verzetten tegen een maatschappij die wereldwijd gedomineerd wordt door een mentaliteit van ‘ieder voor zich’ waarin het recht van de sterkste het wint van het principe van gelijke kansen voor iedereen.’’ (SP, 2019, p. 8).

3.3. Materiaal

Om ervoor te zorgen dat er van beide sprekers evenveel materiaal werd geanalyseerd, is een selectie gemaakt. De selectie van de toespraken ging als volgt. Voornamelijk is gekeken naar welk materiaal er beschikbaar is, en vervolgens of dat beschikbare materiaal geschikt is voor dit onderzoek. Het materiaal is geschikt voor dit onderzoek wanneer er een duidelijk overtuigend element in de betreffende speeches aanwezig is. De grote klassieke werken over retorica van Aristoteles, Cicero en Quintilianus worden beschreven aan de hand van voorbeelden over rechtszaken en de redevoeringen die zich daarin afspelen (zie bijv. Cicero en zijn Eerste Catilinarische Redevoering). Ondanks de klassieke focus op redevoeringen en rechtszaken kan een retorische analyse ook worden toegepast op ‘‘andere teksten met een persuasief of een activerend doel’’ (Karreman & Van Enschoot, 2013, p. 103). Vanuit die gedachtegang is deze retorische analyse gebruikt voor het analyseren van speeches op partijcongressen. Partijcongressen van politieke partijen hebben een persuasief of activerend doel. Leden van de partij worden namelijk opgeroepen om zich voor de partij in te (blijven) zetten of te stemmen voor de volgende verkiezingen. Deze toespraken waren afkomstig van het medium YouTube.

Hoewel er veel materiaal op YouTube beschikbaar is van Baudet en Marijnissen, zijn ze beiden jong, zowel in leeftijd als in hun rol als voorman of -vrouw van de betreffende politieke partij. Hierdoor is het absolute materiaal waaruit kan worden geput beperkt, wat het kiezen van het materiaal weer relatief eenvoudig maakt. Alle beschikbare toespraken van de partijcongressen zijn geselecteerd. Elke toespraak bezat namelijk een overtuigend element. In iedere speech werd een oproep tot stemmen gedaan of een oproep om verandering teweeg te brengen en daaraan bij te dragen.

3.3.1. Materiaal – Lilian Marijnissen

Sinds 13 december 2017 is Lilian Marijnissen politiek leider van de SP en volgt daarmee Emile Roemer op. Op zaterdag 20 januari 2018 was het eerste partijcongres waarop Lilian Marijnissen een toespraak hield. Daarnaast heeft de SP op 12 december in 2018 een partijconferentie gehouden waar de focus lag op het klimaatdebat. Als laatste is er in 2019 tot dusver één partijraad geweest, namelijk op 23 februari. De drie speeches die van Lilian Marijnissen zijn geanalyseerd, zijn bij elkaar 72 minuten en 1 seconde lang.

20 januari 2018 <https://vimeo.com/251962695> (34:46)

12 december 2018: <https://www.youtube.com/watch?v=fXCsz8LT-T8> (20:44)

23 februari 2019: <https://www.youtube.com/watch?v=HxBc9yoMlfk&t=157s> (16:31)

3.3.2. Materiaal – Thierry Baudet

Aangezien FVD een jonge partij is, zijn er relatief weinig partijcongressen geweest. Het eerste partijcongres vond op 14 januari 2017 plaats in Amsterdam. Het tweede partijcongres vond plaats op 24 november 2017, waar Baudet opnieuw sprachte. Precies een jaar later, op 24 november in 2018, vond het derde partijcongres plaats in de RAI in Amsterdam.

Speech 1: <https://www.youtube.com/watch?v=JvlRApuId-o> (14:12)

Speech 2: <https://www.youtube.com/watch?v=ByAbBHR8Mu4&t=60s> (18:31)

Speech 3: <https://www.youtube.com/watch?v=EKVBCAPSPn0&t=47s> (18:00)

De speeches van Baudet zijn bij elkaar 50 minuten en 43 seconden lang, terwijl Marijnissen een totale lengte van 72 minuten heeft. Om dit verschil te verkleinen is gekozen om nog een extra toespraak van Baudet te analyseren, namelijk zijn overwinningsspeech na de uitslag van de Provinciale Statenverkiezingen. Deze duurt 21 minuten en 57 seconden. Zo wordt van beide politiek leiders een totale speechlengte van grofweg 72 minuten geanalyseerd.

Speech 4 : <https://www.youtube.com/watch?v=HuSkkuEOEa4&t=60s>

Wat moet worden opgemerkt bij de keuze om deze speech toe te voegen, is dat deze toespraak van een andere aard is. De andere speeches vonden vóór de Provinciale Statenverkiezingen plaats. Daarmee hadden deze een duidelijk overtuigend karakter: de oproep tot stemmen. Deze overwinningspeech lijkt op het eerste gezicht een speech te zijn die minder persuasief is: er is namelijk al gestemd. Desalniettemin bezit deze speech ook een overtuigend karakter en is deze geschikt voor een retorische analyse. Het gaat nu om het overtuigen van de kiezer dat zij de juiste stem heeft uitgebracht en de kiezer ervan te overtuigen om mee te helpen met het opbouwen van de partij.

De speechlengtes zijn te vinden in Tabel 3. Te zien is dat, hoewel beide leiders eenzelfde aantal minuten aan het woord zijn geweest, Marijnissen in die tijd meer woorden heeft gebruikt dan Baudet, bijna 2000 meer. In de analyse zal hier rekening mee worden gehouden door het aantal gebruikte stijlfiguren ook per 100 woorden weer te geven.

Tabel 3

Aantal woorden per speech

	Lilian Marijnissen		Thierry Baudet
20-01-18	4849	14-01-17	1686
12-12-18	2894	25-10-17	2313
23-02-19	2312	25-10-18	2361
		20-03-19	1970
Totaal	10055		8330

3.4. Analyseschema en aandachtspunten

Het gebruikte analyseschema in dit onderzoek is afkomstig van Karreman en Van Enschoot (2013). Renkse Van Enschoot is gepromoveerd op stijlfiguren en de expertise van Joyce Karreman ligt ook binnen de tekstanalyse (UTwente, 2019). Dit zorgt voor een sterk fundament van dit analyseschema. In totaal worden bijna 50 stijlfiguren in de analyse gebruikt voor dit onderzoek, onderverdeeld in tropen, zoals de metafoor en metonymia, en schema's, zoals de antithese en rijm (zie Bijlage A voor het overzicht van alle stijlfiguren). In Tabel 4 wordt het analyseschema gepresenteerd. Deze tabel deelt de stijlfiguren op in tropen, zoals de metafoor, en schema's, zoals de rijm.

Tabel 4

Stijlfiguren - opgedeeld in tropen en schema's

Tropen	Schema's
Allegorie	Allusie
Concretisering	Anafoor (herhaling)
Dubbelzinnigheid	Antithese (tegenstelling)
Ironie	Apostrofe
Metafoor in engere zin	Directe aanspreking
Metonymia, zoals	Ellips
- Maker voor het product	Emphasis (benadrukking)
- Materiaal voor het voorwerp	Enumeratie (opsomming)
- Pars pro toto	Eufemisme / litotes (Braet, 2007)
- Totum pro parte	Exclamatie (Braet, 2007)
Personificatie	Fictio personae (Braet, 2007)
Vergelijking met 'als'	Geladen taalgebruik
Zelfcorrectie	Hyperbool
	Inclusief 'we' / aanspreking (Braet, 2007)
	Litotes (Braet, 2007)
	Paradox
	Parallellisme
	Praeteritio
	Quaestie (Braet, 2007)
	Retorische vraag
	Rijm / alliteratie & assonantie (Braet, 2007)
	Subiectie (Braet, 2007)
	Tricolon (drieslag)
	Understatement
	Vleien en prijzen (Quintilianus)

Vanuit dit fundament zijn op basis van de bestaande klassieke en moderne literatuur stijlfiguren toegevoegd. Naast de lijst van Karreman en Van Enschtot (2013) is uitgegaan van de lijst van stijlfiguren van Braet (2007). Braet heeft een lijst met vijftig soorten beeldspraak en stijlfiguren opgesteld die nog veel worden gebruikt in moderne overtuigende teksten en die 'niet alleen verfraaiend, maar ook overredend werken' (2007, p. 101).

De reden dat de lijst van Braet (2007) twee keer zo groot is als die van Karreman en Van Enschtot (2013) heeft te maken met een aantal zaken. Braet (2007) benoemt verschillende stijlfiguren die eigenlijk geen stijlfiguur zijn, maar meer een techniek, bijvoorbeeld de amplificatie, evidentie, oneliner en sententie. Daarnaast beschrijft hij een aantal stijlfiguren die veelal in combinatie worden gebruikt met elkaar en daarom deels overbodig zijn, zoals de anticipatie. Deze zijn dus ook niet toegevoegd aan de lijst van Karreman en Van Enschtot (2013). De stijlfiguren van Braet (2007) die wel worden toegevoegd aan de lijst van Karreman

en Van Enschoot (2013) zijn de alliteratie en assonantie, de allusie, de anekdote, de exclamatie, de *fictio personae*, de quaestie, de subiectie en de litotes. Deze zijn toegevoegd omdat dit stijlfiguren zijn en geen technieken. Ook zijn deze toegevoegd omdat dit stijlfiguren zijn die op zichzelf kunnen worden gebruikt en niet in combinatie te hoeven worden gebruikt. Daarnaast zijn deze meegenomen, omdat bijvoorbeeld de anekdote en de exclamatie in de literatuur genoemd worden als onderdeel van populistische taal (Vossen, 2009, p. 441). Het is daarmee relevant om deze stijlfiguren mee te nemen voor het analyseren van toespraken van populistische leiders. Vanuit het werk van Quintilianus is het stijlfiguur ‘vleien en prijzen’ toegevoegd. Hij beschrijft dit figuur als een van de cruciale onderdelen van pathos (6.1.10).

Het uiteindelijke analyseschema is een combinatie van zowel de opgestelde lijst van Karreman en Van Enschoot (2013), als die van Braet (2007), en Quintilianus. Voor het eenvoudiger maken van het analyseren van de toespraken zijn codes opgesteld voor de gebruikte stijlfiguren. Zo wordt de aanspreking bijvoorbeeld [AAN] en de *fictio personae* [FIP]. De codes van alle stijlfiguren zijn in Tabel 6 (Bijlage A) terug te vinden. Een verdere uitwerking van alle individuele stijlfiguren, inclusief uitleg en voorbeeld zijn terug te vinden in Tabel 7 (Bijlage B).

Een belangrijke noot die bij checklists moeten worden gezet, is dat er niet een alomvattend schema bestaat. Van Leeuwen stelt dat de bestaande checklists op één belangrijk punt allemaal overeenkomen: ze doen geen van allen ‘aanspraak op volledigheid’ (2015, p. 27). Dit komt omdat het aantal stijlfiguren dat er is, dusdanig groot is (zie bijv. Lanham, 1991, p. 186-188: hier beschrijft hij honderden emotie-opwekkende stijlfiguren). Karreman en Van Enschoot (2013) hebben een afgebakende, doch zo accuraat mogelijke lijst opgesteld. Voor dit onderzoek betekent het dat het analyseschema dat wordt gebruikt niet volledig is. Wanneer een ander schema wordt gebruikt, zullen allicht andere resultaten worden gevonden. Desalniettemin wordt in deze thesis een begin gemaakt om uiteindelijk na verschillende studies met verschillende schema’s een volledig(er) beeld te geven van de retorica en het gebruik van stijlfiguren door de populistische leiders.

Naast dat de checklist geen beroep doet op volledigheid, bestaat er het punt van de operationalisatie van checklists in het algemeen. De checklists vertellen ons niet hoe de stijlmiddelen concreet moeten worden geoperationaliseerd. Dat komt omdat dit enerzijds te veel werk is: ‘achter de meeste stijlmiddelen gaat een linguïstische wereld schuil, en die kan niet in een beknopte checklist worden opgenomen’ (Van Leeuwen, 2015, p. 27). Anderzijds bestaat er blijvende dubbelzinnigheid over verschillende stijlfiguren. Diverse boeken hanteren

verschillende definities van hetzelfde stijlfiguur (Van Leeuwen, 2015). De oplossing hiervoor, zoals Van Leeuwen (2015) of Braet (2003) die beschrijven, ligt bij de analist. De analist dient ‘zelf kennis te moeten nemen door zich in taalkundige literatuur over de opgesomde stijlmiddelen te verdiepen’ (Van Leeuwen, 2015, p. 27). In deze studie is dit gedaan door te verdiepen in kunst van de retorica in het algemeen, alsook specifieker in de retorica van populistische leiders. Met deze kennis is bijvoorbeeld de keuze gemaakt om een aantal stijlfiguren van Braet (2007) mee te nemen in het analyseschema.

3.5. Voorbeeldanalyse

Hieronder volgt een stuk uit de eerste toespraak van Baudet. Dit is om te laten zien hoe de hierboven beschreven methode van analyseren wordt toegepast. Wanneer een stijlfiguur werd

Toespraak van Thierry Baudet tijdens het eerste partijcongres, 14 januari 2017.

‘‘Het is nooit urgenter geweest dan nu [HYP]. Het is nooit [ANA] noodzakelijker [RIJM] geweest dan nu [HYP], dat mensen van goede wil de handen ineen slaan [META] om de banden met onze tradities te herstellen [META]. Om onze [ANA] kracht te hervinden en nieuwe kruisbestuivingen tot stand te brengen [META]. En al het goede dat we in de wereld vinden te verbinden met onze oude wortels [META], om zo het land weer te laten bloeien [META]. Wij [INCLWE] gaan bouwen. We [INCLWE] gaan een partij bouwen [META]. We [INCLWE] gaan een onderwijsinstituut opzetten. We [INCLWE] [ANA] gaan een wetenschappelijk bureau inrichten [ENU]. Een sociaal netwerk. Wij [INCLWE] gaan een nieuwe elite opleiden. Wij [INCLWE] gaan de huidige leiders vervangen en verslaan’’ [RIJM] [META]. [PLL]

Voorbeeldanalyse Thierry Baudet
opgemerkt in de tekst werd achter dit stijlfiguur de code van het desbetreffende stijlfiguur gezet, in het rood en omringt door blokhaken. Voor de verdere analyse zorgde het gebruik van deze codes voor meer gemak bij het terugvinden en tellen hiervan.

4. Confirmatio et refutatio

In dit hoofdstuk staan de resultaten van het onderzoek centraal. Hierin zullen de in totaal zeven toespraken van Baudet en Marijnissen worden geanalyseerd. De analyse wordt als volgt ingekleurd: de onderverdeling van stijlfiguren in tropen en schema's staat centraal in deze sectie. Omdat stijlfiguren die onder tropen vallen een ander doel en gebruik hebben dan stijlfiguren die onder schema's vallen, is het relevant om dit onderscheid te maken. Een verdere toelichting van dit onderscheid komt aan bod in paragraaf 4.1.

Allereerst wordt er gekeken naar de toespraken en het verhaal dat Marijnissen en Baudet proberen over te dragen (§ 4.1.2.). Vervolgens wordt nogmaals stil gestaan bij de onderzoeksvragen en eerste observaties (§ 4.1.3.) om uiteindelijk het stijlfigurengebruik van Baudet en Marijnissen te ontleden, onderverdeeld in tropen en schema's (§ 4.2. & § 4.3.). Het stijlfigurengebruik zal steeds in relatie tot de overkoepelende stijl van Marijnissen en Baudet worden gezien.

4.1. Toelichting analyse

4.1.1. Tropen en schema's

In de analyse is onderscheid gemaakt tussen tropen en schema's. Deze methode wordt gehanteerd omdat tropen en schema's fundamenteel van elkaar verschillen en er in die verschillen betekenis zit. Voordat de analyse verder gaat, wordt allereerst ter verduidelijking het verschil tussen tropen en schema's nogmaals toegelicht. Karreman en Van Enschoot (2013) beschrijven dat bij tropen de afwijking zich in de betekenis bevindt. Zij stellen dat "een woord of begrip in de regel vergeleken wordt met iets anders" (p. 120). Tropen zijn relatief complex in gebruik, omdat er beroep wordt gedaan op de cognitie van de toehoorder. De hoorder moet namelijk ontrafelen wat de spreker precies bedoelt met de vergelijking. Een spreker neemt hierdoor een risico door een troep te gebruiken. Waar het afwijkende bij een troep in de betekenis zit, zit de afwijking bij een schema in wat zich aan de oppervlakte presenteert (Karreman & Van Enschoot, 2013). De verfraaiing of versiering van zinnen en woorden staan centraal. Het gebruik van schema's is minder risicovol, omdat er in veel mindere mate beroep wordt gedaan op de cognitie van de toehoorder.

Zoals de klassieke retorici stelden dienen stijlfiguren als middel te worden gebruikt en niet zozeer als doel (Aristoteles, 2004). Dit betekent dat allereerst het verhaal dat Marijnissen en Baudet vertellen verduidelijkt moet worden. Daarna kan er inhoudelijk worden ingegaan

op het stijlfigurengebruik van Baudet en Marijnissen. De volgende sectie (§ 4.1.2.) geeft een beschrijving van het verhaal dat Baudet en Marijnissen vertellen. Wanneer verduidelijkt is *wat* Marijnissen en Baudet willen overbrengen, zal in sectie 4.2. en 4.3. gekeken worden naar *hoe* ze dit proberen over te brengen door het gebruik van tropen en schema's in relatie tot hun verhaal te analyseren.

4.1.2. Het verhaal van Baudet en Marijnissen

De theorie over populisme stelt dat het verhaal dat populistische leiders overdragen gestoeld is op een aantal zaken. De antagonistische relatie tussen het eerlijke volk en de corrupte elite wordt benadrukt. Daarnaast moet politiek een uiting zijn van de algemene wil van de mensen (Mudde, 2004). Populistische partijen kunnen verschillen in hun antwoord op hoe ze het volk definiëren en hoe ze de beperking van self-government aan willen pakken (Dahl, 1989). Hieronder volgt een overzicht over of en hoe Baudet en Marijnissen invulling geven aan dit theoretische verhaal. Er wordt inzichtelijk gemaakt welke elementen van dit verhaal zij accentueren.

Het verhaal dat Thierry Baudet probeert te vertellen is er een van urgentie en noodzakelijkheid. Hij accentueert hierbij het crisis aspect van het populistische verhaal (Bos, Brug & Vreese, 2013; Mudde, 2004; Taggart, 2000). In elk van zijn toespraken komt duidelijk naar de voren dat hij strijdt voor een betere wereld, omdat het moét. Dit komt naar voren in het volgende citaat, tijdens het partijcongres van 25 november 2017:

“Maar we zien welke richting het land uitgaat. We zien niet alleen het vergiftigde water. We zien ook de koers van de rivier. En dat baart ons hele grote zorgen. Als we gewoon maar wat mee zouden dobberen op de stroming, zonder visie zoals Mark Rutte zichzelf in zijn grenzeloze cynisme ziet doen. Als we de huidige trends laten voortduren, dan zijn we over 15, 20 jaar, misschien zelfs al wat eerder, dit land echt kwijt. Dan is het gewoon voorbij. Dan is het over. Een boek dat we dicht kunnen slaan.”

Hij benoemt een crisis en vervolgt door te stellen dat als het zo door gaat, het voorbij is. Vervolgens zet hij dit om in het mobiliseren en oproepen tot handelen van zijn toehoorders. Ondanks dat er een crisis is, is deze wel op te lossen en dat lot ligt in onze handen. Zo vervolgt hij:

‘‘Dat betekent niet dat we bij de pakken neer moeten zitten. Dat betekent niet dat wij nu moeten zeggen het is voorbij, het is over, het dobert die kant uit. Wij gaan het keren. Wij zijn de laatste generatie die dat nog kunnen doen.’’

De theorie beschrijft de paradoxale eis voor populistische leiders om enerzijds het volk te verstaan, en anderzijds het volk te leiden en hun problemen op te lossen (Vossen, 2009). In het verhaal dat Baudet vertelt focust hij meer op het tweede aspect. Naast het benadrukken van een crisis, is dit het tweede onderdeel van het verhaal van Baudet. Hij presenteert zichzelf namelijk als capabele leider om het volk te leiden en diens problemen op te lossen. Hij komt uit een hoog sociaaleconomisch gezin uit de Randstad en is gepromoveerd. Deze kennis en wijsheden laat hij graag terugkomen in zijn speeches. De poging om zijn capabiliteit te uiten vult hij voornamelijk in door zijn intellectualiteit te laten zien. Zo uit hij graag zijn kennis van filosofie, kunst, geschiedenis en architectuur. Zoals zijn kennis over geschiedenis tijdens het eerste partijcongres, 14 januari 2017:

‘‘Waar Mao Zedong het verleden van China heeft willen uitwissen, waar de Communistische Revolutie alles wat daarvoor bestond vernietigde, en waar vandaag de dag de Islamitische Staat musea met de grond gelijk maakt, daar kozen wij in het Westen ervoor om alles te onderzoeken en het goede te behouden.’’

Of zijn kennis van filosofie tijdens het partijcongres van 25 november 2017:

‘‘Net als alle andere naties aan deze kant van het IJzeren Gordijn is ook ons land diep aangetast door een ideologie die sommigen cultureel Marxisme noemen, anderen pathologische zelfhaat. Weer anderen zoals Roger Scruton oikofobie. Of zoals Pascal Bruckner tyrannie la penitance. Of zoals Paul Cliteur het noemt occidentofobie.’’

Deze twee onderdelen van wat hij probeert over te brengen – het benadrukken van een crisis en het zichzelf presenteren als capabele leider – dragen voor een deel bij aan hoe populistische leiders zich volgens de theorie op horen te stellen (Vossen, 2009). Baudet doet zijn uiterste best om zichzelf als leider te presenteren die het volk kan leiden en een koers kan kiezen. Hoewel Baudet de problematiek van de huidige maatschappij benoemt, deze als crisis bestempelt, en daarmee het volk probeert te verstaan, spreekt hij niet hun taal. Door de verwijzingen naar filosofen, kunststromingen en geschiedenis lijkt hij sterker de nadruk te leggen op zijn vermogen om het volk te leiden, dan zelf één van het volk te zijn en hen te verstaan. Populistische leiders hebben vaker eenvoudig taalgebruik en een volkse stijl waarmee ze dichtbij de gewone man staan (Bos, Brug, & Vreese, 2013, Bischof, 2017;

Taggart, 2000; Vossen, 2009). Baudet gebruikt daarentegen moeilijkere taal en formuleringen. De stijl van Baudet sluit aan bij de door Aristoteles geformuleerde stijldeugd ‘aantrekkelijkheid’. Bij deze deugd gaat het ook om de verfraaiing en versiering van zinnen, wat terug te zien is in de manier waarop Baudet zijn zinnen formuleert.

Lilian Marijnissen probeert meer een volkse stijl toe te passen. Vanuit de theorie focust zij daarmee dus meer op het eerste onderdeel van de paradoxale eis: het vermogen om het volk te verstaan (Vossen, 2009). Eén van de dingen die zij namelijk wil overdragen aan haar toehoorder is dat ze zelf één van hen is. Zij geeft hier invulling aan door haar boodschappen helder te verwoorden, zodat deze voor iedereen begrijpelijk zijn. Dit is terug te zien in haar gebruik van veel concrete voorbeelden, voornamen van kennissen en duidelijk taalgebruik. Het gebruik van concrete voorbeelden en voornamen is terug te zien op verschillende momenten tijdens het partijcongres van 20 januari 2018. Zo stelt Marijnissen:

‘En de basisschoolleraars die laten al mooi zien hoe je dat doet. De scholen terug veroveren. En laat Jan, ik zag hem hier op het congres, geweldig dat je er bent, Jan, Tijs en al die andere leerkrachten die in actie zijn voor beter onderwijs, laat ons die vooral inspireren.’

Ze vervolgt even later met een concreet voorbeeld, een korte anekdote over een ervaring.

Partijgenoten, ik zou het zelf nooit vergeten dat ik in Delft was. En ik was daar op bezoek in een verzorgingshuis. ... En ik was daar in gesprek met Anne en Anne werkte als verzorgende in het verzorgingshuis. ... ..

Dit laat zien dat Marijnissen zich graag presenteert als iemand die bij de mensen hoort. Ze hecht belang aan het concretiseren van problematiek, zodat de mensen begrijpen waar ze het over heeft. Vaak koppelt ze deze problematiek direct aan oplossingen en het samen strijden voor een betere wereld. ‘De strijd aangaan’ komt vaak in haar toespraken terug, zo ook tijdens het partijcongres van 23 februari 2019: ‘En beste partijgenoten, wij pakken die handschoen op, wij gaan voorop. Voorop in de strijd voor verandering voor vooruitgang en verbetering.’ Naast de concrete voorbeelden, het benoemen van voornamen en samen naar oplossingen te zoeken om zich op te stellen als één van de mensen, versterkt ze dit beeld ook door helder taalgebruik. Zo gebruikt ze weinig moeilijke woorden en zijn de zinnen die ze gebruikt vaak kort. Een voorbeeld hiervan op het partijcongres van 20 januari 2018.

‘‘Ja dames en heren, en dit is dus precies waarom wij door moeten met de strijd voor een betere zorg. Dit is precies waarom wij door moeten voor een strijd van zorg zonder markt. Voor een nationaal zorgfonds. Zonder eigen risico. Zodat Ina goed haar werk kan doen. En iedereen de zorg krijgt die nodig is.’’

In het verhaal dat Marijnissen overdraagt, staat duidelijkheid dus centraal. Aristoteles (2004) beschreef duidelijkheid als een van de vier stijldeugden, waarbij de focus ligt op het helder verwoorden van woorden en zinnen zonder complexe structuren of begrippen. Hier valt de gehanteerde stijl van Marijnissen onder. Eveneens is helder taalgebruik een van de smaakversterkers van populisme (Vossen, 2009).

De eerste analyse van wat Baudet en Marijnissen proberen over te dragen, wijst een aantal dingen uit. De essentie van het verhaal ligt zowel bij Baudet als bij Marijnissen op de antagonistische relatie tussen volk en de elite en de homogeniteit van beide groepen. Baudet en Marijnissen accentueren vervolgens verschillende aspecten van dit theoretische verhaal van populisme. Baudet focust in zijn verhaal op het benoemen van een crisis en presenteert zijn vermogen om het volk te leiden en diens problemen op te lossen. Het verhaal van Marijnissen wordt ingekleurd door het hanteren van een volkse stijl en het overbrengen van heldere boodschappen. Dit schijnt door in haar duidelijke taalgebruik en in het zich opstellen als één van de mensen.

Nu het verhaal van Baudet en Marijnissen inzichtelijk is gemaakt, kan er worden gekeken naar op welke manier hun retorica en stijlfigurengebruik hier kracht bij zetten. In de volgende sectie zullen de eerste bevindingen van de stijlfiguren worden besproken. Deze bevindingen zullen vervolgens in sectie 4.2. en 4.3. verder worden uitgelicht, onderverdeeld in respectievelijk tropen en schema's. Hier wordt dieper ingegaan op hoe stijlfiguren inspelen op de emoties van de toehoorder. Het verhaal dat de leiders vertellen en de stijlfiguren die ze gebruiken zullen worden gerelateerd aan de verworven inzichten over populistische theorie en retorica.

4.1.3. Onderzoeksvragen en eerste observaties

Aan het begin van dit onderzoek zijn naast de hoofdvraag – ‘Welke retorische middelen zetten Nederlandse links en rechts populistische politieke partijen in om emoties op te wekken bij de kiezer?’ – ook deelvragen opgesteld. De empirische deelvragen gaan over het stijlfiguren gebruik van Thierry Baudet en Lilian Marijnissen. Deze werden als volgt geformuleerd: ‘Op welke manier dragen de retorische middelen van Thierry Baudet bij aan

zijn verhaal om emoties op te wekken bij de kiezer?’ En: ‘Op welke manier dragen de retorische middelen van Lilian Marijnissen bij aan haar verhaal om emoties op te wekken bij de kiezer?’ Door deze twee deelvragen te beantwoorden zullen de verschillen tussen beide leiders naar voren komen. Tabel 5 (Bijlage A) geeft een overzicht van hun gehele stijlfiguren gebruik. De vijf meest gebruikte stijlfiguren van Thierry Baudet zijn de metafoor, de enumeratie, de anafoor, de inclusief ‘we’ en de directe aanspreking. Hij gebruikte de zelfcorrectie, een eufemisme, de litotes, de anekdote, de allegorie en ironie zeer weinig, en maakte zelfs geen gebruik van de praeteritio en de understatement. Marijnissen gebruikte de metafoor, de *fictio personae*, de directe aanspreking, de anafoor en de inclusief ‘we’ het vaakst. Daarnaast maakt Marijnissen weinig tot geen gebruik van de zelfcorrectie, eufemismen, de litotes, ironie, de allegorie, de praeteritio en de understatement.

In de volgende paragrafen zal er worden gekeken naar of en hoe het stijlfigurengebruik van Baudet en Marijnissen hun stijl complementeert. Hier zullen allereerst de stijlfiguren die bij ‘tropen’ horen worden belicht. Vervolgens worden de stijlfiguren die bij de ‘schema’s’ horen besproken. De stijlfiguren worden in relatie tot het verhaal van Baudet en Marijnissen besproken. Zo kan er meer worden gezegd over het *waarom* in plaats van slechts welke stijlfiguren ze gebruiken. Hoewel er een uitgebreide uitleg per stijlfiguur in Bijlage B te vinden is, zal wanneer een stijlfiguur wordt besproken een beknopte toelichting worden gegeven voor de helderheid.

4.2. Het gebruik van stijlfiguren – tropen

In deze paragraaf zal worden gekeken naar de retorische stijl van Marijnissen en Baudet door te kijken naar de tropen die zij gebruiken in hun toespraken.

4.2.1. De tropen van Thierry Baudet

4.2.1.1. Het verhaal van Baudet: het benadrukken van een crisis

Uit de analyse van de toespraken van Baudet blijkt dat zijn tropengebruik voornamelijk invulling krijgt door de metafoor. De toehoorder van Baudet dient dus de vertaalslag te maken en er achter te komen wat Baudet bedoelt met zijn metafoor. Hij gebruikt de metafoor veel als aanvulling op het benadrukken van een crisis. Dit is terug te zien tijdens zijn overwinningspeech van 20 maart jongstleden:

‘‘Als al die zaken niet waren gebeurd, dan was ik nooit de politiek ingegaan. Maar wij zijn naar het front geroepen omdat het moet. Omdat ons land ons nodig heeft.’’

Hij stelt hier dat hij naar het front geroepen is. Deze metafoor komt uit het leger waar soldaten of ze het willen of niet naar het front geroepen worden, i.e. richting het slagveld om te vechten. Zijn politieke carrière verduidelijkt hij door deze metafoor te gebruiken. Hij doet het niet omdat hij het wil, maar omdat het noodzakelijk is. Dit komt inhoudelijk overeen met de literatuur over het verhaal van populistische leiders. Populistische politiek leiders stellen namelijk dat ze in de politiek zitten doordat er een crisis is en dat het noodzakelijk is dat daar wat aan wordt gedaan (Bos, Brug, & Vreese, 2013; Mudde, 2004; Taggart, 2000). Baudet speelt hier vaak op in, zo ook tijdens het partijcongres van 14 januari 2017. Hij verbindt hier de crisis met het noodzakelijke handelen daarbij: ‘‘Het is nooit urgenter geweest dan nu. Het is nooit noodzakelijker geweest dan nu, dat mensen van goede wil de handen ineen slaan.’’

Naast de metafoor, dient zijn gebruik van het stijlfiguur ‘concretisering’ ook als benadrukking van de crisis. Met dit stijlfiguur wordt het verduidelijken van een idee of verschijnsel bedoeld. Baudet gebruikt dit middel om invulling te geven aan de door hem benoemde crisis. Tijdens het partijcongres van 14 januari 2017 concretiseert hij een groot aantal zaken om de crisis te duiden en het belang van verandering aan te geven:

‘‘Politierapporten over geweld in azc’s worden niet in de openbaarheid gebracht. Het openbaar ministerie knijpt een oogje toe wanneer het shariabanken tegenkomt. Op universiteiten wordt het vrije woord ingeperkt, het open debat mag niet meer plaats vinden. Kritiek op islam, maar ook onderzoek naar de kosten van de massa-immigratie, en überhaupt het debat over de botsing van culturen wordt gefrustreerd. Al decennia domineert in de internationale betrekkingen een al even zelf destructieve politiek, waarin Westersgezinde leiders, of in elk geval mensen waarmee we afspraken konden maken, zoals de Sha in Perzië of Assad in Syrië, worden ondermijnd of ten val gebracht, ten gunste van wat de NPO gematigde rebellen noemen. Islamisten die vrouwen en homo’s onderdrukken en alle Westerse waarden veracht.’’

Een ander voorbeeld waarin Baudet de concretisering gebruikt om een crisis te benadrukken is te zien tijdens het partijcongres van 25 november 2017:

‘‘Alles wordt immers weggehouden bij het individu omdat het individu zichzelf niet meer vertrouwt en geen verantwoordelijkheid durft te dragen. Daarom krijgen de slachtoffers van de aardbevingen in Groningen alsmaar geen schadeloosstelling. Niemand durft te beslissen dat ze hun geld moeten krijgen. Liever vergadert men

eindeloos zonder concrete doelen of resultaten. Daarom krijgen onze soldaten maar geen goede uitrusting. Men wacht liever het rapport af, men kijkt naar elkaar.’’

Het gebruik hiervan helpt hem om minder in het abstracte te blijven hangen en de toehoorder te kunnen overtuigen dat er werkelijk een crisis is door te benoemen wat er om hen heen gebeurt. Door het gebruik van concrete voorbeelden wordt er sterker aan de emotie van de hoorder geappelleerd. Vossen (2009) beschrijft het gebruik van concrete voorbeelden als onderdeel van de taal van populistische leiders.

4.2.1.2. Het verhaal van Baudet: het vermogen om het volk te leiden

Zoals eerder aangegeven is een ander onderdeel van het verhaal van Baudet om zichzelf als vermogend leider van het volk te presenteren. Hij geeft hier invulling aan door veel complexe taal te gebruiken en zijn kennis over verschillende thematiek te uiten. Zo begint hij zijn allereerste partijcongres op 14 januari 2017 met de volgende woorden:

‘‘Je hoeft de metafysische stellingnames van het christendom niet te onderschrijven, om toch de wederopstandingsgedachte als toonaangevend motief van onze beschaving te kunnen waarderen. Het idee dat iets dat dood was, iets dat achter ons ligt, iets dat voorgoed voorbij was, opnieuw tot bloei kan komen, heeft heel veel voor ons betekend.’’

Naast de complexe verwoording, is de metafoor die hij hier gebruikt ook moeilijk. Hij vraagt van zijn toehoorder heel wat inspanning om deze zin te begrijpen. Omdat metaforen en zich complexe fenomenen zijn en Baudet deze ook zo gebruikt, helpt hij zijn toehoorder regelmatig met het begrip van de metafoor. Hieronder een voorbeeld van een metafoor die Baudet gebruikt tijdens zijn het partijcongres op 25 november 2017. Hij begint hier metaforisch te vertellen om vervolgens concreet te worden en te verduidelijken:

‘‘En wat is nu de dominante muziek van onze tijd? Wat is de muziek die in ons land te horen valt? Welk water stroomt door onze rivieren? Welke ideeën zijn dominant?’’

Baudet vraagt zich niet letterlijk af welke popmuziek momenteel populair is of wat voor soort water er door onze rivieren stroomt. Hij doet bij zijn toehoorder beroep op het maken van een vertaalslag. Een vertaalslag naar dat de muziek en het water ergens voor staan. Baudet heeft het hier over ideeën, paradigma's en opvattingen. Dit verduidelijkt hij door af te sluiten met de vraag welke ideeën dominant zijn. Dat is de vraag waar het om gaat en waar de twee vragen daarvoor ook op doelen. Hij combineert de metafoor hier met het stijlfiguur

vergelijking met ‘als’. Hij benoemt niet letterlijk dat de ene zaak hetzelfde is *als* de andere zaak, maar verwoordt wel in de loop van zijn zinnen zowel de bedoelde zaak (de ideeën) als het vergelijkende beeld (de muziek, het water). Voor de toehoorder wordt het op deze manier eenvoudiger, omdat alleen de vertaalslag hoeft te worden gemaakt dat de muziek en het water hetzelfde zijn als de ideeën, in plaats van het louter benoemen van muziek en water en dan bedenken dat dat ideeën zouden kunnen zijn. Baudet helpt zijn toehoorder met het begrip, wat past binnen het idee van zichzelf presenteren als vermogend leider. Vossen (2007, p. 442) schrijft dat de leider van een populistische partij bijzondere, quasireligieuze eigenschappen worden toegedicht. Dit is terug te zien in hoe hij zichzelf als redder naar voren schuift om de crisis op te lossen. Hij expliciteert dit nog meer door het verhaal van het christendom te gebruiken als metafoor om deze eigenschappen aan zijn partij toe te dichten:

“Iets dat dood leek, iets dat voorbij leek, iets dat achter ons zou liggen, iets dat definitief achter ons zou liggen, dat kan, zo weten wij, weer tot bloei komen. Het idee dat iets dat dood was, iets dat voorbij was weer tot bloei kan komen, precies dat, precies dat beste vrienden, is onze leidraad. Is ons motief, ons levensmotto. *Want wij zijn de partij van de wedergeboorte, van de renaissance*” (cursivering toegevoegd)

Wat eveneens binnen deze stijl van Baudet past, is terug te zien in het feit dat hij het stijlfiguur ‘zelfcorrectie’ slechts eenmaal gebruikt. Als hij zichzelf zou corrigeren dan laat dat zien dat hij niet alles precies weet, terwijl hij wel zo over wil komen, als onderdeel van zijn intellectualiteit en capabiliteit. De ene keer dat hij het figuur gebruikt is tijdens het partijcongres van 25 november 2018. Hij spreekt zichzelf hier aan op zijn eigen gedrag: “En dat vertrouwen dat kunnen wij winnen ... door, dat is iets wat ik me ook aantrek, proberen soms bepaalde dingen niet te doen die ik wel heb gedaan de laatste tijd.” Het te vaak gebruiken van de zelfcorrectie zou het vermogen ondermijnen van de populistische leider dat hij of zij het volk kan leiden (Vossen, 2009).

4.2.2. De tropen van Marijnissen

4.2.2.1. Het verhaal van Marijnissen: als één van de mensen

Het eerste onderdeel van Marijnissens verhaal is terug te zien in het feit dat zij zich opstelt als één van de mensen zelf. Haar metafoorgebruik draagt hier vaak aan bij. Zo benoemt zij op het partijcongres van 20 januari 2018 het volgende:

“Beste mensen, doordat het kapitaal en de vrije markt afgelopen decennia in ons land de vrije hand hebben gekregen zijn de tegenstellingen vergroot. Twee derde van ons

vermogen is op dit moment in het bezit van de top 10 procent. Dat betekent dus dat de rest, de 90 procent, de gewone man en vrouw wat mij betreft, moet vechten om de rest. ... Ik vind dat ronduit schaamteloos.’

De metaforen in deze alinea, namelijk ‘de vrije hand hebben gekregen’ en ‘moet vechten om de rest’, dragen bij aan het zich afzetten tegen deze grootverdieners. Door op het einde te benoemen dat ze dit schaamteloos vindt, laat ze zien dat ze zich wil identificeren met de 90 procent, de gewone man en vrouw. Zoals dit citaat laat zien is het niet louter het metaforengebruik dat bijdraagt aan het zich presenteren als één van de gewone man of vrouw. De metafoor wordt hier in relatie tot verschillende schema’s gebruikt, zoals de ‘inclusief ‘we’’, de ‘exclamatie’ en de ‘directe aanspreking’. Een andere manier waarop Marijnissen probeert om zich te presenteren als één van hen (i.e. de gewone man of vrouw), is door benoemen van de strijd en het formuleren van oplossingen die we samen aan gaan. Hiervoor gebruikt ze verschillende metaforen, waarvan ‘de strijd aangaan’ degene is die ze het meeste gebruikt. Tijdens het partijcongres van 23 februari 2019 stelt ze: ‘En beste partijgenoten, wij pakken die handschoen op, wij gaan voorop. Voorop in de strijd voor verandering voor vooruitgang en verbetering.’

Naast het gebruik van metaforen als aanvulling op haar verhaal, gebruikt ze af en toe ‘ironie’ om in te spelen op de toehoorder. Het onderstaande voorbeeld wijst uit dat Marijnissen weet over het alledaagse van de gewone man en vrouw en dat durft te benoemen. Tijdens het partijcongres van 20 januari 2018 vertelt ze het volgende:

‘Namelijk mag de overheid zonder dat er ook maar een enkele aanleiding voor is, inbreken op uw computer en alles van u opslaan? En die informatie dan ook nog eens delen, ... met buitenlandse diensten. En vindt u het een fijn idee dat de overheid alle foto’s die u heeft kan zien en welke websites u allemaal bezoekt? Ik zie wat mensen zenuwachtig worden. Misschien eventjes voorzorg werk’

Nadat ze dit vertelde moesten mensen gniffelen en lachen. Ze wisten dus waar Marijnissen op doelde. Dit getuigt van een volkse stijl: het kunnen benoemen van iets waar mensen het ook bij voetbalwedstrijden, in de kantine, aan de borreltafel of op de werkvloer hebben (Vossen, 2009, p. 441).

4.2.2.2. Het verhaal van Marijnissen: duidelijk taalgebruik

Verwant aan het eerste onderdeel van haar verhaal, is haar gebruikmaking van heldere taal. Het duidelijke taalgebruik kan ervoor zorgen dat de toehoorder Marijnissen sneller als één van

hen ziet, het eerste stijlpunt. Omdat het een algeheel onderdeel is van de stijl van Marijnissen zijn de meeste tropen die Marijnissen gebruikt dus ook geformuleerd op een eenvoudige manier. Doordat Marijnissen dicht bij de hoorder probeert te staan en een duidelijke boodschap wil overbrengen, maakt zij weinig gebruik van tropen. Het gebruik van tropen eist namelijk meer van de cognitie van de toehoorder, doordat de afwijking bij tropen in de betekenis zit (Karreman & Van Enschoot, 2013).

Het stijlfiguur dat het duidelijke taalgebruik wel complementeert, is de concretisering. Het hanteren van duidelijk taalgebruik uit zich in het niet gebruik maken van moeilijke woorden. Daarnaast probeert Marijnissen complexe zaken helder te verwoorden. Hiervoor maakt ze gebruik van de concretisering. Dit is, zoals de naam doet vermoeden, het opheldereren van dingen door er specifieker op in te gaan en voorbeelden te benoemen (Karreman & Van Enschoot, 2013). Tijdens de conferentie van 12 december 2018 stelt ze:

‘‘En ook in het hier en nu, hebben veel mensen last van vervuilende opwekking en productie. Denk aan de enorme schade door gaswinning in Groningen, we hoorden er vandaag over, en gezondheidsproblemen en slechte luchtkwaliteit in delen van ons land.’’

Alsook:

‘‘Waarom starten we geen publieke dienst die gratis panelen legt op daken? In ruil krijgen de inwoners een deel van de stroom gratis. En zo zorgen we voor een win-win situatie. Een lagere energierekening en meer groene stroom.’’

Zo probeert Marijnissen zo min mogelijk in het vage en abstracte te blijven hangen, en zo veel mogelijk dingen concreet te benoemen en oplossingsgericht te denken. Marijnissen verkondigt heldere politieke boodschappen die voor eenieder toegankelijk zijn. Hierdoor presenteert zij zich als één van de mensen. Doordat zij veel voorbeelden van alledaagse zaken weet te benoemen, krijgt de toehoorder het idee dat Marijnissen weet wat er speelt. Het gebruik van duidelijke, heldere taal is in lijn met de huidige literatuur over de complexiteit van populistisch taalgebruik. Verschillende wetenschappers stellen dat populistische politiek leiders eenvoudige, heldere taal gebruiken om zo direct tot de gewone man of vrouw te spreken (Bos, Brug & Vreese, 2013, Bischof, 2017; Taggart, 2000; Vossen, 2009). Specifieker maakt Marijnissens daarnaast gebruik van de concretisering, logische oplossingen, anekdotes en persoonlijke ervaringen. Het gebruik van deze stijlfiguren bouwt

voort op hoe taal door populistische leiders ingevuld wordt in de praktijk (Vossen, 2009, p. 441).

4.3. Het gebruik van stijlfiguren – schema's

In deze paragraaf wordt gekeken naar de invloed van de schema's op het verhaal dat Baudet en Marijnissen proberen over te dragen.

4.3.1. De schema's van Thierry Baudet

4.3.1.1. De stijl van Baudet – het benadrukken van een crisis

In de vorige paragraaf is de manier beschreven waarop Baudet verschillende tropen gebruikt om een crisis te benadrukken. Deze paragraaf vervolgt door te kijken naar welke schema's Baudet daarvoor gebruikt. Op verschillende momenten in zijn toespraken is het gebruik van de enumeratie (letterlijk: opsomming) terug te zien als ondersteuning voor het benoemen van de crisis. Tijdens het partijcongres van 14 januari 2017 stelt hij: "Onze vrije, tolerante, vrijzinnige, nieuwsgierige, humoristische, vrolijke en democratische samenleving verkeert in levensgevaar." Hij benoemt hoe onze samenleving is, of in ieder geval hoort te zijn, door gebruik te maken van de enumeratie en sluit af met een metafoor. Door de opsomming geeft hij de ernst van de crisis aan. Onze samenleving is zoveel mooie dingen, zoals vrij en tolerant, maar dat lijkt allemaal te verdwijnen. Tijdens het eerste partijcongres vervolgde hij met:

"Het is nooit urgenter geweest dan nu. Het is nooit noodzakelijker geweest dan nu, dat mensen van goede wil de handen ineen slaan om de banden met onze tradities te herstellen. ... Wij gaan bouwen. We gaan een partij bouwen. We gaan een onderwijsinstituut opzetten. We gaan een wetenschappelijk bureau inrichten. Een sociaal netwerk. Wij gaan een nieuwe elite opleiden. Wij gaan de huidige leiders vervangen en verslaan."

Hij beschrijft hier de crisis en koppelt dit aan het mobiliseren, het in beweging brengen en het enthousiasmeren van zijn toehoorder. Naast het gebruik van de enumeratie hanteert hij hier ook andere schema's. Hij begint met de hyperbool (de overdrijving) om zo de crisis te benadrukken. Daarnaast maakt hij gebruik van het stijlfiguur 'inclusief 'we''. Dit zorgt ervoor dat er een band wordt gecreëerd met de hoorder, waardoor hij zich sneller gehoord voelt, zich als onderdeel van de beweging ziet en eerder dingen van de spreker zal aannemen (De Jong & Van der Spek, 1996, p. 61). Baudet gebruikt dit figuur ná het benoemen van de crisis om te benadrukken dat we het samen gaan oplossen, door de handen in een te slaan, en vervolgens de leiders te verslaan. Dit stijlfiguur, inclusief 'we', gebruikt Baudet vaak in relatie tot de

beoogde crisis, en helpt hem om duidelijk twee zaken tegen elkaar af te zetten. Op 25 november 2018 tijdens het partijcongres stelt hij:

“Ik denk ook dat we als gemeenschap ons zelfvertrouwen moeten herwinnen. Ons culturele zelfvertrouwen. Dat we weer trots moeten durven zijn op onze identiteit. Dat we ons niet meer hoeven te schamen voor wie we zijn. Voor onze feestdagen. Voor onze geschiedenis. Voor onze taal.”

Het gebruik van het stijlfiguur hier door woorden als ‘wij’ en ‘ons’ te gebruiken, zorgt ervoor dat de crisis dichterbij komt. Dat wat van ons is, zoals onze tradities, onze feestdagen, enzovoorts, in gevaar komt door de crisis. Hiermee wordt een ook ‘zij’ geïmpliceerd. De crisis wordt veroorzaakt doordat er een ‘zij’ is die ons niet trots laat zijn en ons geen zelfvertrouwen geeft. Verderop in zijn toespraak maakt Baudet gebruik van een ander stijlfiguur, de *fictio personae*, om de ‘zij’ naar de voorgrond te halen:

“We hebben ons de kaas van het brood laten eten door politici te laten weggkomen met conflicterende belangen. En daarmee bedoel ik dat wij een aantal premiers hebben gehad; Lubbers, maar ook Balkenende, die zo geïnteresseerd waren in een Europees topbaantje dat zij de Nederlandse belangen gewoon hebben weggegeven.”

De *fictio personae* werkt als pathologisch middel omdat iemand “ten tonele” wordt gevoerd, wat meer dramatiserend werkt (Braet, 2007, p. 110). Zo voert Baudet verschillende presidenten ten tonele, waardoor de ‘zij’ wordt geëxpliciteerd. Ook het volgende citaat laat deze explicitering zien (weer met het gebruik van de ‘inclusief ‘we’’) Baudet stelt: “We worden aangevallen door degenen die ons zouden moeten beschermen. Zij die zouden moeten waken over onze integriteit, onze cultuur, onze tradities. ... We leven in een schijndemocratie, waarin verschillende politieke spelers tezamen een kartel vormen.”

Hij heeft op die manier duidelijk de crisis benoemd, dat wat van ons is en wat we aan het verliezen zijn, en door wie dat komt. Dit is in lijn met wat Aristoteles (2014) schreef over hoe je een angst moet benoemen, namelijk: wat is er aan de hand, door wie komt dat en wat zijn de consequenties. Feustel (2018) schrijft dat populistische politiek leiders in spelen op de emotie, en vooral de emotie angst, van mensen. Baudet probeert dit te doen en de stijlfiguren *fictio personae* en inclusief ‘we’ helpen daarbij. Daarnaast geeft dit ook helder weer dat Baudet populistische retoriek heeft: hij benoemt het volk en de kartelleden en zet deze tegenover elkaar (Mudde, 2004). Het citaat hierboven laten zien dat hij de ‘wij’ en ‘zij’ als homogene groepen presenteert. Binnen de ‘wij’ en ‘zij’ bestaan geen verschillen: Baudet

combineert hier het goede met ‘wij’ en het slechte met ‘zij’ (‘zij’ vallen ons namelijk aan). Dit is een haarfijne uitwerking van de theoretische definitie van populisme van Mudde (2004): het volk versus de elite, waar politiek een uiting zou moeten zijn van de wil van het volk.

4.3.1.2. De stijl van Baudet – het vermogen om het volk te leiden

Naast het tropengebruik dragen verschillende schema’s bij aan dit onderdeel van de stijl van Baudet. Zo maakt hij vaak gebruik van de ‘allusie’. Met dit stijlfiguur wordt door de spreker uitgegaan van een bepaalde voorkennis van de toehoorder over een feit, gebeurtenis, boek, stroming of tekst (Braet, 2007). Wanneer de spreker inspeelt op een feit of gebeurtenis van zijn toehoorder waarvan de spreker zeker weet dat dat bekend is bij de toehoorder, dan is dit te volgen en het gebruik ervan niet risicovol. In theorie hoeft het gebruik hiervan dus niet per se complex te zijn.

Echter is de manier waarop Baudet dit stijlfiguur gebruikt wel complex. Hij gaat er van uit dat de toehoorder de kennis die hij heeft over filosofie, kunst, of geschiedenis ook bezit. Het gebruik van dit stijlfiguur door Baudet resulteert in het lastig volgen van zijn zinnen, omdat er bij de toehoorder beroep wordt gedaan op een scala aan kennis over verschillende thema’s. Enkele voorbeelden die hij tijdens zijn partijcongressen naar voren brengt: ‘[V]ergelijkbaar met de doodscultus die ooit Paaseiland teisterde’, ‘Het is pure oikofobie’, ‘Vanaf plekken Zaratoestra zich thuis voelde, stromen ze naar beneden.’ Hoewel deze zinnen uit de context zijn gehaald, zijn ze binnen de context eveneens lastig te begrijpen. Baudet gaat er van uit dat mensen deze kennis over geschiedenis, taal en filosofie bezitten en dit begrijpen. Tijdens het partijcongres van 25 november 2017 gaat hij ervan uit dat mensen de mythe van Aeneas kennen en stelt: ‘Als Aeneas gaan we met onze voorvaders op onze schouders en met het oog met de nog ongeborenen voor wie we dit doen, de zee op.’ Hij gaat er óf van uit dat de toehoorder dezelfde kennis bezit als hij, óf dat ze het niet weten en hij zichzelf kan presenteren als iemand die het wel kent. In beide gevallen geeft het weer hoe Baudet zich probeert op te stellen als leider of onderwijzer van het volk. De hoorders raken hiervan onder de indruk. Ze denken dat Baudet weet hoe het zit. Daarmee helpt de allusie Baudets vermogen om over te komen als iemand die het volk kan leiden (Vossen, 2009).

Een andere manier waarop Baudet zijn leiderschap uit, is zichtbaar in de manier waarop hij verschillende thema’s en zaken omschrijft. Hij is op zoek naar veel diverse beschrijvingen van de dingen waar hij over praat. De stijlfiguren die hij hier voor gebruikt zijn de ‘drieslag’ en de ‘enumeratie’. De drieslag is het benoemen van drie woorden achter

elkaar. Bij de enumeratie (letterlijk: opsomming) worden meer woorden gebruikt in het omschrijven of benoemen van iets. Beide stijlfiguren sorteren het effect van volledigheid (Braet, 2007). De toehoorder gaat er eerder van uit de spreker weet waar hij of zij het over heeft, omdat diegene veel woorden kan gebruiken bij het omschrijven van een zaak. In de overwinningsspeech van Baudet op 20 maart 2019 komen deze figuren terug:

‘‘Een beschaving die alle uithoeken van de wereld bestreek, die vol zelfvertrouwen was, en die de mooiste architectuur, de mooiste muziek en de mooiste schilderkunst heeft voortgebracht die ooit onder de sterrenhemel heeft bestaan.’’

Eveneens is de enumeratie van het partijcongres van 14 januari 2017 een goed voorbeeld: ‘‘[O]ns boraal Europa [heeft] steeds de bouwstenen gevonden voor *kruisbestuiving, nieuwe vonken, wedergeboortes*. Maar onze openheid staat onder druk. Onze *vrije, tolerante, vrijzinnige, nieuwsgierige, humoristische, vrolijke en democratische* samenleving verkeert in levensgevaar’’ (cursivering toegevoegd). De eerste zin van dit citaat geeft met de drieslag Baudets moeilijke taalgebruik weer. Hoewel de geest van de zin begrijpelijk is, is het toch lastig te volgen. De enumeratie uit de laatste zin laat zien dat Baudet beroep doet op volledigheid. Door dit stijlfiguur krijgt de toehoorder het gevoel dat Baudet een volledig beeld heeft van alle problemen die er spelen. Daarmee neemt het vertrouwen van de toehoorder toe dat hij deze ook kan oplossen. Ook hiermee speelt Baudet in op het vermogen om het gewone volk te leiden en zijn problemen op te lossen (Vossen, 2009).

4.3.2. De schema's van Lilian Marijnissen

4.3.2.1. De stijl van Marijnissen – zichzelf presenteren als één van hen

Zoals eerder beschreven is een belangrijk onderdeel van populisme de tweedeling tussen de corrupte elite en het eerlijke volk (Mudde, 2004). Er bestaat een duidelijke scheidslijn tussen deze groepen: je behoort óf tot het volk óf tot de elite. Marijnissen probeert zichzelf te presenteren als iemand die tot de eerste groep behoort. De manier waarop ze hier invulling aan geeft, is door gebruik te maken van het stijlfiguur ‘inclusief ‘we’’. Dit stijlfiguur helpt Marijnissen om te benadrukken dat ze één van het volk is en dat zij samen tegen de elite strijden (Braet, 2007). Een voorbeeld hiervan tijdens het partijcongres van 23 februari 2019 waarop ze stelt:

‘‘Maar partijgenoten, ik heb tot slot ook nog een waarschuwing. ... [W]ie echte verandering wil, moet niet op één van de minnaars van de macht stemmen, maar op ons. Want wij zijn duidelijk: andere politieke keuzes zijn mogelijk. Wij gaan dit

kabinet Rutte niet aan z'n meerderheid helpen. Partijgenoten, wij kiezen voor rechtvaardigheid.”

Hier gebruikt ze het stijlfiguur ‘inclusief ‘we’ om de theoretische definitie van populisme (zoals van Mudde, 2004) in praktijk te brengen. Ze schetst duidelijk een ‘wij’ en een ‘zij’. Daarnaast koppelt ze het ‘wij’ aan het goede, namelijk rechtvaardigheid. Daarmee impliceert ze dat de ‘zij’, namelijk Rutte en de ‘minnaars van de macht’, onrechtvaardig zijn. Overigens begint ze met ‘een waarschuwing’, wat eveneens impliceert dat ‘zij’ corrupt of slecht zijn. Ook geeft het citaat de homogeniteit van de twee groepen helder weer (Mudde, 2004). Marijnissen schetst een duidelijke keuze: of een keuze voor ons, voor rechtvaardigheid, of voor hen, voor onrechtvaardigheid. Er bestaat geen tussenweg.

Daarnaast probeert Marijnissen zichzelf te presenteren als één van de gewone man of vrouw door gebruik te maken van het stijlfiguur ‘directe aanspreking’, zoals zichtbaar is in het bovenstaande citaat (tweemaal ‘partijgenoten’). Dit stijlfiguur zorgt ervoor dat de toehoorder zich gehoord voelt (Braet, 2007). Marijnissen past dit stijlfiguur vaak toe op verschillende manieren: ‘Partijgenoten’, ‘SP’ers’, ‘Dames en heren’, ‘U’, ‘Beste mensen’ of ‘Lieve partijgenoten.’ In combinatie met de ‘inclusief ‘we’ zorgt dit ervoor dat de hoorder vertrouwd raakt met Marijnissen, en daardoor haar als een van hen gaat zien.

Vossen (2009) beschrijft de anekdote als veelgebruikt middel onder populistische leiders. Marijnissen maakt hier veel gebruik van. Dit doet zij om te laten zien dat ze onder de mensen is door er concreet over te vertellen. De toehoorder krijgt daardoor het gevoel dat Marijnissen weet wat er speelt, omdat ze één van hen is. Verderop tijdens dit partijcongres vertelt ze namelijk dat ze in ieder geval letterlijk onder de mensen is:

‘Ik ging namelijk een nachtje meelopen in de nachtdienst met agent Koen. Huiselijk geweld, controleren op inbraak, een verkeersongeluk, drugscriminelen in een bos. Echt wat een baan. En ik denk dat agent Koen waarom hij eigenlijk beter geen agent zou kunnen zijn. ... Maar Koen wil niet weglopen. Hij houdt van zijn vak.’

4.3.2.2. De stijl van Marijnissen – duidelijk taalgebruik

Een volkse stijl fungeert als een van de smaakversterkers van populisme (Vossen, 2009). Het hanteren van deze stijl is zichtbaar bij veel populistische politiek leiders en zo ook bij Marijnissen. Onder de volkse stijl wordt het gebruik van persoonlijke ervaringen en anekdotes gezet (Vossen, 2009, p. 441). Wanneer er gekeken wordt naar Marijnissen gaat dit ook op. Marijnissen begint haar toespraken vaak met een persoonlijke ervaring of anekdote. De

wetenschap over de retorica stelt dat dit stijlfiguur vaak wordt gebruikt als inleidend middel, omdat het vaak over een grappige of opmerkelijke gebeurtenis gaat (Braet, 2007; Karreman & Van Enschot, 2013). Tijdens het partijcongres van 23 februari 2019 begint Marijnissen als volgt:

‘‘Wow mensen! ... Wat een onwijs groot podium! Dit is waar ik vroeger altijd van droomde, u weet wel, als ik voorop die fiets zat in dat zitje. En dan droomde ik van zo'n groot podium en al die mooie lichten en enthousiaste mensen en mooie mensen. En dan kwam ik als zangeres zo het podium oplopen. Nou ja, dat is dan net ff wat anders gelopen zullen we maar zeggen.’’

Een ander stijlfiguur dat Marijnissen toepast om heldere politieke boodschappen te verkondigen is de antithese. Braet (2007) omschrijft de antithese als middel om emotie op te wekken. Hierbij worden tegengestelde woorden, gedachten of begrippen tegenover elkaar geplaatst. Tijdens het partijcongres van 20 januari 2019 stelt ze: ‘‘Maar het is ook het verschil tussen wel of geen schimmelwoning. En het is ook het verschil tussen huurverhoging of huurverlaging. En het verschil tussen krijg je de zorg die je nodig hebt, of niet.’’ Het gebruik van de antithese geeft iets weer van dezelfde homogeniteit van het volk en de elite in de definitie van populisme (Mudde, 2004). Door het presenteren van tegenovergestelde schetst Marijnissen alleen de optie tussen A of Z. Ze doet alsof alle letters daartussen niet bestaan.

4.4. Het gebruik van stijlfiguren als onderdeel van het verhaal: een overzicht

De hierboven beschreven analyse heeft laten zien dat beide leiders verschillende stijlfiguren gebruiken als aanvulling op het theoretische verhaal van populisme. In het theoretisch kader is het teveel leunen op de liberale pilaar benoemt als reden voor populistische partijen om op te komen (Abts & Rummens, 2007). Baudet vult dit praktisch in door te benoemen dat er een crisis is en dat daar tegen gehandeld moet worden. Vervolgens probeert hij zichzelf op te stellen als vermogend leider van het volk om dit crisis op te lossen. In het tropengebruik van Baudet is te zien dat voornamelijk het gebruik van de metafoor en de concretisering deze twee stijlpunten complementeren. Hij gebruikt verschillende metaforen om de crisis te omschrijven en past daarnaast de concretisering toe om de crisis te duiden. Ook het juist geringe gebruik van de zelfcorrectie past goed bij de stijl van Baudet om zichzelf te presenteren als vermogend leider.

Qua schema's passen vooral de manier waarop hij de stijlfiguren allusie, inclusief 'we', *fictio personae*, drieslag en enumeratie toepast onder zijn stijl. Hierbij zorgt de

enumeratie (opsomming) ervoor dat hij de crisis op veel manieren beschrijft, en eveneens door die opsomming beroep doet op volledigheid (Karreman & Van Enschoot, 2013). De inclusief ‘we’ en *fictio personae* gebruikt hij om vervolgens te laten zien wat het gevolg van de crisis is, door wie dat komt en wat de gevolgen zijn. Hierbij praktiseert hij de theoretische definitie van populisme: het volk versus de elite (Mudde, 2004). In zijn toepassing geeft hij namelijk helder weer dat er een ‘wij’ en ‘zij’ is en deze tegenover elkaar staan.

Overkoepelend valt het op dat Baudet relatief veel tropen gebruikt. Dit is verklaarbaar omdat dit, vergeleken met de stijlfiguren die onder schema’s vallen, de complexere stijlfiguren zijn (Karreman & Van Enschoot, 2013). Hij doet hiermee meer beroep op de cognitie van de hoorder. Het vele gebruik van tropen past daarmee binnen zijn streven om zijn vermogen te laten zien dat hij het volk kan leiden.

Uit de analyse van de toespraken van Marijnissen blijkt dat zij probeert over te komen alsof ze één van haar toehoorders is, i.e. dat ze ook een gewone man of vrouw is en tot die groep behoort. Daaruit voortkomend maakt ze veel gebruik van heldere taal, zowel in inhoudelijke zin als in haar formuleringen. Juist daarom maakt Marijnissen relatief weinig gebruik van stijlfiguren die onder tropen vallen. Zoals eerder beschreven vragen tropen meer van cognitie van de hoorder dan schema’s en zijn daardoor complexer. De tropen die Marijnissen gebruikt en een aanvullende werking hebben op haar stijl zijn de metafoor, ironie en de concretisering. De concretisering is een relatief eenvoudige troep, omdat het in theorie iets probeert te verduidelijken (Braet, 2007). Marijnissen probeert daarnaast metaforen te gebruiken die niet complex zijn.

In het gebruik van stijlfiguren die onder schema’s vallen, wordt meer aansluiting met de stijl van Marijnissen gevonden. Zo past zij veelal de antithese toe, waarmee ze zaken als tegenstellingen tegenover elkaar zet. Een eenvoudigere weergave van een moeilijke zaak. Daarnaast gebruikt ze de directe aanspreking en de inclusief ‘we’ om de hoorder het gevoel te geven dat ze één van hen is, aan dezelfde kant staat en dezelfde problemen ervaart. Juist door middels de *fictio personae* verschillende mensen ten tonele te voeren die vaak behoren tot de ‘zij’ (de elite of kapitalisten), schetst Marijnissen een duidelijk beeld van tegen wie zij strijden. Dit versterkt het gevoel bij mensen dat Marijnissen één van hen is. Het roept gevoelens van verbondenheid en eensgezindheid bij de toehoorder op. Als laatste helpen de anekdotes van Marijnissen om te laten zien dat ze de taal van het volk spreekt.

Een belangrijke opmerking dient tot slot worden te gemaakt. De verwevenheid van pathos en ethos (geloofwaardigheid & karakter van de spreker) is zichtbaar geworden in het analyseren van Baudet en Marijnissen (Aristoteles, 2014). Namelijk, een gebrek aan geloofwaardigheid werkt het opwekken van emoties tegen, en vice versa (Wisse, 1989). Baudet gebruikt pathos om zichzelf als vermogend leider te presenteren, wat zijn ethos weer versterkt. Ook bij Marijnissen is het zichtbaar: ze probeert emoties op te wekken bij haar hoorder om te laten zien dat ze één van haar toehoorders is, wat vervolgens ten goede komt van haar geloofwaardigheid, haar ethos. Veel verschillende factoren kunnen bijdragen aan iemands ethos, zoals geslacht of afkomst. Hier zal in het volgende hoofdstuk verder op worden gereflecteerd.

5. Conclusio et peroratio

Dit onderzoek heeft antwoord gegeven op een aantal vragen. Aan het begin is de volgende hoofdvraag opgesteld: Welke retorische middelen zetten Nederlandse links en rechts populistische partijen in om emoties op te wekken bij de kiezer? Om antwoord te geven op deze vraag, worden allereerst de deelvragen beantwoord.

De eerste deelvraag luidde: ‘Op welke manier dragen de retorische middelen van Thierry Baudet bij aan zijn verhaal om emoties op te wekken bij de kiezer’. Bij beide leiders waren de fundamenteën van het populistische verhaal duidelijk zichtbaar. De antagonistische relatie tussen het volk en de elite werd vaak benadrukt (Mudde, 2004). In het verhaal dat Baudet overdraagt, laat hij deze antagonistische relatie terugkomen door er naar te verwijzen als een crisis. In het benoemen van die crisis gebruikt hij de tropen ‘metafoor’ en ‘concretisering’ om de crisis dichtbij de hoorder te brengen. Hiermee wordt de emotie ‘angst’ aangewakkerd bij de toehoorder. Het benoemen van de crisis en het oproepen van angst is in lijn met de huidige literatuur over populistisch taalgebruik (Feustel, 2017; Vossen, 2009). Bestaand onderzoek beschrijft namelijk de opkomst van populistische partijen als noodzakelijkheid. Dat wil zeggen: er is een crisis die zij moeten oplossen, niet omdat zij het willen, maar omdat iemand voor het volk moet opkomen. Ook gebruikt Baudet relatief veel tropen. Tropen doen sterker beroep op de cognitie van de hoorder (Karreman & Van Enschot, 2013). Deze collectie aan complexere stijlfiguren (vergeleken met schema’s) passen daarmee binnen zijn poging om als vermogend leider over te komen.

Naast de tropen die Baudet gebruikt, draagt ook het gebruik van schema’s bij aan zijn verhaal. In het benadrukken van een crisis, zorgt het gebruik van de enumeratie en de drieslag ervoor dat de hoorder emotioneel betrokken wordt bij het onderwerp van de crisis. Dit komt doordat deze stijlfiguren een beeld van volledigheid schetsen, waardoor het bestaan van een crisis geloofwaardig(er) wordt geacht door de hoorder. Daarnaast zorgt Baudet ervoor dat met de *fictio personae* en de inclusief ‘we’ de tweedeling tussen de slachtoffers van de crisis en de veroorzakers van de crisis helder wordt weergegeven. Hier representeren de slachtoffers van de crisis het eerlijke volk en de veroorzakers van de crisis het partijkartel. Deze representatie sluit aan bij de theoretische definitie van populisme (bijv. Kaltwasser, 2012; Mudde, 2004). Baudets gebruik van de allusie geeft de hoorder het gevoel dat hun leider het vermogen heeft om hun te leiden. Dit is eveneens in lijn met de eigenschappen die Vossen (2009) toedicht aan populistische leiders.

‘Op welke manier dragen de retorische middelen van Lilian Marijnissen bij aan haar verhaal om emoties op te wekken bij de kiezer?’, zo luidde de tweede deelvraag. De definitie van populisme stelt onder andere dat politiek een uiting moet zijn van de algemene wil van de mensen (Mudde, 2004). Binnen het theoretische verhaal van populisme is dit het uitgangspunt van Marijnissen. Ze vertelt een duidelijk of alledaags verhaal, waarbij ze in gaat op de behoeftes van de gewone man of vrouw. Ze stelt dat hier te weinig gehoor aan wordt gegeven. In dit verhaal maakt ze vooral gebruik van de tropen: de concretisering en de metafoor. Door het concreet in te gaan op de behoeftes van de gewone man of vrouw, appelleert ze aan de emoties van de toehoorder. Zij denken: Marijnissen begrijpt wat er speelt! Het gebruik van deze stijlfiguren wordt door wetenschappers benoemd als onderdeel van de taal van populisme (Bischof, 2017; Vossen, 2009).

De schema’s die zij gebruikt om emoties op te wekken bij de hoorder zijn de inclusief ‘we’, de *fictio personae* en de anekdote. Door de inclusief ‘we’ en de *fictio personae* laat Marijnissen zien dat zij bij de ‘wij’ hoort, die samen tegen de ‘zij’, de kapitalistische elite, moeten strijden. Hiermee verwoordt ze de antagonisme tussen het eerlijke volk en de corrupte elite, zoals Mudde (2004) stelde in zijn definitie over populisme. Het verhaal van duidelijkheid van Marijnissen wordt versterkt door het gebruik van de antithese (tegenstellingen) en anekdotes. De antithese geeft namelijk alleen weer waar het om gaat, waardoor het goed te volgen is voor de hoorder. Vossen (2009) beschrijft daarnaast de anekdote als onderdeel van eenvoudig taalgebruik en een volkse stijl van populistische leiders. Marijnissen gebruikt dit figuur om een verhaal te vertellen dat de hoorder niet onbekend is: het had ook in de voetbalkantine of in de bar kunnen worden verteld. Haar stijlfigurengebruik appelleren voornamelijk aan een gevoel van verbondenheid en eensgezindheid bij de toehoorder.

De antwoorden op deze deelvragen geven inzicht in *hoe Nederlandse links en rechts populistische politieke partijen retorische middelen inzetten om emoties op te wekken bij de kiezer*, de hoofdvraag van dit onderzoek. Bij Baudet is een focus op de stijldeugd ‘aantrekkelijkheid’ waarneembaar (Aristoteles, 2014). De stijlfiguren die hij gebruikt dienen het doel om zichzelf als vermogend leider te presenteren en om de crisis sterk te benadrukken. Deze stijlfiguren zet hij vooral in om de emotie ‘angst’ bij de toehoorder op te wekken. Zo zet hij door het gebruik van de metafoor, de inclusief ‘we’ en de concretisering de crisis extra kracht bij. Het toepassen van de allusie en de metafoor dienen om zijn vermogend leiderschap te tonen. De manier waarop Baudet zijn retoriek invulling geeft, is voor een deel verklaarbaar

door het hoge sociaaleconomische milieu waaruit hij komt. Dit schijnt door in zijn complexe taalgebruik, zowel in woord- en zinsgebruik, als op inhoudelijk vlak. Dit is opmerkelijk, omdat in theorie het tegengestelde – duidelijk taalgebruik – populisme-eigen is (Bischof, 2017; Vossen, 2009). Dit tegengestelde, het heldere taalgebruik is waarneembaar bij Marijnissen. Het gebruik van stijlfiguren door Marijnissen staan voornamelijk ten dienste van de stijldeugd ‘duidelijkheid’ (Aristoteles, 2014). Deze hanteert zij om zichzelf als één van de hoorder te presenteren, een volkse stijl te hanteren en gebruik te maken van heldere taal. Ze appelleert voornamelijk aan gevoelens van verbondenheid en eensgezindheid bij de toehoorder. Hiervoor past zij voornamelijk schema’s toe, de eenvoudigere stijlfiguren (Karreman & Van Enschoot, 2013). Vanuit de theorie over populisme zijn Baudet en Marijnissen beide (links of rechts) populistisch te noemen. Uit de analyse van hun toespraken blijkt echter dat vooral Marijnissen populistisch taalgebruik toepast. Dit doet zij door de anekdote en de concretisering veel te gebruiken. Baudet en Marijnissen verschillen dus in het verhaal dat ze vertellen, de stijlfiguren die ze daar als aanvulling op gebruiken en de emoties die ze aanwakken bij de toehoorder. Bij beiden is echter het verhaal dat ze vertellen gestoeld op hetzelfde idee: het volk versus de elite. Daarnaast staan bij beiden de stijlfiguren ten dienste van éénzelfde doel: het overtuigen van de toehoorder.

Een aantal opmerkingen dient te worden gemaakt over het onderzoek. Allereerst is het goed om te benoemen dat de elocutio (verwoording) van een spreker niet alleszeggend is. Hoewel dit onderzoek pleit voor de elocutio als belangrijkste onderdeel van een orators’ rede, blijft, naast het *hoe*, het *wat* eveneens cruciaal. Ondanks dat het *wat* tegenwoordig steeds van een kleiner belang lijkt te zijn, is dit in essentie het fundament voor elke rede (Aristoteles, 2014). Buiten *wat* er inhoudelijk gezegd wordt, zijn er tevens factoren die niet met de rede *an sich* te maken hebben, maar wel invloedrijk zijn. Dit is het volgende belangrijke punt.

Dat *wat* er gezegd wordt en *hoe* dat vervolgens wordt gedaan, geeft niet een volledig beeld van of een toespraak overtuigend is. Naast de rol van de zender, is de rol van de ontvanger eveneens van belang. Waar vervolgstudie zich op kan richten is de toehoorder. Hoewel dit onderzoek middels een analyse uitspraken heeft gedaan over de retorische stijl van Baudet en Marijnissen en de overtuigingskracht daarvan, blijft het de helft van het verhaal. Om een volledig beeld te geven over de overtuigingskracht van hun toespraken dient vervolgonderzoek eveneens te kijken naar hoe het op de toehoorder overkomt. Zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek zou hiervoor geschikt kunnen zijn. Het onderzoek naar het effect van een populistische stijl op de toehoorder is beperkt. Bos, Brug en Vreese (2013)

hebben een eerste opzet gedaan door te kijken naar de effecten van populistische stijl op de waargenomen legitimiteit van recht-populistische leiders. In dit experiment vonden ze dat de populistische stijl van Geert Wilders een positief effect had op hoe de toehoorder zijn legitimiteit waarnam. Dit gold bijvoorbeeld voor mensen die lager opgeleid of minder politiek geïnteresseerd waren (Bos, Brug, & Vreese, 2013, p. 204). Hier ligt een mogelijkheid om dit onderzoek uit te breiden. De gemiddelde FVD-stemmer is namelijk niet laag opgeleid en wel politiek geïnteresseerd is, terwijl de gemiddelde PVV-stemmer juist wel laag opgeleid is en niet politiek geïnteresseerd is (Ipsos, 2019).

Naast een uitbreiding van deze studie door de toehoorder mee te nemen in de analyse, kan deze studie over een aantal jaar worden herhaald wanneer er meer materiaal beschikbaar is. Eveneens zou de studie dan kunnen worden uitgebreid door naast een tekstuele analyse, ook beeldmateriaal te analyseren. Door te kijken naar de beelden, het non-verbale gedrag en de fysieke omgeving kunnen er nieuwe dingen opvallen die relevant zijn voor het al dan niet overtuigen van de toehoorder. Drămnescu (2014) vindt namelijk dat 93 procent van de impact van een politicus te danken is aan niet-argumentatieve middelen, waaronder ook non-verbaal gedrag, gezichtsuitdrukkingen en de kwaliteit van de stem. Wanneer vervolgstudies zowel tekst als beeldmateriaal analyseren over een groter aantal jaar, wordt er inzicht verkregen in de ontwikkeling van de stijl van Baudet en Marijnissen door de jaren heen. Eveneens kunnen niet-populistische politiek leiders worden geïncludeerd. Hoewel het accent in deze studie niet zo zeer lag op *populistische* retoriek (wat zeggen populisten inhoudelijk), maar eerder op retorische stijl van *populisten* (hoe zeggen populistten wat ze inhoudelijk zeggen), kan de vergelijking met niet-populistische politiek leiders alsnog relevant zijn. Allicht maken populistische leiders meer gebruik van bepaalde stijlfiguren (zoals inclusief ‘we’) dan niet-populistische leiders, of proberen ze meer in te spelen op de emotie van de hoorder.

Tijdens de analyse van hoe er wordt geappelleerd aan de emotie van de hoorder kwam de relevantie van *ethos* (geloofwaardigheid) naar boven. Hieruit bleek dat de *ethos* van Marijnissen sterk overeenkomt met hoe een populistische leider zich in theorie zou moeten presenteren (duidelijke taal, als één van het volk), terwijl de *ethos* van Baudet slechts gedeeltelijk hiermee overeenkwam (complexe taal, leider) (Mudde, 2004; Vossen, 2009). Populistische leiders dienen namelijk aan de paradoxale eis te voldoen om enerzijds het volk te verstaan, en anderzijds het volk te leiden en zijn problemen op te lossen (Vossen, 2009). De analyse laat zien dat Marijnissen haar focus meer op het eerste aspect legt, terwijl Baudet het

tweede aspect meer accentueert. Middels kwantitatief onderzoek kunnen beide aspecten van de ethos van de leiders worden getoetst en diens invloed op politiek succes.

Naast de invloed van populistisch gedachtegoed op de ethos van Marijnissen en Baudet, kan vervolgonderzoek zich focussen op de rol van geslacht en geografie op de ethos van beiden. Het kan interessant zijn om te kijken hoe deze factoren zich verhouden tot de geloofwaardigheid van Marijnissen en Baudet. Zo heeft onderzoek heeft aangetoond dat de taal van mannen meer beladen is met negatieve emoties (Newman, Groom, Handelman, & Pennebaker, 2008). Het benoemen van de crisis door Baudet wekt veel emoties op bij de toehoorder. Dit zijn voornamelijk negatieve emoties als angst of boosheid. Daarnaast maken vrouwen meer gebruik van persoonlijk voornaamwoorden (Biber, Conrad, & Reppen, 1998; McMillan, Clifton, McGrath, & Gale, 1977; Mehl & Pennebaker, 2003; Mulac, Seibold, & Farris, 2000; Newman et al., 2008). In het verkondigen van duidelijke politieke boodschappen van Marijnissen helpt een veelvuldiger gebruik van persoonlijke voornaamwoorden (ik, jij, u) om dichter bij de toehoorder te staan. Wanneer de toehoorder vaker met u of je wordt aangesproken, zal de hoorder Marijnissen eerder als één van hen zien en sneller overtuigd worden. Onderzoek moet uitwijzen hoe de verschillen in geslacht zich verhouden tot het overnemen van een populistisch gedachtegoed.

Vanuit een geografische dimensie zou gekeken kunnen worden naar hoe de afkomst van platteland of uit de stad van invloed is op de ethos en retorica van Marijnissen en Baudet. Baudet is afkomstig uit de Randstad en Marijnissen van het platteland. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het feit dat Marijnissen vooral duidelijke taal spreekt. Studie wijst uit dat mensen afkomstig uit de stad meer zelfvertrouwen hebben en meer vertrouwen hebben in hun eigen kunnen (Gobel, Thang, Sidhu, Oon, & Chan, 2013). Hoe dit verhoudt tot de poging van Baudet om zichzelf als intellectueel te presenteren zou onderzocht kunnen worden. De SP begrijpt goed wat er speelt op het platteland (Kanne, Beijen, & Kranenburg, 2017). Dit is terug te zien in het feit dat de SP bij de Provinciale Statenverkiezingen in Oss (ook de geboorteplek van Marijnissen) de grootste werd. Desalniettemin is het electoraat van zowel de SP als FVD evenredig verdeeld in stedelijkheid (CBS in Korteweg & Frijters, 2019). Dus hoewel de SP begrijpt wat er speelt op het platteland, schijnt dat niet door in een hoger aantal plattelandse kiezers. Deze contradictie zou een interessant uitgangspunt van toekomstig onderzoek kunnen zijn.

Literatuur:

- Abts, K., & Rummens, S. (2007). Populism versus democracy. *Political studies*, 55(2), 405-424.
- Aerts, R. (2003). Emotie in de politiek: Over politieke stijlen in Nederland sinds 1848. In C. van Baalen et al. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek* (pp. 12-25). Den Haag: Sdu uitgever
- Akkerman, A., Mudde, C., & Zaslove, A. (2014). How populist are the people? Measuring populist attitudes in voters. *Comparative political studies*, 47(9), 1324-1353.
- Aristotle, Rhetoric, VIII, 2, 23.
- Aslanidis, P. (2016). Is populism an ideology? A refutation and a new perspective. *Political Studies*, 64(1), 88-104.
- Auflick, T. (2016). How Trump's high level of emotion attracts and repels followers simultaneously. LinkedIn. Geraadpleegd van: <https://www.linkedin.com/pulse/how-trumps-high-level-emotion-attracts-repels-auflick-ma-lmhca>
- Baker, P.C. (2019). 'We the people': the battle to define populism. The Guardian. Geraadpleegd van: <https://www.theguardian.com/news/2019/jan/10/we-the-people-the-battle-to-define-populism>
- Baudet, T. (2017, 20 november). Hoogste tijd om het College voor de Mensenrechten op te heffen. [Tweet]. Geraadpleegd van: <https://twitter.com/thierrybaudet/status/932704418688126976?lang=en>
- Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998). *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Bijlsma, J. (2017). Lilian Marijnissen: niet polderen maar folderen. *Skipr*, 10(5), 36-38.
- Betz, H. (2002). Conditions Favoring the Success and Failure of Radical Right-Wing Populist Parties in Contemporary Democracies. In Y. Mény and Y. Surel (eds), *Democracies and the Populist Challenge* (pp. 197-213). Basingstoke: Palgrave
- Bischof, D. (2017). Double interview -speaking in Layman's terms: populism and simple language. Geraadpleegd van: <https://populismobserver.com/2017/10/04/speaking-in-laymans-terms-populism-and-simple-language/>
- Bos, L., & Brants, K. (2014). Populist rhetoric in politics and media: A longitudinal study of the Netherlands. *European Journal of Communication*, 29(6), 703-719.
- Bos, L., Brug, W. & Vreese, C. (2013). An experimental test of the impact of style and rhetoric on the perception of right-wing populist and mainstream party leaders. *Acta Politica*, 48(2), 1-6810.
- Canovan, M. (1982). Two strategies for the study of populism. *Political Studies*, 30(4), 544-552.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), 2-16.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018, 23 juni). Wie is er nog lid van een vakbond? Geraadpleegd van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/25/wie-is-er-nog-lid-van-een-vakbond->
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018, 22 oktober). Wie is religieus en wie niet? Geraadpleegd van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/43/wie-is-religieus-en-wie-niet->
- Churchill, W. (1936, 12 november). The Locus Years. House of Commons. Geraadpleegd van: <http://www.churchill-society-london.org.uk/Locusts.html>
- Cicero, M. T. (2001). *On the Ideal Orator*. (J. M. May & J. Wisse, vert.) New York : Oxford University Press, 2001

- Conniff, M. (1982). *Latin American Populism in Comparative Perspective*. Albuquerque, America: University of New Mexico Press.
- Dahl, R. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven CT, America: Yale University Press.
- Dawson, J. (2018). Trump derides protections for immigrants from 'shithole' countries. Geraadpleegd van: https://www.washingtonpost.com/politics/trump-attacks-protections-for-immigrants-from-shithole-countries-in-oval-office-meeting/2018/01/11/bfc0725c-f711-11e7-91af-31ac729add94_story.html?utm_term=.8912249ab652
- Dearden, L. (2019). Boris Johnson could go on trial for 'lying and misleading' in Brexit campaign, judge orders. Geraadpleegd van: <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/boris-johnson-trial-brexit-court-lying-prosecution-nhs-vote-leave-a8934451.html>
- Dornbusch, R., & Edwards, S. (1991). *The macroeconomics of populism*. University of Chicago Press.
- Drake, P. (1982). Conclusion: Requiem for Populism? *Latin American Populism in Comparative Perspective*, ed. Albuquerque: University of New Mexico Press
- Drămnescu, M. (2014). Communication. Political speech. Populist speech. *Topical Communication Uncertainties*, 15. 242-256.
- Feustel, R. (2018). Powerless arguments: demagogue and populist language. Geraadpleegd van: <https://progressivepost.eu/special-coverage/powerless-arguments-demagogue-and-populist-language>
- Frank, J. (1990). You call that a rhetorical question? Forms and functions of rhetorical questions in conversation. *Journal of Pragmatics*, 14(5), 723-738.
- Gidron, N., & Bonikowski, B. (2013). Varieties of populism: Literature review and research agenda. *Weatherhead Working Paper Series*, 13(4). 1-38.
- Gobel, P., Thang, S. M., Sidhu, G. K., Oon, S. I., & Chan, Y. F. (2013). Attributions to success and failure in English language learning: A comparative study of urban and rural undergraduates in Malaysia. *Asian Social Science*, 9(2), 53.
- Gusterson, H. (2017). From Brexit to Trump: Anthropology and the rise of nationalist populism. *American Ethnologist*, 44(2), 209-214.
- Harris, R. (2002). *A handbook of rhetorical devices*. Salt Lake City, UT: Virtual Salt.
- Hawkins, K. A., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). The ideational approach to populism. *Latin American Research Review*, 52(4). 513-528.
- Hawkins, K., Read, M., & Pauwels, T. (2017). *Populism and its causes. The Oxford handbook of populism*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Hawkins, K. A., & Riding, S. (2010, March). Populist attitudes and their correlates among citizens: Survey evidence from the Americas. *Collaborative Empirical Research on Interactions among Populism's Attributes*. 22-25.
- Hellinga, R. (2017). De FPÖ is terug aan de macht en dat leidt in Oostenrijk tot de nodige bezorgdheid. Geraadpleegd van: <https://www.trouw.nl/democratie/de-fpo-is-terug-aan-de-macht-en-dat-leidt-in-oostenrijk-tot-de-nodige-bezorgdheid~adbade7c/>
- Hoeken, J. A. (2005). *Overtuigende taal*. Nijmegen, Nederland: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Holsteyn van, J. J. (2018). The Dutch parliamentary elections of March 2017. *West European Politics*, 41(6), 1364-1377.
- Forum voor Democratie, (z.d.). Immigratie en remigratie. Geraadpleegd van <https://forumvoordemocratie.nl/standpunten/immigratie-remigratie>

- Inglehart, R. F., & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash. *HKS Faculty Research Working Paper Series 16(26)*. 1-52.
- Jackson, J. (30 maart 2007). *Jesse Jackson's David and Goliath Speech*. Geraadpleegd van: <https://www.youtube.com/watch?v=6H6vazOz018&t=129s>
- Jackson, J. (1984). 1984 Democratic National Convention Address. Geraadpleegd van: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/jessejackson1984dnc.htm>
- Jami, E. & Wilders, G. (2007). Wij zullen nooit zwijgen. Geraadpleegd van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wij-zullen-nooit-zwijgen~bd3952ea/>
- Jansen, R. S. (2011). Populist mobilization: A new theoretical approach to populism. *Sociological theory*, 29(2), 75-96.
- Jennings, I. (1956) *The Approach to Self-Government*. Cambridge MA: Cambridge University Press.
- Johannesen, R. L. (1990). *Ethics in human communication*. Prospect Heights, ILL: Waveland.
- Jong de, J., Pieper, C., & Rademaker, A. (2015). *Beïnvloeden met emoties: Pathos en retorica*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.
- Jong J.C. de & Andeweg B.A. (2006), Het probleem van de peroratio: de retorische kwaliteit van het slot in BZK-beleidspeeches. In: Hoeken H., Hendriks B., Schellens P.J. (Eds.) *Studies in Taalbeheersing 2(10)*. Assen, Nederland: Van Gorcum.
- Kaltwasser, C. R. (2014). The responses of populism to Dahl's democratic dilemmas. *Political Studies*, 62(3), 470-487.
- Kaufman, R. R., & Stallings, B. (1991). The political economy of Latin American populism. In R. Dornbusch & S. Edwards (Red.), *The macroeconomics of populism in Latin America* (pp. 15-43). Chicago, United States of America: University of Chicago Press.
- Kayam, O. (2018). The readability and simplicity of Donald Trump's language. *Political Studies Review*, 16(1), 73-88.
- Kennedy, G. A. (2003). *Classical rhetoric and its Christian and secular tradition from ancient to modern times*. North Carolina, United States of America: University of North Carolina Press.
- Kennedy, J. F. (1961). Presidential Inaugural Address. Geraadpleegd van: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkinaugural.htm>
- King, M. L. (1985). *I Have a Dream: A Speech*. Thee Hellbox Press.
- Korteweg, A., & Frijters, S. (2019). CDA en Groenlinks hebben hun niche, Baudet is overal. Geraadpleegd van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/cda-en-groenlinks-hebben-hun-niche-baudet-is-overal~b1c8c51c/>
- Krouwel, A. (2017). *The jungle of populism and free-fact politics | Andre Krouwel | TEDxEroilor*. Geraadpleegd van: <https://www.youtube.com/watch?v=Syd315MydqA>
- Krugman, P. (2018). Stop calling Trump a Populist. Geraadpleegd van: <https://www.nytimes.com/by/paul-krugman>
- Lakoff, G. (2009). *The Political Mind*. New York, United States of America: Penguin Books.
- Lanham, R. A. (1991). *A handlist of rhetorical terms*. Berkeley, United States of America: University of California Press.
- Lee, M. J. (2006). The populist chameleon: The people's party, Huey Long, George Wallace, and the populist argumentative frame. *Quarterly Journal of Speech*, 92(4), 355-378.

- Leeuwen, M. V. (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. Utrecht, Nederland: LOT
- Leith, S. (2011). *You talkin' to me? rhetoric from Aristotle to Obama*. London, United Kingdom: Profile Books LTD.
- Linz, J. and Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post- communist Europe*. Baltimore MD: Johns Hopkins University Press
- Lucardie, A. P. M. (2007). Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme. *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. 176-190.
- Martin, J. (2015). Situating speech: A rhetorical approach to political strategy. *Political Studies*, 63(1), 25-42.
- Mbennah, E. D., & Schutte, P. J. (2000). Towards a holistic theory of speaker credibility. *Communicatio* 26(1). 49-59.
- McMillan, J. R., Clifton, A. K., McGrath, D., & Gale, W. S. (1977). Women's language: Uncertainty or interpersonal sensitivity and emotionality? *Sex Roles*, 3, 545-559.
- Møller, J. and Skaaning, S. E. (2011). Stateness First? *Democratization*, 18(1), 1-24.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political (Thinking in action)*. London, United Kingdom: Routledge.
- Mudde, C. (2018). How populism became the concept that defines our age. Geraadpleegd van: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/22/populism-concept-defines-our-age>
- Mudde, C. & Goslinga, M. (2018). Zes hardnekkige misverstanden over populisme. Geraadpleegd van: <https://decorrespondent.nl/7786/zes-hardnekkige-misverstanden-over-populisme/3952689227850-1141ad08>
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013). Exclusionary vs. inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(2), 147-174.
- Mulac, A., Seibold, D. R., & Farris, J. L. (2000). Female and male managers' and professionals' criticism giving: Differences in language use and effects. *Journal of Language & Social Psychology*, 19(4), 389-415
- Näsström, S. (2011). The Challenge of the All-Affected Principle. *Political Studies*, 59(1), 116-34.
- Newman, M. L., Groom, C. J., Handelman, L. D., & Pennebaker, J. W. (2008). Gender differences in language use: An analysis of 14,000 text samples. *Discourse Processes*, 45(3), 211-236.
- NOS. (2019, 21 maart). Forum voor Democratie-kiezers komen vooral van PVV en VVD. Geraadpleegd van: <https://nos.nl/artikel/2276940-forum-voor-democratie-kiezers-komen-vooral-van-pvv-en-vvd.html>
- Obama, B. (2011). Speech at the 'Together We Thrive: Tucson and America' Memorial. Geraadpleegd van: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamatucsonmemorial.htm>
- Ott, B. L. (2017). The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. *Critical Studies in Media Communication*, 34(1), 59-68.
- Ohio History Connection, (z.d.). Populist party. Geraadpleegd van: http://www.ohiohistorycentral.org/w/Populist_Party
- Rico, G., Guinjoan, M., & Anduiza, E. (2017). The emotional underpinnings of populism: How anger and fear affect populist attitudes. *Swiss Political Science Review*, 23(4), 444-461.

Rooduijn, M., Van der Brug, W., & De Lange, S. L. (2016). Expressing or fuelling discontent? The relationship between populist voting and political discontent. *Electoral Studies*, 43, 32-40.

Rupar, A. (2019). Aaron Rupar, tweet on 1/19/19 in response to President Donald J. Trump's aforementioned tweet. [Tweet] Geraadpleegd van:

<https://www.americanrhetoric.com/figures/paradox.htm>

Stewart, Angus. 1969. "The social roots." In *Populism. Its meanings and national characteristics*, G. Ionescu & E. Gellner (Red.), 180-195. London: Weidenfeld and Nicholson

The Conversation, (2017). How to understand the language of political populism. Geraadpleegd van: <https://theconversation.com/how-to-understand-the-language-of-political-populism-74903>

Trouw (2019, 27 mei). De coalitie verliest haar meerderheid in de Eerste Kamer: evenveel zetels voor VVD en FvD. Geraadpleegd van: <https://www.trouw.nl/democratie/de-coalitie-verliest-haar-meerderheid-in-de-eerste-kamer-evenveel-zetels-voor-vvd-en-fvd~acdbbd5b/>

Trump, D. (2017). The Inaugural Adress. Washington D.C. Geraadpleegd van: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>

Medewerkers CW, (2019). Geraadpleegd van:

<https://www.utwente.nl/nl/bms/com/medewerkers/karreman/>

Valk, G., & De Koning, P. (2019). Rutte geeft Baudet in tv-debat het grootst denkbare podium.

Geraadpleegd van: <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/05/23/rutte-geeft-baudet-in-tv-debat-het-grootst-denkbare-podium-a3961279>

Van Heijningen, H. (2017). Identiteitspolitiek: een heilloze weg. Geraadpleegd van: <https://www.sp.nl/achtergrond/identiteitspolitiek-heilloze-weg>

Wisse, J. (1989). *Ethos and pathos from Aristotle to Cicero*. Amsterdam, Nederland: Adolf M. Hakkert.

Zappen, J. P. (1983). Aristotelian and Ramist Rhetoric in Thomas Hobbes's Leviathan: Pathos versus Ethos and Logos. *Rhetorica*, 1(1), 65-91.

Bijlagen

A: Aantal stijfliguren per politiek leider

Tabel 5

Aantal stijfliguren per politiek leider

Stijlfiguren	Marijnissen	Baudet
Tropen		
Allegorie	2 (0.02)*	3 (0.04)
Concretisering	17 (0.17)	22 (0.26)
Dubbelzinnigheid	0	1 (0.01)
Ironie	7 (0.07)	2 (0.02)
Metafoor	223 (2.22)	258 (3.1)
Metonymia	26 (0.26)	31 (0.38)
Personificatie	22 (0.22)	21 (0.25)
Vergelijking met ‘’als’’	1 (0.01)	8 (0.10)
Zelfcorrectie	0	1 (0.01)
Schema's		
Allusie	11 (0.11)	21 (0.25)
Anafoor	60 (0.60)	127 (1.52)
Anekdote	8 (0.07)	1 (0.01)
Antithese	41 (0.41)	11 (0.1)
Apostrofe	5 (0.05)	3 (0.04)
Directe aanspreking	89 (0.89)	43 (0.52)
Drieslag	28 (0.28)	39 (0.47)
Dubbelzinnigheid	0	1 (0.01)
Ellips	41 (0.41)	39 (0.47)
Emphasis	43 (0.43)	29 (0.35)
Enumeratie	16 (0.16)	56 (0.67)
Eufemisme / litotes	1 (0.01)	1 (0.01)
Exclamatie	29 (0.29)	19 (0.23)
Fictio personae	70 (0.70)	24 (0.29)
Inclusief we	65 (0.65)	136 (1.63)
Ironie	7 (0.07)	2 (0.02)
Hyperbool	7 (0.07)	40 (0.48)
Metafoor	223 (2.22)	258 (3.1)
Metonymia	26 (0.26)	31 (0.38)
Paradox	3 (0.03)	4 (0.05)
Parallellisme	24 (0.24)	42 (0.50)
Personificatie	22 (0.22)	21 (0.25)
Praeteritio	0	0
Quaestie	10 (0.10)	9 (0.11)
Retorische vraag	14 (0.14)	4 (0.05)
Rijm	50 (0.50)	31 (0.37)
Subiectie	21 (0.21)	3 (0.04)
Understatement	0	0
Vergelijking met ‘’als’’	1 (0.01)	8 (0.10)
Vleien en prijzen	4 (0.04)	17 (0.20)
Zelfcorrectie	0	1 (0.01)
Totaal	939	1046

Noot. Tussen haakjes per 100 woorden

B: Codering van stijlfiguren

Tabel 6

Codes voor de stijlfiguren

Stijlfiguren	Codes
(Directe) aanspreking	[AAN]
Allegorie	[ALLE]
Allusie	[ALLU]
Anafoor	[ANA]
Anekdote	[ANEK]
Antithese	[ANT]
Apostrofe	[APO]
Concretisering	[CON]
Drieslag	[DRIE]
Dubbelzinnigheid	[DUB]
Ellips	[ELL]
Emphasis	[EMP]
Enumeratie	[ENU]
Eufemisme / litotes	[EUF] / [LIT]
Exclamatie	[EXC]
Fictio personae	[FIP]
Inclusief we	[INCLWE]
Ironie	[IRO]
Hyperbool	[HYP]
Metafoor	[META]
Metonymia	[METO]
Paradox	[PDX]
Parallellisme	[PLL]
Personificatie	[PERS]
Praeteritio	[PRAE]
Quaestie	[QUA]
Retorische vraag	[RET]
Rijm	[RIJM]
Subiectie	[SUB]
Understatement	[UND]
Vergelijking met ‘als’	[VERG]
Vleien en prijzen	[VLPR]
Zelfcorrectie	[ZLFC]

C: Stijlfiguren uitleg

Tabel 7

Stijlfiguren inclusief uitleg en voorbeeld

Stijlfiguren	Uitleg	Voorbeeld
(Directe) aanspreking	Het is een letterlijke aanspreking van het publiek, de toehoorder of de lezer door de spreker (Braet, 2007). Begrijpt u al wat ik bedoel? Hierbij een voorbeeld van Martin Luther Kings' (1963) 'I have a dream' speech:	<p>“I am not unmindful that some of you have come here out of great trials and tribulations. Some of you have come fresh from narrow jail cells. Some of you have come from areas where your quest for freedom left you 55 battered by the storms of persecution and staggered by the winds of police brutality. You have been the veterans of creative suffering. I am not unmindful that some of you have come here out of great trials and tribulation. Some of you have come fresh from narrow jail”</p> <p>(bold toegevoegd)</p>
Allegorie	Een allegorie is een soort uitgebreide metafoor. Het is een verhaal waarin alle benoemde zaken voor iets anders staan dan aan de oppervlakte wordt gepresenteerd (Karreman & Van Enscht, 2013).	Het boek 'Animal Farm' van George Orwell is hier een bekend voorbeeld van.
Allusie	Dit stijlfiguur gaat uit van een toespeling op al bekende feiten bij de toehoorder. De spreker gaat er dus vanuit dat de toehoorder iets weet, en maakt daar impliciet referenties naar (Braet, 2007).	Het bekende voorbeeld is de Uil van Minerva tijdens de overwinningsspeech van Baudet: “De uil van Minerva spreidt zijn vleugels bij het vallen van de avond”
Anafoor	De Jong, Pieper en Rademaker (2015, p. 71) schrijven dat “[d]e redenaar staat ... geen betere middelen ten dienste om pathos te uiten en emoties op te wekken dan de retorische herhalingsfiguren.” Dit is een anafoor. Dit is de herhaling van het begin van een zin.	Martin Luther Kings 'I have a dream'-speech, of Barack Obama's 'Yes we can' aan het begin van elke zin.
Anekdote	Dit is een goed inleidend middel en zorgt ervoor dat de aandacht van de hoorder wordt getrokken. Dit gaat meestal over een persoonlijke gebeurtenis en is grappig of opmerkelijk (Braet, 2007).	Tijdens het partijcongres van 20 januari 2018 leidt Marijnissen haar toespraak in met een anekdote: “Dit is waar ik vroeger altijd van droomde, u weet wel, als ik voorop die fiets zat in dat zitje. En dan droomde ik van zo'n groot podium en al die mooie lichten en enthousiaste mensen en mooie mensen. En dan kwam ik als zangeres zo het podium oplopen. Nou ja, dat is dan net ff wat anders gelopen zullen we maar

		zeggen.’’
Antithese	Braet (2007) omschrijft de antithese als middel om emotie op te wekken. Hierbij worden tegengestelde woorden, gedachten of begrippen tegenover elkaar geplaatst. Een voorbeeld binnen de politiek hierbij is: ‘‘Met dit beleid worden de rijken rijker en de armen armer’’ (Braet, p. 108).	Winston Churchill maakte hier ook gebruik in een van zijn speeches: ‘‘They go on in strange paradox, decided only to be undecided, resolved to be irresolute, adamant for drift, solid for fluidity, all powerful to be impotent.’’ (Churchill, 1936).
Apostrofe	Lanham definieert dit als volgt: ‘‘breaking off a discourse to address some person or personified thing either present or absent’’ (1991, p. 186). Braet schrijft dat het gaat om dat de spreker zich afwendt van het eigenlijke publiek (2007, p. 108). Hij of zij richt zich tot iemand persoonlijk in het publiek of iemand die niet fysiek aanwezig is.	Een mooi voorbeeld is wanneer George H. W. Bush wordt geïnaugureerd en zich van het publiek afwendt, en tot God keert: ‘‘ <i>And my first act as President is a prayer. I ask you to bow your heads. Heavenly Father, we bow our heads and thank You for Your love. Accept our thanks for the peace that yields this day and the shared faith that makes its continuance likely. Make us strong to do Your work, willing to heed and hear Your will, and write on our hearts these words: ‘‘Use power to help people.’’ For we are given power not to advance our own purposes, nor to make a great show in the world, nor a name. There is but one just use of power, and it is to serve people. Help us remember, Lord. Amen.’’</i> (AOL.com, 2017). (cursief in origineel)
Concretisering	Bij het gebruik van de concretisering wordt door middel van een voorbeeld een zaak verduidelijkt (Karreman & Van Enschoot, 2013)	Tijdens de conferentie van 12 december 2018 stelt Lilian Marijnissen: ‘‘Waarom starten we geen publieke dienst die gratis panelen legt op daken? In ruil krijgen de inwoners een deel van de stroom gratis. En zo zorgen we voor een win-win situatie. Een lagere energierekening en meer groene stroom.’’
Drieslag	Dit is het bekendste stijlfiguur. Het opsommen van drie woorden, wat het effect van volledigheid sorteert (Braet, 2007).	John F. Kennedy (1961) gebruikte het veelvuldig in zijn inauguratierede, pratend over een maatschappij ...: ‘‘where the strong are just, ... the weak secure, and the peace preserved.’’
Dubbelzinnigheid	De spreker een woord of zin benoemt die op meer dan één manier kan worden opgevat (Karreman & Van Enschoot, 2013).	Tijdens de conferentie van 12 december 2018, Lilian Marijnissen: ‘‘Maar het woord is meermaals gevallen in de televisie-uitzending. <i>En dat is maar goed ook. Dat is maar goed ook.</i> ’’

Ellips	Bij het gebruik van dit stijlfiguur worden bewust woorden in een zin weggelaten, terwijl die eigenlijk nodig om de zin grammaticaal correct te laten zijn (Braet, 2007).	Een duidelijk voorbeeld hiervan zien we terug in de toespraak van Baudet op het partijcongres van FVD, 25 november 2017: ‘‘En wat een prachtige dag is het vandaag. Dank voor jullie komst. Deel de liefde. Hou van elkaar en van Nederland.’’
Emphasis	Het benadrukken van een zin(sdeel) of woord.	
Enumeratie	Dit is ook wel een opsomming. Dit zorgt voor ‘‘een indruk van volledigheid of van een grote hoeveelheid’’ (Karreman & Van Enscht, 2013, p. 124).	Hieronder een voorbeeld van de democraat Jesse Jackson (1984): ‘‘There is the call of conscience, redemption, expansion, healing, and unity. Leadership must heed the call of conscience, redemption, expansion, healing, and unity, for they are the key to achieving our mission’’
Eufemisme / litotes	Met een eufemisme wordt een verzachting van hetgeen er eigenlijk wordt gezegd afgedwongen (Braet, 2007). Een litotes is een vorm hiervan, maar vereist een tegenovergestelde, bijvoorbeeld: ‘‘dat is niet gek’’ (Braet, 2007).	Wanneer een villa wordt beschreven: ‘‘dat is een leuk optrekje’’.
Exclamatie	Dit is een ‘‘pathetische uitroep’’ (Braet, 2007, p. 110).	Op het partijcongres van 23 februari 2019 exclameert Marijnissen de volgende zinnen: ‘‘En beste mensen, duidelijker wordt het niet. De strijd om klimaatrechtvaardigheid is een strijd voor sociale rechtvaardigheid. Dit kabinet heeft daar helemaal niets mee. Ze praten u een schuldgevoel aan, klappen het geld uit uw zakken en laten de vervuilers vervolgens vrijuit gaan. Dames en heren, het is tijd voor klimaatrechtvaardigheid.’’
Fictio personae	Braet beschrijft dit als het ‘‘sprekend opvoeren van al dan niet bestaande personen (of zelfs dingen: zie personificatie)’’ (2007, p. 110). Dit werkt als pathologisch middel omdat iemand ‘‘ten tonele’’ wordt gevoerd, wat meer dramatiserend werkt (Braet, p. 110).	Een sprekend voorbeeld hierbij vinden we terug in de speech van Obama (2011) tijdens een herdenking: ‘‘And then there is nine-year-old Christina Taylor Green. Christina was an A student; she was a dancer; she was a gymnast; she was a swimmer. She decided that she wanted to be the first woman to play in the Major Leagues, and as the only girl on her Little League team, no one put it past her.’’
Inclusief we	Dit stijlmiddel zorgt ervoor dat het publiek zich gehoord voelt. ‘‘Op deze wijze creëert hij een	In Cicero’s Eerste Catilinarische Redevoering richt hij zich ineens persoonlijk tot Catilina en

	band, die tot gevolg heeft dat het publiek makkelijker dingen van hem aan zal nemen” (De Jong & Van der Spek, 1996, p.61).	drukt zwart-wit uit dat het wij-zij is. “Hij zet Catilina daarmee tegen hemzelf maar ook tegenover alle toehoorders, dus de hele Romeinse senaat – Cicero spreekt van ‘wij’, hij noemt de vergadering, de bange gezichten van de aanwezigen en vormt daarmee meteen een eenheid tussen zichzelf en zijn publiek – met als enige uitzondering Catilina, die buiten deze groep van welwillende mensen staat.” (De Jong, Pieper & Rademaker, 2015, p. 47-48).
Ironie	Braet (2007) omschrijft ironie als lichte spot door niet werkelijk iets te beschrijven of benoemen, maar door middel van bijvoorbeeld tegenovergestelden een duidelijk contrast aan te brengen.	In feite kan alles met ironie verteld worden. De intonatie van de spreker speelt hier ook een cruciale rol in.
Hyperbool	De hyperbool gebruikt iedereen veelvuldig om het feest waar hij of zij gisteravond was grootser te doen laten lijken dan het werkelijk was. Het is een stijlfiguur die iets groter, beter, mooier of slechter voorstelt dan het werkelijk is (Braet, 2007).	Naast het gebruik ervan om feestjes te beschrijven, staat de Bijbel er ook vol mee. Pratend over Jezus: “En de farizeeën zeiden tegen elkaar: ‘Je ziet dat we niets bereikt hebben: kijk maar, de hele wereld loopt achter hem aan.’” (Johannes 12: 19, NBV)
Metafoor	Dit is een stijlmiddel waarbij “de bedoelde zaak wordt <i>vervangen</i> door het vergelijkende beeld” (Braet, 2007, p. 103). Het vraagt van de toehoorder om inspanning om de vertaalslag te maken. De spreker kiest zijn metaforen aan de hand van de kennis die hij of zij acht dat het publiek bezit.	Een voorbeeld van een metafoor waarbij Jesse Jackson een metafoor over David en Goliath maakt: “‘In 1980 Reagan won Massachusetts by 2500 votes. There were over a hundred thousand students unregistered, over fifty thousand blacks, over fifty thousand hispanics. He won by 2500 ... Rocks just layin’ around.’” Hij doet hier beroep op de Bijbelkennis die zijn toehoorders hebben: de stenen die liggen, zijn de stenen die David oppakte om Goliath te verslaan. De stenen die zij moeten oppakken, om Reagan te verslaan.
Metonymia	Een metonymia doelt op een nabijheid tussen de bedoelde zaak en het beeld (Braet, 2007). Hier zijn verschillende vormen van elkaar te onderscheiden, namelijk: <i>pars pro toto</i> , <i>totum pro parte</i> , <i>materiaal</i>	De eerste twee duiden op deel voor het geheel en geheel voor deel. Dat wil zeggen, respectievelijk: ‘even de neuzen tellen’ en ‘Nederland wint het Wereldkampioenschap’.

	voor het voorwerp en de maker voor het product.	Materiaal voor het voorwerp zien we vaak terug in de sport: ‘Epke Zonderland wint wederom goud!’. De andere metonymia, nauw verbonden hieraan, is de maker voor het product: ‘voor dit onderzoek heb ik Aristoteles en Cicero gelezen’.
Paradox	Een paradox is een schijnbare tegenstelling die uiteindelijk toch blijkt te kloppen (Lanham, 1993).	Journalist Aaron Rugar laat dit heel mooi zien in een reactie op Trump over de muur bij Mexico. Rugar (2019) schrijft: ‘the wall both exists and doesn’t exist’.
Parallellisme	De antithese is nauw verbonden met een parallellisme, alleen bij een antithese wordt er gebruik gemaakt van een herhaling van het eerste woord van de zin, terwijl een parallellisme bestaat uit een grammaticale herhaling van zinnen of zinsdelen (Braet, 2007).	Een voorbeeld van een parallelisme van Baudet tijdens het partijcongres van 14 januari 2017. ‘‘Politierapporten over geweld in azc’s worden niet in de openbaarheid gebracht. Het openbaar ministerie knijpt een oogje toe wanneer het shariabanken tegenkomt. Op universiteiten wordt het vrije woord ingeperkt, het open debat mag niet meer plaats vinden. Kritiek op islam, maar ook onderzoek naar de kosten van de massa-immigratie, en überhaupt het debat over de botsing van culturen wordt gefrustreerd.’’
Personificatie	Hierbij wordt gebruik gemaakt van het zien van ‘‘levenloze dingen of abstracties als <i>levende wezens</i> ’’ (Braet, 2007, p. 103). Dit is een vorm van een metafoor.	Toegepast op de huidige samenleving is ‘‘fake news voert de overhand’’ een accuraat voorbeeld.
Praeteritio	Letterlijk betekent dit ‘voorbijgang’ (Braet, 2007).	Men gaat ergens op in, terwijl vooraf wordt gezegd er niet op in te gaan.
Quaestie	De quaestie is een reeks van twee of meer vragen, die op zichzelf een retorische of een letterlijke vraag kunnen zijn (Andeweg & De Jong, 2004, p. 333). Deze worden vervolgens vaak door de spreker zelf beantwoord.	Baudet tijdens het partijcongres van 25 november 2018: Waar gaat het ons nou uiteindelijk om? Wat is, wat is het grondbegrip? Wat is het beginpunt waar vanuit wij de wereld bezien? En ik denk dat het woord vertrouwen moet zijn.
Retorische vraag	Het is een schijnvraag; er is geen keuze tot antwoord, omdat het antwoord al in de vraag ligt opgesloten (Braet, 2007).	Joseph Welch tijdens de Army-McCarthy Hearings: ‘‘Sir, at long last, have you left no sense of decency?’’ Men zal hier niet zo snel op antwoorden: ‘‘ja, ik heb geen waardigheid meer over’’.
Rijm	Achter dit stijlfiguur zitten de soorten alliteratie en assonantie wat anders dan andere stijlfiguren focust op klankgelijkheid (Braet, 2007). Bij een alliteratie ligt de focus op de eerste letter, een gelijkheid in beginklank, terwijl bij een assonantie de focus ligt op een gelijkheid van beklemtoonde klinkers.	Marijnissen stelt tijdens de klimaatconferentie op 12 december 2018: Premier Rutte verdedigt nu al een jaar lang het afschaffen van de dividendbelasting als een marionet van de multinationals
Subiectie	Braet (2007) beschrijft de subiectie als een vraag	Marijnissen gebruikt dit figuur tijdens de

	die door de orator wordt geopperd en vervolgens door hem- of haarzelf wordt beantwoord.	conferentie op 12 december 2018: ‘‘Hoe zit dat dan in Nederland? En het antwoord is helaas: slecht’’
Understatement	Het tegenovergestelde van een hyperbool: geen overdrijving, maar een ‘onderdrijving’ (Braet, 2007). Iets wordt minder sterk verwoord dan het in feite is.	Een mooi voorbeeld zien we de Japanse Keizer Hirohito geven, na het overgeven van Japan in de Tweede Wereldoorlog: ‘‘De oorlog in de Grote Oceaan heeft zich niet per se in ons voordeel ontwikkeld’’ (vrij vertaald)
Vergelijking met ‘als’	Dit is een soort metafoor. Het verschil met een traditionele metafoor is dat bij de vergelijking beide zaken worden gepresenteerd. Dat wil zeggen, zowel de te verbeelden zaak als het vergelijkende beeld (Braet, 2007).	Tijdens het eerste partijcongres op 14 januari 2017 stelt Baudet: ‘‘Het partijkartel ligt als een dikke deken over de samenleving heen en houdt de gelederen gesloten.’’
Vleien en prijzen	Zoals in sectie 3.2.5. is benoemd is de inachtneming van het publiek een cruciaal element van pathos. Het kennen van demografische kenmerken van je publiek is belangrijk en kan helpen bij het gebruik van dit stijlmiddel: het vleien en prijzen van (een deel van) je publiek. ‘‘Hiermee kan de welwillendheid van de luisteraar gewonnen worden’’ (Quintilianus 6.1.10, in De Jong & Andeweg, 2006). De Jong, Pieper en Rademaker (2015, p. 46) stellen dat ‘‘Eigenlijk zou men volgens de regels van de antieke retorica een redevoering, zeker een politieke, altijd beginnen met het publiek welwillend en oplettend te stemmen. Vaak gebeurt dat door aan het begin bescheiden op te treden en het publiek vleidend toe te spreken.’’	In de toespraken van Baudet en Marijnissen zijn verschillende voorbeelden terug te vinden. Voornamelijk wordt er gevlend met het publiek door hen aan te spreken als beste vrienden of beste partijgenoten. Naast dat dit een aanspreking is, zit hier ook een waardering in door het woord ‘beste’ of ‘vrienden’.
Zelfcorrectie	Braet (2007, p. 116) beschrijft dit als ‘‘het met opzet maken van een fout en deze zelf weer corrigeren.’’	Dit is terug te zien op het partijcongres (25 november, 2018) waar Baudet stelt: ‘‘En dat vertrouwen dat kunnen wij winnen ... door, dat is iets wat ik me ook aantrek, proberen soms bepaalde dingen niet te doen die ik wel heb gedaan de laatste tijd.’’